

## Максим Горький

### М Е Ш Ч А Н Л А Р

#### ИШТИРОК ЭТУВЧИЛАР

Бессеменов Василий Васильевич, 58 ёшда, ўзига тўқ мешчан; бўёқчилар цехининг оқсоқоли.

Акулина Ивановна, хотини, 52 ёшда.

Пётр, уларнинг ўғли, собиқ студент, 26 ёшда.

Татьяна, уларнинг қизи, мактаб ўқитувчиси, 28 ёшда.

Нил, Бессеменовнинг асранди ўғли, машинист, 27 ёшда.

Перчихин, Бессеменовнинг узоқ қариндоши, қушчи, 50 ёшда.

Поля, унинг қизи, тикувчи, ҳар кимларникида кунбай ишлаб юради, 21 ёшда.

Елена Николаевна Кривцова, турма назоратчисининг бева қолган хотини, Бессеменовлар уйида ижара туради, 24 ёшда.

Тетерев, хонишчи } Бессеменовларнинг қарамоғидаги кишилар.  
Шинкин, студент }

Цветаева, ўқитувчи, Татьянанинг дугонаси, 25 ёшда.

Степанида, ошпаз.

Уткинчи хотин

Бўёқчи бола

Доктор

*Воқиа кичкина провинциал шаҳарда ўтади.*

## У й-жи ҳоз

Узига тўқ мешчан уйда бир хона. Уйнинг ўнг бурчаги икки девор билан тўсилган. Икки деворнинг тўғри бурчаги хонанинг ўртасига чиқиб, яна бир кичкина ҳужра ҳосил қилган, бу ҳужра катта хонадан ёғоч арка билан ажратилган. Аркага сим тортилиб гулдор парда тutilган. Катта уйнинг орқа томондаги деворида — даҳлизга ва уйнинг иккинчи ярмига, яъни ошхона билан хўракхўрлар турадиган хонага чиқадиган эшик. Эшикнинг чап томонида идиш-товоқ қўйиладиган баҳайбат жавон, бурчакда — сандиқ, ўнг тарафда — ғилофга солиб қўйилган қадимий соат. Соатнинг ойдек катта кафгири ойна орқасида оҳиста юриб туради. Уй ичи жим-жит бўлганда унинг «шун-доқ!», «шун-доқ!» деган бепарво овози аниқ эшитилиб туради. Чап томонда икки эшик: бирдан чол билан кампир бўлмасига, иккинчисидан Пётрнинг уйига кирилади. Иккала эшик ўртасида оқ кошин билан қопланган печь. Печь олдида усти клеёнка билан қопланган эски диван, диван ёнида катта стол, бу ерда овқат ейилади, чой ичилади. Соддагина вена стуллари девор тагига бир қатор қилиб териб қўйилган. Чап томонда, худди саҳнанинг четида — ойнаванд жавон, унинг ичига ҳар хил қутичалар, бўялган тухумлар, бир жуфт бронза шамдон, катта-кичик қошиқлар, бир неча кумуш стакандон ва қадаҳлар териб қўйилган. Арка ичидаги бўлмада, томошабин рўпарасидаги девор ёнида — пианоно, ногалар тахлаб қўйилган этажерка, бурчакда — самбит гул ўсиб турган катта тувак. Ўнг томондаги деворда — икки дераза, дераза тоқчаларига гуллар териб қўйилган, дераза ёнида — кушетка, унинг ёнида, олдинги девор тагида — кичкина стол.

## БИРИНЧИ ПАРДА

Кеч соат бешлар. Деразаларга куз оқшоми соя солган. Катта уйнинг ичи анча қоронғилашиб қолган. Татьяна кушеткада ёнбошлаб китоб ўқимоқда, Поля стол ёнида кийим тикиб ўтирибди.

Татьяна (*ўқийди*). «Ой чиқди. Шундай кичик ва ғамгин ойдан ер юзига шу қадар кўп, кумушдай тиниқ, ёқимли шуъла қўйилиши одамга жуда ғалати туюларди»... (*Китобни тиззасига ташлайди.*) Қоронғи-ку.

Поля. Чироқни ёқайми?

Татьяна. Қўй, кераги йўқ. Ўқиб чарчадим...

Поля. Бирам яхши ёзилган-эй! Бирам содда... қандайдир ғамгин... нақ юракка бориб тегади... (*Пауза.*) Сабринг чидамайди — охири нима бўларкин? Уйланишармикин ё уйланишмасмикин?

Татьяна (*энсаси қотиб*). Э, гап бунда эмас...

Поля. Мен бўлсам бунақа одамни сира севмас эдим... сира!

Татьяна. Нега?

Поля. Жуда зиқна одам... Иннайкейин, ҳадеб нолий-верар экан. Негаки, ўз кучига ишонмайди-да... Эркак деган ҳаётда нима қилишини аниқ билиши керак...

Татьяна (*секин*). Нил-чи?... Нил биладимми?

Поля (*қатъий*). Нил билади!

Татьяна. Нималар қилар экан?

Поля. Мен... худди унинг ўзидай содда қилиб айтиб беролмайман... Аммо ёмон одамларга... ёвуз ва очкўз одамларга сира омон бермайди. Унақаларни ёмоч кўради.

Татьяна. Ким ёмону, ким яхши экан?

Поля. Буни ўзи билади!.. (Татьяна индамайди, Поляга қарамай ўтиради. Поля жилмайиб, унинг тиззасида ётган китобни олади.) Жуда яхши ёзилган экан-да, а! Ўзига шундай тортар қўяр экан... Жудаям ростгўй, содда, сидқидил! Китобда чиройли қилиб тасвирланган хотинни кўз олдинга келтирсанг, ўзинг ҳам ўзингга яхши кўриниб кетасан киши.

Татьяна. Соддасан... қизиқсан, Поля!.. Менинг ғашимга тегади бу можароларнинг ҳаммаси! Бунақа қиз бўлмайди турмушда! Қўрғон ҳам, дарё ҳам, ой ҳам бўлмаган, ҳаммаси йўқ гап! Бари ўйлаб чиқарилган. Китобларда турмушни ҳаммаша аслидагидан бошқача қилиб кўрсатишади... унда кўрсатилган турмуш бизникига ёки, масалан, сеникига сира ўхшамайди...

Поля. Қизини топиб ёзади-да. Бизнинг турмушимизнинг нима қизиғи бор?

Татьяна (унинг гапини тингламай, фикрини). Назаримда, китобларни нуқул мени ёмон кўрган одамлар... мен билан баҳслашиб ғашимга тегадиган одамлар ёса керак. Гўё булар менга: мана бу сен ўйлагандан яхши, мана буниси — ёмон, деяётгандай бўлади...

Поля. Мен, ҳамма ёзувчилар албатта раҳмдил одамлар бўлса керак деб ўйлайман. Қанийди, бирон ёзувчини ўз кўзим билан бир кўрсам!..

Татьяна (худди ўзига ўзи гапирётгандай). Ёмон ва оғир воқиаларни улар мен тасаввур этгандан бошқачароқ қилиб, бўрттириб... фожий қилиб кўрсатишади. Яхши нарсаларни эса ўзлари ўйлаб чиқаришади. Ҳеч кимса улар тасвир этгандай муҳаббат изҳор этмас! Ҳаёт ҳам улар ёзгандай фожияли эмас... умр бир меъёрда, секин-аста ўтиб боради... худди каттакон, суви лойқа дарёдай. Дарёнинг оқишига қараб турсанг кўзларинг толади, зерикасан... Зеҳнинг ўтмаслашади, ҳатто бу дарё нега оқаркин, деб ўйлашга ҳам ҳавсаланг келмайди.

Поля (хаёл суриб ўтиради). Йўқ, мен бир кўрсам эди ўша ёзувчини. Сиз ўқиб ўтирибсиз-у, мен нуқул ичимда: ўзи қанақайкин деб ўйлайман. Ешмикин? Ё қарими? Қорачадан келганми?..

Татьяна. Ким?

Поля. Ўша ёзувчи-да...

Татьяна. Ўлган-ку...

Поля. Вой, бояқиш! Қачон ўлган? Ешмиди?

Татьяна. Ўрта ёшларда эди. Ароқни кўп ичарди...

Поля. Бояқиш-эй. (Пауза.) Нега шу доно одамлар ароққа берилиб кетишар экан-а? Манови, бизнинг хўрак-хўримиз, хонишчини айтмайсизми... Ҳзи жуда ақлли одам-у, ичади... Нега шунақайкин?

Татьяна Зерикканидан...

Пётр (энди уйқудан турган; ўз бўлмасидан чиқади). Қоронғи зимистон-ку. Бу ўтирганлар ким?

Поля. Мен... яна Татьяна Васильевна...;

Пётр. Нега чироқ ёқмай ўтирибсизлар?

Поля. Шундай, қоронғуда гапиришиб ўтирибмиз...

Пётр. Чол-кампирларнинг уйидан менинг бўлмамага ёғоч мойи ҳиди келади... Шундан бўлса керак-да, тушимда аллақандай дарёда сузиб юрган эмишман, сув худди қоп-қора мойдай, қуюқ эмиш. Сузиш жуда оғир эмиш... қаёққа сузишни билмас эмишман... қирғоқ кўринмасмиш. Аллақандай ёғоч, тунукалар учрармиш-у, уларга тирмашай десам нуқул уқаланиб кетармиш... чириган эмиш-да... Бемаъни гаплар бари... (Уй ичида ҳуштак чалиб юради.) Чой ичсак бўларди...

Поля (чироқ ёқади). Ҳозир чой қўяман... (Чиқиб кетади.)

Пётр. Кечқурунлари уйимиз айниқса... тор ва хунук кўринади. Алмисоқдан қолган мана бу нарсалар худди катта ва бесўнақай бўлиб кетгандай, ҳавони сиқиб чиқаргандай туюлади, нафасинг бўғилади. (Шкафни уриб). Мана бу ҳужранинг ўзи шу ерда ўн саккиз йил қимирламай турипти... Ун саккиз йил-а!... Умр ҳамиша илгарига ошиқади дейишадн, аммо у мана бу шкафни бир қарич олдинга силжитмапти... Ёшлигимда бунинг тошдай бурчагига пешанамни уриб ёрардим... Ҳозир ҳам менга халақит беради. Аҳмоқнинг буюми... Шкаф эмас, қандайдир символ бу... падар лаънати!

Татьяна. Мунча заҳарсан, Пётр... Бундай яшаш сенга зарарли.

Пётр. Қандай яшаш?

Татьяна. Ҳеч қаерга бормайсан... ҳар куни кечаси Ленаникида ўтирганинг ўтирган... Бунга чол билан кампир жуда безовта бўлишяпти... (Пётр индамай, ҳуштак чалиб юради.) Мен жуда чарчайдиган бўлибман... Мактабда шовқин-сурондан, тартибсизликлардан чарчайман... бу ерда эса жимжитлик ва бесаранжомликдан... Ростини айтсам, Лена кўчиб келгандан бери уйимизга анча жон кирдику-я. Шунақа, жуда чарчайдиган

бўлибман! Ҳайитга яна қанча бор?.. Ноябрь... Де-кабрь... (Соат олтини уради.)

Бессеменов (ўз бўлмасидан мўралаб). Ҳеч ҳуштагингни қўймайсан-да! Аризани ҳали ҳам ёзмагандирсан?

Пётр. Ёздим, ёздим...

Бессеменов. Хайрият, қўлинг тегипти... эҳ-ҳа... а! (Ғойиб бўлади.)

Татьяна. Қанақа ариза?

Пётр. Савдогар Сизов бостирмасининг томини бўягани учун 17 сўм 50 тийинни ундириб олиш тўғрисида...

Акулина Ивановна (чироқ кўтариб киради), Яна ёмғир қуйди-ку. (Шкаф ёнига келиб, идишларни олади, дастурхон солади.) Уй жуда совуғ-а. Шунча ёқилса ҳам исимайди. Уй эски-да... ҳамма ёғидан шамол ғириллаб киради... оҳо-ҳо! Чолнинг яна феъли бузуқ, болаларим... нуқул белидан нолийди. Қартайиб қолган... бунинг устига, ишнинг юришмаслиги, тартибсизликлар... чиқим ҳам кўп... ташвиш.

Татьяна (укасига). Кеча Ленаникида эдингми?

Пётр. Ҳа...

Татьяна. Яхши ўтирдингларми?

Пётр. Одатдагича... чой ичдик, ашула айтишдик... баҳслашдик...

Татьяна. Ким билан ким?

Пётр. Мен Нил ва Шишкин билан.

Татьяна. Сенлар ҳамиша баҳслашасанлар.

Пётр. Ҳа, Нил ҳаёт процессини завқ билан мақтайверди... жуда жонимга тегди-да шу одам... Ғайратли бўлиш, ҳаётни севиш тўғрисида маҳмадоналик қилаверади, қилаверади... Қизиқ! Унинг гапларини эшитсанг ҳали ҳеч ким татиб кўрмаган ҳаётни гўё ҳозир келиб устингдан тилла сочиворадиган америкалик холанг деб тасаввур этасан... Шишка бўлса сутнинг фойдасини, тамакининг зарарини исбот этиш билан овора... Мени, сен буржуача ўйлайсан, деб айблади.

Татьяна. Бари эски гаплар...

Пётр. Ҳа-да, ҳаммаси ўша гаплар...

Татьяна. Сенга... Лена жуда ёқиб қолганми?

Пётр. Й-ёмон эмас... хушфеъл, хушчақчақ...

Акулина Ивановна. Енгилтак хотин у! Умри бекорга ўтиб кетяпти! Худонинг берган куни мехмон кутади, чой-қанду... ашула-ўйин-у, битта умивальник

олишга қурблари етмайди! Юз-қўлларини жомда ювадилар, сувини полга сачратиб... Уй чириб кетяпти, ахир...

Т а т ь я н а. Кеча клубга борувдим... Оилавий кечага. Шаҳар бошқармасининг аъзоси Сомов, мактабимизнинг отаси, мен билан базўр салом-алик қилишди... Залга судья Романовнинг ўйнаши кириши билан олдига югуриб борди-ю, худди губернаторнинг хотинига таъзим қилгандай, эгилиб-букилиб, қўлидан ўпди...

А к у л и н а И в а н о в н а. Вой беҳаё одам! Ҳалолгина бир қизнинг қўлидан ушлаб, ҳурматини жойига қўйиб, зал бўйлаб одамларга кўз-кўз қилиб аста айлантини... и... иб юрмайсанми!..

Т а т ь я н а (*укасига*). Йўқ, ўзинг бир ўйлаб кўргин! Бу одамлар учун бир муаллимнинг юзига упа-элик сурган, бузуқ хотинчалик ҳам қадри йўқ экан-да, а?

П ё т р. Бунақанги... пасткашликларга парво қилмаслик керак... Ўзингни баланд тут... Аммо, сен айтган хотин гарчи бузуқ бўлса ҳам, юзига упа-элик сурмайди...

А к у л и н а И в а н о в н а. Сен қаердан била қолибсан? Юзини ялаб кўрганмисан? Опасини одамлар хўрласа-ю, бу ўша хўрлаган одамнинг тарафини олса...

П ё т р. Ойи! Келинг, бас қилинг...

Т а т ь я н а. Ойимнинг олдиларида оғзимизни ҳам очолмайдиган бўлибмиз шекилли... (*Даҳлиздан гурсиллаган оёқ товушлари эшитилади*).

А к у л и н а И в а н о в н а. Ҳа, бўлдим, жаҳллари чиқмасин... У ёқдан-бу ёққа кеккайиб юргандан кўра, самоварни олиб кирсанг-чи, Пётр... Степанида оғирлиқ қиялпти деб нолияпти...

С т е п а н и д а (*самовар келтириб, стол ёнига, ерга қўяди, кейин қаддини ростлаб, ҳарсиллаб, Акулинага қараб гапиради*). Нима қилсангиз қилинг, яна қайта айтаман: мана бу замбилни ортиқ кўтара олмайман, оёқларимда оёқ қолмади...

А к у л и н а И в а н о в н а. Нима қилай, самовар кўтаришга махсус одам ёллагин дейсанми?

С т е п а н и д а. Ихтиёрингиз! Ана, хонишчи ташисни, нима қипти? Пётр Васильевич, самоварни столга олиб қўй, мадорим қолмади!

П ё т р. Қани, бер-чи... Е, пирим!

С т е п а н и д а. Барака топ. (*Чиқиб кетади*.)

А к у л и н а И в а н о в н а. Рост айтади, Пётр, хонишчига ўзинг айт, самоварни олиб кириб турсин. Рост...

Татьяна (*ниҳоятда ғамгин бир ҳолатда уҳ тортади*). Оҳ, худойим...

Пётр. Бўлмаса, айтай, сувингизни ҳам ташиб берсин, полларни ҳам ювсин, мўриларингизни ҳам тозаласин ва бира тўласи кирингизни ҳам ювиб бера қолсин?

Акулина Ивановна (*гапирганига пушаймон еб, қўлини силтайди*). Маза-бемаза гапларни гапираверма! Бу ишларни усиз ҳам қиладиган одам бор... Ниҳоят, самоварни олиб келиб турсин дедим...

Пётр. Ойи! Ҳар куни кечқурун нуқул шу чигал масалани, яъни самоварни ким олиб кириши керак деган гапни қўзғайсиз! Билиб қўйингки, то қўрага қоровул олмагунингизча, бу масала чигаллигича қолаверади.

Акулина Ивановна. Қўрага қоровул олиб бошимизга урамизми? Қўрани отангинг ўзи балодай супириб-сидиради...

Пётр. Бунинг отини хасислик дейдилар. Хасислик қилиш яхши эмас. Банкда фалон пул ётса-ю...

Акулина Ивановна. Жим, овозингни ўчию! Отанг эшитиб қолса банкнинг қаердалигини сенга кўрсатиб қўяди-я! Банкка пулни сен қўйганмидинг?

Пётр. Ойи, менга қаранг...

Татьяна (*ўрнидан туриб кетади*). Пётр, жилла бўлмаса сен бир гапдан қолсанг-чи!.. Улиб бўлдик-ку, ахир...

Пётр (*унинг олдига келиб*). Бақирма! Бу можароларга қандай бош қўшганингни ўзинг ҳам билмай қолар экансан, одам...

Акулина Ивановна. Ҳа, ёқмадими! Онангиз энди оғиз ҳам очолмас экан-да...

Пётр. Худонинг берган куни — шу... Бу вайсашлардан одамнинг юрагини занг-қурум босиб кетди, азбаройи...

Акулина Ивановна (*ўз уйига қараб қичқиради*). Отаси! Чойга чиқ...

Пётр. Университетдан ҳайдалишим муддати тамом бўлдим, Москвага қайтиб кетаман, бу ерга илгаригидай ҳафтасига бир марта келиб кетадиган бўлман. Университетда ўқиганим уч йил ичида уйдан... бу бачканаликдан, мешчанлик икир-чикирларидан узоқлашиб қолган эдим... Туғилиб ўсган уйнинг даргоҳидан четроқда, ёлғиз ўзинг турганинг минг марта яхши!..

Татьяна. Менинг борадиган жойим ҳам йўқ...



Пётр. Неча марта айтдим сенга, курсга кириб ўқи деб...

Татьяна. Курсни нима қиламан? Мен ўқишни эмас, яшашни истайман, яшашни... тушунасанми гапимга?

Акулина Ивановна (*самовар устидан чойнакни оламан деб, қўлини куйдириб олади; қичқириб*). Вой, ер ютгур!

Татьяна (*укасига*). Яшашнинг ўзи қанақа бўлади, билмайман, ҳатто тасаввур ҳам этолмайман. Мен қандай яшашим мумкин?

Пётр (*хаёлчан*). Шундай, ишнинг кўзини билиб... эҳтиётлик билан яшаш керак...

Бессеменов (*ўз бўлмасидан чиқади ва болаларига кўз ташлаб, стол ёнига келиб ўтиради*). Хўракхўрларни чақирдиларингми?

Акулина Ивановна. Петя! Чақира қол...

Пётр чиқиб кетади. Татьяна стол ёнига келади.

Бессеменов. Яна чақмоқ қанд олдирдиларингми? Неча марта айтаман сенларга...

Татьяна. Хаҳ, бари бир эмасми, дада?

Бессеменов. Мен сенга эмас, онангга айтяпман. Биламан, сенга бари бир...

Акулина Ивановна. Ниҳоят, бир қадоққина олдирувдим, отаси. Каллақандимиз ҳам бор-ку, чақтиришга улгурмадим... аччиғинг чиқмасин!..

Бессеменов. Менинг аччиғим чиқмайди... Мен айтаманки, чақмоққанд оғирроқ бўлади, унча ширин ҳам бўлмайди, демак уни олиш турган-битгани зарар бўлади дейман. Ҳамиша каллақанд олиш керак-да, ўзинг чақининг керак. Ўзинг чаққанинда майда-чуйда ушоқлари қолади, ушоқларини ҳам ишлатиш мумкин. Ўзи ҳам енгил, ширинроқ бўлади... (*Қизига қараб*). Нега афтинг буришиб, уҳ тортасан?

Татьяна. Йўқ... ўзим шундай...

Бессеменов. Йўқ бўлса, уҳ тортишнинг ҳам кераги йўқ. Наҳотки, отанинг гапини эшитиш сенларга шунча оғир бўлса? Мен ўзим учун эмас, сенларни, ёшларни деб айтдим. Биз ёшимизни яшаб бўлдик, эндиликда сенлар яшашларинг керак. Афтларингга қараб туриб ҳайрон бўласан киши: сенлар қандай яшар экансанларда... Хўш, нима қилмоқчисанлар, умид-тилакларинг нима? Бизнинг расми-одатимиз сенларга ёқмайди, кўриб

турибман, сезиб турибман. . . ҳа, ўзларинг қандай тартиб ўйлаб топдиларинг? Бунга нима дейсанлар? Хўш. . .

Т а т ь я н а. Дада! Бир ўйлаб кўринг, шу гапни неча марта айтишингиз?

Бессеменов. Ҳамиша, ўла-ўлгунимча айтаман! Негаки турмушим тинч эмас, ташвишдаман. . . Сенларнинг ташвишларингданман. . . Сенларни ўйламасдан-нетмасдан ўқишга бериб бекор қилган эканман. Ана, Пётрни бўлса ҳайдаб юборишди, сен бўлсанг — қизлигингча ўтирибсан.

Т а т ь я н а. Мен ишляпман. . . Мен. . .

Бессеменов. Эшитганмиз, Аммо бу ишингдан кимга фойда, айт-чи? Сен топган ўша йигирма беш сўмга ҳеч ким зор эмас. Ўзинг ҳам зор эмассан. Эрга тег, шариятга мувофиқ турмуш қур, ҳар ойига ўзим эллик сўмдан бериб тураман.

Акулина Ивановна (*ота билан қиз ўртасида гап бошлангандан бери безовта бўлиб ўтиради, бир неча марта бир нима демоқчи бўлади ва ахири мулоимгина қилиб сўрайди*). Отаси, айтмоқчи, қаймоқ кулча бор эди-я. . . Тушки овқатдан қолган эди. . .

Бессеменов (*хотинига қайрилиб, аввал ўқрайиб қарайди, кейин мийиғида жилмайиб*). Қани, келтир кулчангни. . . Келтир. . . Ҳе-ҳе-ҳе! (*Акулина Ивановна ирғиб туриб шкаф ёнига боради, Бессеменов қизига қараб гапирди*.) Кўрдингми онангни, худди ўрдак ўз боласини итдан кўриқлагандай, сенларни отангдан кўриқлайди. . . Сенларни гап билан енгиб ташламасин деб кўрқади-да, зир-зир титрайди. . . Э, кушчи! Келдингни, дайди одам!

Перчихин (*эшикда пайдо бўлади, кетидан Поля индамасдан киради*). Шу уйга, шу уйнинг мўйсафид эгасига, гўзал бекасига, севган фарзандларига барака берсин!

Бессеменов. Яна вино ичиптилар-да, а?

Перчихин. Ғам-ғусса туфайли!

Бессеменов. Қанақа ғам-ғусса экан?

Перчихин (*кўриша туриб, ҳикоя қилади*). Бугун битта қизилиштонимни сотдим. . . Уч йил боққандим ўзини, нақ булбулдай сайрарди, сотиб юбордим! Шу ишни қилиб қўйиб, ўзим ҳам ўзимга паст кўриниб кетдим, хўрлигим келиб кетди. Қушга ачинаман, ўзиниям жуда яхши кўрар эдим. . .

Поля отасига кулиб қараб туриб, бошини силкитади.

Бессеменов. Яхши кўрган бўлсанг нега сотдинг?  
Перчихин (стулларнинг суянчиғини ушлаб, стол атрофини айланади). Яхши баҳо чиқиб қолувди-да. . .

Акулина Ивановна. Пулни нима қиласан? Барибир ичиб нобуд қиласан. . .

Перчихин (ўтираётиб). Тўғри айтасиз, кампир. Қўлимда сира пул турмайди. . . Рост айтасиз!

Бессеменов. Бундан чиқди, сотишнинг ҳам кераги йўқ экан-да.

Перчихин. Йўқ, сотишим керак эди. Кўзини парда босиб, кўролмай қолган эди. . . яқинда ўлади. . .

Бессеменов (кулиб). Ақлинг бало экан лекин.

Перчихин. Бу ишни ақлдан қилди деб ўйлайсизми? Йўқ, пасткашлиқдан қилдим. . .

Пётр билан Тетеревлар кирадилар.

Татьяна. Нил қани?

Пётр. Шишкин билан репетицияга кетди.

Бессеменов. Қаерда ўйнашмоқчи?

Пётр. Манежда. Солдатларга томоша қўйиб беришмоқчи.

Перчихин (Тетеревга). Худо карнайчисига ҳурматлар бўлсин! Читтак овига чиқамизми, амаки?

Тетерев. Бўлади. Қачон?

Перчихин. Эртага десангиз — эртага.

Тетерев. Эртага боролмасман: жанозам бор. . .

Перчихин. Жанозагача бориб келаемизми?

Тетерев. Бўпти. Кир. Акулина Ивановна! Пешиндаги овқатингиздан қолган-қутгани йўқми? Шовла-мовла дегандай. . .

Акулина Ивановна. Бор, отам, нега бўлмасин, бор. Поля, келтириб бера қол. . .

Поля чиқиб кетади.

Тетерев. Ташаккурлар бўлсин! Негаки, ўзингиз биласиз, бугун жаноза, никоҳ-тўй деб тузукроқ овқат ҳам еёлмадим. . .

Акулина Ивановна. Биламан, хабарим бор. . .

Пётр чой қуйилган стаканни олиб, арканнинг орқа томонидаги бўлмага ўтиб кетади, орқасидан отаси хўмрайиб, Тетерев эса адоват билан қараб қолишади. Ҳамма бир неча дақиқа индамай еб-ичиб ўтиради.

Бессеменов. Бу ой яхши ишлаб қолсанг керак дейман, Терентий Хрисанфович. Қарийб ҳар куни ўлик чиқяпти.

Тетерев. Чакки эмас, омадим келиб турипти.

Бессеменов. Никоҳ-тўйлар ҳам бўлиб турипти...

Тетерев. Никоҳлар ҳам чакки эмас...

Бессеменов. Пича пул тўплагин-да, ўзинг ҳам уйлан-қўй.

Тетерев. Шунга хушим йўқроқ...

Татьяна укасининг ёнига бориб, икковлари секин суҳбатлашиб ўтирадилар.

Перчихин. Уйланма, қўй! Сен билан бизга уйла-нишни ким қўйипти! Яхшиси, бориб читтак тутайлик...

Тетерев. Маъкул...

Перчихин. Жуда қиёмат-да, читтак ови! Эндигина қор ёққан, ерга худди оппоқ чойшап ёйгандай... ҳамма ёқ покиза, қор йилтиллайди, теварак-атроф жимжит... Айниқса яна офтоб ҳам чиқиб турган бўлса борми, қувончинг ичингга сиғмай кетади! Дарахт барглари олтиндай сап-сариглигича турипти, новдалари бўлса момиқдай қорга бурканган... Худди мана шундай оромбахш манзарада, бирдан чиннидек осмондан бир гала қизил қуш «қурли-қурли!» деб учиб тушади-ю, қип-қизил лоладай атрофни қоплайди, қўяди. Кичкина-кичкина митти қушчалар худди генералдай кўкрак кериб, савлат тўкиб юради. Юради-ю, бир-бирларига алланималар деб вижирлашади, чий чий қилишади,— жонингнинг ороми! Шу пайт ўзинг ҳам читтак бўлиб, улар билан бирга қор титкинг келиб кетади... Эҳ!..

Бессеменов. Читтак — тентак қуш-ку.

Перчихин. Мен ўзим ҳам тентакман-да...

Тетерев. Аммо, таърифини қойил қилдинг...

Акулина Ивановна (*Перчихинга*). Тавба, худди ёш болага ўхшайсан...

Перчихин. Қуш овига жуда ишқивозман-да! Сайроқ қушлардан ҳам яхши нарса бўладими дунёда?

Бессеменов. Қуш тутиш гуноҳ эканлигини биласанми?

Перчихин. Биламан. Аммо, жуда яхши кўрсам ва қўлимдан бундан бошқа ҳеч иш келмаса — нима қилай? Менимча, ҳар қандай иш ҳам, агар сидқи диллик билан яхши кўрсанг, гуноҳ эмас...

Бессеменов. Ҳар қандай иш ҳам-а?

Перчихин. Ҳар қандай ҳам.

Бессеменов. Борди-ю, биров бировнинг молини ўғирласа-чи?

Перчихин. Бу иш эмас, ўғирлик-ку.

Бессеменов. Ҳмм... Бу гапинг тўғри...

Акулина Ивановна (*ҳомиза тортади*). Оҳ... хо...о! Одам жуда зерикиб кетди-я... Кеч кирганда одам нега зерикар экан, а?.. Бор, гитарангни олиб чиқ, пича тинғирлат, Хрисанфович...

Тетерев (*бамайлихотир*). Уйни ижарага олганимда, муҳтарам Акулина Ивановна, вақтингизни хуш қилишни писанда қилмаган эдик-ку...

Акулина Ивановна (*гапига тушунмай*). Нима дединг?

Тетерев. Очиқ-ойдин қилиб айтдим-ку.

Бессеменов (*ажабланиб ва аччиғи келиб*). Сени ўйлаб-ўйлаб ҳайрон бўламан, Терентий Хрисанфович. Қаттиқ гапирсам айбга буюрмайсан, аммо ўзинг бир пақирга... арзимайдиган одамсан-у, худди бойваччалардай кеккаясан. Қаердан келаркин бу ғурур?

Тетерев (*бамайлихотир*). Онамдан шунақа туғилганман...

Бессеменов. Ғурурланадиган ниманг бор ахир, айт-чи?

Акулина Ивановна. Майшавозчилик қияпти, Бунда ғурур нима қилсин?

Татьяна. Ойи дейман!

Акулина Ивановна (*бир сесканиб тушади*). А? Нима?

Татьяна таъна билан бошяни чайқайди.

Яна бирон ножўя гап гапириб қўйдимми? Хўп, хўп, оғзимни юмдим... худо кўтарсин!

Бессеменов (*аразлаб*). Дилингдагини орқа-олдингга қараб гапир, кампир. Атрофимиздаги одамларнинг бари илмли, донишманд одамлар. Улар ҳар нарсани илм нуқтаи назаридан ва ақлнинг энг юқори нуқтасидан танқид қилиб ташлашлари мумкин. Сен билан биз қари ва бефаҳм одамлармиз...

Акулина Ивановна (*эри билан дарров келиша қолиб*). Ҳа-я! Албатта... улар ҳар нарсани билишади.

Перчихин. Аммо, сен тўғри айтдинг, оғайни. Ҳавил қилиб айтдинг-у, аммо ростини айтдинг...

Бессеменов. Ҳазили нимаси...

Перчихин. Шошмайтур! Кексалар чиндан бефаҳм бўлади...

Бессеменов. Айниқса сени олганда.

Перчихин. Мен ҳисобга кирмайман. Мен ҳатто шундай деб ўйлайман: агар кексалар бўлмаганда аҳмоқлик ҳам бўлмас эди, дейман. Нам ўтин қандай ёнса, кекса одам ҳам худди шундай бўлади: ўт йўғу, нуқул сасийди...

Тетерев (*жилмайиб*). Тўғри айтдинг...

Поля отасига индамай қараб туради, унинг елкасини силайди.

Бессеменов (*тумшайиб*). Ҳа, қани! Яна вайса-чи...

Пётр билан Татьяна суҳбатни тўхтатиб, Перчихинга жилмайиб қараб ўтирадилар.

Перчихин (*ғайратга кириб, вайсаб кетади*). Чоллар ўлгудек қайсар бўлади, гапнинг илдизи шунда! Чол одам хато қилганини ҳам билади, ақли етмаслигини ҳам сезади-ю, аммо ўлса ҳам бунга иқрор бўлмайди. Гурудан! Шунча умр кўрсам, иштоннинг ўзидан қирқтачасини йиртсаму, келиб-келиб энди ақлим етмай қоптими деб ўйлайди. Бу қандоқ бўлди?— дейди. Алам қилгандан, ҳадеб: мен кекса одамман, меники тўғри, деб тураверади. Унинг нимаси тўғри дейсан? Мияси оғирлашиб қолган-де... Ёшларнинг эса ақли тез, ўткир бўлади...

Бессеменов (*қўрслик билан*). Бўлди, индамаса вайсайверасан-а!.. Ундан кўра, айтчи: модомики биз бефаҳм эканмиз, демак, бизга ақл ўргатиш керакми?

Перчихин. Эҳ-ҳа-а, сизларга ақл ўргатиш тошга уруғ сепган билан баравар...

Бессеменов. Шошма, гапимни бўлмай тур! Сендан кўра ёшим каттароқ. Мен, нима учун ақли тезлар биз кексалардан қочиб, бурчакма-бурчак ўтиришади, бизга қарашса афтлари буришиб кетади, нима учун бизлар билан гапиришишни истамайди демоқчиман. Сен мана шунини ўйлаб кўр... Мен ҳам ҳозир бориб шунини ўйлайман... Модомики, сенларнинг улфатларинг орасида бир мен бефаҳм эканман... (*стулни тарақлатиб итаради; ўз уйининг эшигига етиб, дейди.*) Менинг ўқимишли болаларим...

Пауза.

Перчихин (*Пётр билан Татьянага қараб*). Ҳой болалар! Нега чолни хафа қиласизлар?

Поля (*жилмайиб*). Уни ўзинг хафа қилдинг-ку...

Перчихин Мен? Умрим бино бўлиб бирон одамни хафа қилган эмасман...

Акулина Ивановна. Эҳ, ипиларим! Ҳамиша нотинчмиз-да... Нега энди чолни хафа қилдиларинг? Ҳаманинг қовоғидан қор ёғади, ҳамма тумшайиб ўтиради... у чол одам бўлса, унга тинчлик керак, ахир... уни ҳурмат қилиш керак. Ота, ахир... Олдига ўзим чиқай-чи. Палагея, идиш-товоқларни ювиб қўй...

Татьяна (*стол ёнига келиб*). Нима вайдан дадам биздан хафа бўлди?

Акулина Ивановна (*эшик олдига етиб*). Ҳа, отангдан қочиб юравер... Жуда ақлли бўлиб кетибсан!

Поля идишларни ювади, Тетерев столга ёнбошлаб, унинг кизига тикилиб қараб ўтиради. Перчихин Пётрнинг ёнига бориб, стол олдига ўтиради. Татьяна секин-аста юриб ўз уйига кириб кетади.

Поля (*Тетеревга*). Нега менга... бунақа қарайсиз?

Тетерев. Ўзим...

Перчихин. Нималарни ўйлаб ўтирибсан, Петя?

Пётр. Қаёққа кетсам экан деб ўтирибман...

Перчихин. Анчадан буён сендан сўрайман деб юрувдим, айтчи, канализация дегани нима дегани, а?

Пётр. Нима қиласан? Яхшилаб тушуниб олишинг учун айтиб берай десам вақт кўп кетади... кейин, қизиги ҳам йўқ...

Перчихин. Ўзинг биласанми, ахир?

Пётр. Биладан.

Перчихин (*Пётрнинг бетига ишор қирамай қараб*).  
Ҳм...

Поля. Нил Васильевич ҳаяллаб қолди...

Тетерев. Кўзларингиз бир гўзалки...

Поля. Кеча ҳам шуни айтган эдингиз...

Тетерев. Эртага ҳам айтаман.

Поля. Нега?

Тетерев. Билмасам... Балки мени, яхши кўриб қолди деб ўйлаётгандирсиз?

Поля. Оҳ худойим-эй! Ҳеч нарса деб ўйлаётганим йўқ!

Тетерев. Ҳеч нарса-я? Аттанг! Бир ўйлаб кўринг...

Поля. Ҳа... нимани ўйлай, ахир?

Тетерев. Нима учун сизга ёпишиб олганимни ўйланг жуда бўлмаса. Ўйлаб, кейин менга айтарсиз...

Поля. Жуда қизиқ одам экансиз!

Тетерев. Биламан... Менга айтган эдингиз. Мен ҳам сизга қайтариб айтаман: кетинг бу ердан! Бу уйда туриш сиз учун зарарли... кетинг!

Пётр. Муҳаббат изҳор этишяпсизларми? Мен чиқиб турай бўлмаса?

Тетерев. Йўқ, бемалол! Мен сизни жонли нарса қаторига қўшмайман...

Пётр. Бу — аския бўлса, боплай олмадинг.

Поля (*Тетеревга*). Гапингиз бунча аччиқ?

Тетерев четга чиқиб, Перчихин билан Пётрнинг суҳбатини диққат билан тинглайди.

Татьяна (*ўз уйдан шол рўмолга ўралиб чиқади, пианино олдига ўтириб, ноталарни варақлаб, сўрайди*). Нил келмадимми?

Поля. Йўқ...

Перчихин. Одам зерикиб кетяпти... Ҳа, айтмоқчи, Пётр, ўтган сафар газетада Англияда учар кема ўйлаб чиқаришипти деган гапни ўқиб қолдим. Ўзи оддий кемага ўхшар эмишу, аммо устига миниб, бир тугмасини боссанг — пир-р-р этиб учиб, худди қушдай булут тагига кириб кетармиш, одамни ҳам аллақарларга олиб кетармиш... Жуда кўп инглизлар бедарак кетганмиш... Ростми шу, Петя?

Пётр. Бўлмаган гап!

Перчихин. Газетага ёзипти-я...

Пётр. Газетага кўп бемаъни гапларни ёзишади.

Перчихин. Ростдан-а?

Татьяна аста-секин ғамгин ва маъюс бир куйни чалиб ўтиради.

Пётр (*ғаши келиб*). Ҳа, ростдан бўлмай, нима бўларди!

Перчихин. Жаҳлинг чиқмасин. Нега энди сиздақа ёшлар биздақа кекса одамларга кеккайиб муомила қилади? Ҳатто гапиргиларинг келмайди? Яхши эмас!

Пётр. Яна!

Перчихин. Яна шуки, менинг бу ердан кетишим керак экан. Мендан тўйганга ўхшаб турибсизлар. Поля, уйга қачон қайтасан?



Поля. Мана буларни йиғиштириб олай... (хонадан чиқади, кетидан Тетерев қараб қолади.)

Перчихин. Шундай... Биргалашиб зағизгон тутиб юрганларимиз эсингдан чиқипти-да, Петя. У вақтларда мени яхши кўрардинг...

Пётр. Мен ҳозир ҳам...

Перчихин. Кўриб турибман, сезяпман... ҳозир қанақалигингни...

Пётр. У вақтларда пряник билан обаки сўришни яхши кўрардим, энди оғзимга ҳам олгим келмайди...

Перчихин. Билдим, билдим... Терентий амаки! Юр, бир пивохўрлик қилайлик.

Тетерев. Хушим йўқроқ...

Перчихин. Бўлмаса, ўзим бораман. Қовоқхонада кўнглинг очилади. Қовоқхонада яйраб ўтирасан, хоҳлаганингни қиласан. Сизларга қаттиқ тегмасину, аммо бу ерда ўтирасанг юракларинг сиқилиб, ёрилиб кетгундай бўласан. Бекор ўтирасизлар, ҳеч бир нарсага майлларинг йўқ... Ё бўлмаса, келчнглр, бир қарта ўйнаб ташлайлик? Ҳар ким ўз козирига? Мана, роппа-роса тўрт киши эканмиз... (Тетерев Перчихинга жилмайиб қарайди). Ўйнамайсизларми? Ўйнамасанглр-ўйнаманглр... Ундоғ бўлса, хайр! (Тетеревнинг олдига келиб, томоғини чертиб кўрсатади.) Борайлик?

Тетерев. Йўқ...

Перчихиннинг ҳафсаласи ппр бўлиб, қўлини силтаб чиқиб кетади. Бир неча дақиқа жимлик, Татьянанинг секин-секин чалиб ўтирган музика оҳанглари аниқ эшитилади. Пётр кушеткада ёнбошлаб, музика тинглайди ва ҳуштак чалиб унга жўр бўлади. Тетерев ўрнидан туриб, уй ичини айланиб юра бошлайди. Эшик орқасида, даҳлизда пақир ё самовар карнайи тарақлаб тушиб кетади, Степаниданинг: «Кўзингга қараб юрсанг бўлмайдим...» деган овози эшитилади.

Татьяна (ҳамон чалиб ўтириб). Нил мунча ҳаяллаб кетди, а?...

Пётр. Ҳеч ким келмайди ҳам...

Татьяна. Еленани кутяпсанми?...

Пётр. Ким бўлса ҳам-да...

Тетеров. Сизларникига ҳеч ким келмайди...

Татьяна. Ҳамиша сизнинг феълингиз бузуф-а...

Тетерев. Сизларникига ҳеч ким келмайди, сабабки, сизлардан ҳеч нарса чиқмайди...

Пётр. Терентий авлиёнинг айтганлари ушбу турур...

Тетерев (*унинг гапига қулоқ солмай*). Пайқаяпсизми, умр остонасида турган сиз иккингиз нимжон бўлиб турган бир пайтда, маст-аласт, сийқаси чиқиб кетган бир қушчанинг руҳи сизникидан тетик ва баланд.

Пётр. Сизники-чи? Ўзингизни ким деб биласиз?

Татьяна (*ўрнидан туриб*). Қўйинглар шу гапларни, жаноблар! Бу гапларнинг ҳаммаси бўлиб ўтган! Бу тўғрида минг марта баҳслашгандирсизлар...

Пётр. Менга сизнинг ақл юритиш услубингиз ёқади, Терентий Хрисанфович... Ролингиз ҳам жойида — ҳаммамизнинг ўртамизда қози ролини ўйнайсиз... Аммо мен, нима учун шу ролни ўйнашингизни билишни истардим... Гапирганингизда ҳамиша худди бизнинг тепамизда туриб жаноза ўқиётгандай гапирасиз...

Тетерев. Жаноза бунақа бўлмайди...

Пётр. Барибир, фарқи йўқ. Мен айтмоқчиманки, сиз бизни ёмон кўрасиз демоқчиман...

Тетерев. Жуда-жуда...

Пётр. Рўйроост гапирганингиз учун ташаккур.

Поля киради.

Тетерев. Марҳамат. Ош бўлсин.

Поля. Нима билан меҳмон қиляпсиз?

Тетерев. Қўрслик билан...

Поля. Мең театрға бормоқчиман... Мен билан борадиган йўқми?

Тетерев. Мен...

Пётр. Бугун қандай томоша экан?

Поля. «Иккинчи ёшлик»... Юрийг, Татьяна Васильевна?

Татьяна. Йўқ... Бу мавсумда театрға бормайдиганга ўхшайман. Зерикдим театрдап. Тўшпончабозлик, дод-фарёд, кўз ёшлар билан тўлиб ётган бу драмалар гашимга тегадиган бўлиб қопти... (*Тетерев бир бармоғи билан пианинонинг клавишига уради, йўгон ва ғамгин товуш уйни тўлатиб янграйди.*) Бариси ёлғон, сохта. Ҳаёт одамларни шовқин-суронсиз, оҳ-войсиз... кўз ёшисиз... билдирмасдан букади...

Пётр (*қовоғини солиб*). Ишқ-муҳаббат изтиробларини драма қилиб кўрсатишадю, «истак» билан «бурч» ўртасида қолган кишининг қалбини тимдаловчи фожиаларни ҳеч ким кўргиси келмайди...

Тетерев жилмайиб, пианинонинг йўгон товуш берувчи клавишларини уриб туради.

Поля (*тортинчоқлик билан жилмайиб*). Менга театр жуда ёқади... жуда Масалан, Дон Сезарь де Базанни олинг... испан дворяни... Бирам яхшики... Асл қаҳрамонлардан...

Тетерев. Мен ўшанга ўхшайманми?

Поля. Бе, қаёқда! Бир тукингиз ҳам ўхшамайди!..

Тетерев (*мишгида кулиб*). Эҳ... афсусл!

Татьяна. Актёрнинг саҳнада муҳаббат изҳор этишини кўрсам, ансам қотади... Ахир, ҳаётда бунақа бўлмайди-ку, бўлмайди!

Поля. Хўп, мен кетдим... Терентий Хрисанфович, борасизми?

Тетерев (*пианинони чертиб бўлиб*). Йўқ. Моломики мен испан дворянига ўхшамас эканман, сизлар билан бормайман...

Поля кулиб чиқиб кетади.

Пётр (*унинг кетидан қараб қолади*). Испан дворяни нега ёқиб қопти унга?

Тетерев. Соғлом, бақувват одам бўлиб туюлгандир-да...

Татьяна. Ҳам чиройли кийинган...

Тетерев. Бунинг устига, хушчақчақ ҳам денг... Хушчақчақ одам ҳамиша яхши одам бўлади... Аблаҳ одамлардан хушчақчақ камдан кам чиқади.

Пётр. Бу нуқтаи назардан қараганда, оламда энг катта ёвуз сиз экансиз-да, бўлмаса...

Тетерев (*яна клавишларни уриб, йўғон ва сокин товушлар чиқара бошлайди*). Мен фақат пианистаман, холос, ундан бошқа гуноҳим йўқ. Бизнинг Россияда пианисталарнинг кўплигининг сабабини биласизми? Сабаби шундаки, пианиста бўлишлик қулай. Бизда пианисталарни яхши кўришади, ҳурмат қилишади. Янгилик изловчи, жасоратли одамларни ёмон кўришади, аммо пианисталарни яхши кўришади. Нега десангиз, улуғ ва яхши нарсани яхши кўришдан бирорта майда, арзимаган нарсани яхши кўриш қулайроқ.

Пётр (*уй ичини айланиб юриб*). Бизнинг Россияда, бизнинг Россияда эмиш... Ажабо. Ахир, Россия бизникими? Меникими? Сизникими? Биз нимамиз ўзимиз? Қиммиз?

Тетерев (*ашула айтади*). Биз эркин қушлармиз...

Татьяна. Терентий Хрисанфович! Қўйинг, чалманг... ҳамма ёқни мотам босиб кетди-ку...

Тетерев (*давом этиб.*) Сизларнинг кайфиятларингга жўр бўлаётиман-да...

Т а т ь я н а н и н г кўнгли бузилиб, даҳлизга чиқиб кетади.

Пётр (*хаёлчан*). Шундай... Сиз... ростдан ҳам... қўйинг, одамнинг асабига тегишиб нима қиласиз... Менимча, бирон француз ёки инглиз «Франция», «Англия» деса, албатта аниқ ва равшан, ўзи тушунадиган бир нарсани кўз олдига келтиради... Мен ҳам «Россия» дейман-у, ўзим учун бу сўзнинг пуч эканини сезиб тураман. Бу сўзга биронта ёрқин мазмуни кирита олмайман. (*Пауза. Тетерев яна чалади.*) Ичида нима борлигини суриштирмай, одат бўйича айтиладиган кўпгина сўзлар бор... Ҳаёт... Менинг ҳаётим... Бу икки оғиз сўзнинг маъноси нимада? (*Индамай, у ёқдан-бу ёққа юради. Тетерев пианино клавишларини аста-секин уриб, уй ичини мунгли оҳангларга тўлдиради, юзида қотиб қолган жонсиз жилмайиш билан Пётрга қараб туради.*) Ахмоқона ғалаёнларга мени шайтон аралаштирди-да. Мен университетга ўқигани кирган эдим, ҳам ўқиб турган эдим... қўйинг энди, чалмай туринг. Рим ҳуқуқини ўрганишимга халақит берувчи биронта режим борлигини ҳеч ҳис қилаётганим йўқ эди... Рост айтаман... йўқ, ҳис қилаётганим йўқ эди. Мен ўртоқчилик режими борлигини ҳис қилар эдим... Шунга ён бердим. Мана, оқибатда икки йиллик умрим бекор ўтди кетди... ҳа. Бу зўрлик-ку! Менга нисбатан зўрлик бу, шундай эмасми? Мен ўқишни тугатарман, юрист бўларман, меҳнатга киришарман... Муголаа қиларман, ҳаётни кузатиб борарман, ишларман деб ўйлаган эдим!..

Тетерев (*киноя билан қўшиб қўяди*). Ота-онангиз кўп хурсанд бўларди, черков ҳам, ватан ҳам наф топарди. жамиятга итоатчан, ҳалол хизмат қилган бўлардингиз...

Пётр. Жамият? Дунёда ёмон кўрганим — жамият. Жамият шахс олдига тобора кўпроқ талаб қўяди-ю, аммо унинг тўғри ва ҳеч қандай тўсиқсиз камол топишига имконият бермайди... Ҳар бир инсон энг аввало гражданд бўлмоғи керак! — деб бақиради жамият, ўз ўртоқларимнинг тили билан. Мен гражданд эдим, у ёғини суриштирсангиз!.. Мен... мен жамиятнинг талабларига бўйсунганини истамайман, бўйсунушига мажбур ҳам эмасман. Мен шахс-

ман. Шахс — озоддир... Менга қаранг! Қўйсангизчи...  
ўша жинаравани тинғирлатманг...

Тетерев. Мен сизга жўр бўлаётибман, ахир...  
ҳой, ярим соатгина гражданин бўлган мешчан!

Эшик орқасида, даҳлизда шовқин.

Петр (*жаҳли чиқиб*). Сиз... масхара қилманг!

Тетерев Пётрга ишшайиб қарайди-да, ўчакишиб, тинғил-  
латишда давом этади. Нил, Елена, Шишкин, Цветаева  
ва, улар кетидан Татьяна лар киради.

Елена. Бу мотам куйи нега? Яхшимисиз, олабўжи?  
Саломатмисиз, чораккам прокурор? Нима қилиб ўти-  
рибсизлар?

Пётр (*қовоғи солиқ ҳолда*). Бемаънилик...

Тетерев. Бемаҳал шами ўчиб қолган бир одамга  
мотам куйи чалаётган эдим...

Нил (*Тетеревга қараб*). Менга қара! Сендан бир  
илтимосим бор. (*Тетеревнинг қулоғига бир нима деб ши-  
вирлайди. Тетерев маъқул деб бош силкитади*).

Цветаева. Эҳ, жаноблар! Репетицияда жуда бир  
қизиқ иш бўлди!

Елена. О, прокурор! Поручик Биков менга хушомад  
қиламан деб эс-ҳушини йўқотди.

Шишкин. Биковингиз бузоқ-ку...

Пётр. Нима учун мени, сизга ким ва қандай хушо-  
мад қилгани қизиқтиради деб ўйлайсиз?

Елена. Ийя, феълигиз бузуқми дейман?

Цветаева. Пётр Васильевичнинг феъли ҳамиша  
бузуқ.

Шишкин. Феълининг бўлган-тургани шу-да.

Елена. Танечка! Сен ҳам одатдагидай худди сен-  
тябрь оқшоми сингари гамгинсан?

Татьяна. Ҳамиша шундайман...

Елена. Менинг эса кайфим жуда чоғ! Жаноблар,  
айтингларчи, нега менинг кайфим ҳамиша чоғ бўлади-я?

Нил. Бу саволга мен жавоб бермайман, чунки ўзим-  
нинг ҳам доим кайфим чоғ.

Цветаева. Меники ҳам!..

Шишкин. Меники ҳамиша эмаску, аммо...

Татьяна. Доим денг...

Елена. Танечка! Аскиями бу? Жуда соз! Ҳой ола-  
бўжи! Жавоб беринг: нега менинг вақтим чоғ?

Тетерев. Бу — камолга етганликдан!

Елена. Нима, нима? Жуда соз! Менга муҳаббат изҳор этиб қоларсиз, ўшанда эсингизга солиб қўяман бу гапларни!

Нил. Уни қўй, буни қўй, мен қоринни тўқлаб олсам бўлар эди. Бир оздан кейин ишга кетишим керак...

Цветеева. Кечаси билан ишлайсизми? Бояқиш...

Нил. Эртага кечқурунгача... Қани, ошхонага кириб, Степанидага бир ялиниб кўрайчи...

Татьяна. Мен чиқиб айтаман... (Нил билан бирга чиқиб кетади.)

Тетерев (Еленага). Э... менга қаранг. Мен сизни яхши кўриб қолишим шартми?

Елена. Ҳа-ҳа, беор одам! Ҳа, қовоғи солиқ алвасти! Ҳа дедим, ҳа!

Тетерев (унинг олдидан орқага тисланиб баради). Ҳа, хўп дедик... бунинг менга сира қийинлиги йўқ... Бу вақтда мен бирданига иккита қиз билан бир жувонни яхши кўриб қолган эдим...

Елена (ҳамон унинг устига бостириб келаверади). Ҳа, кейин нима бўлди?

Тетерев. Ҳеч нарса чиқмади...

Елена (Пётр томонга имо қилиб, секин). Ораларингдан қандай гап ўтди?

Тетерев кулади. Икковлари секин-аста суҳбатлашадилар.

Шишкин (Пётрга). Менга қара, оғайни, уч кунга бир сўм топиладими? Ботинкам йиртилиб кетипти...

Пётр. Ма... Етти сўм қарз бўлдинг...

Шишкин. Биламан...

Цветеева. Пётр Васильевич! Нега бизнинг спектаклларга қатнашмайсиз-а?

Пётр. Мен сахнада ўйнашни билмайман-да...

Шишкин. Биз билармидик?

Цветеева. Жуда бўлмаса репетицияларга бориб туринг. Солдатлар жуда қизиқ бўларкан. Ширков деган биттаси бор, кула-кула ичакларинг ўзилади. Жуда содда, мулойим, жилмайишлари ҳам майин, ўзи тортинчоқ... ўзи... ҳеч нарсага тушунмайди...

Пётр (Еленани кўз қири билан кузатади). Бунингизга тушунолмадим: ҳеч нарса тушунмайдиган одам қизиқ бўлар эканми?

Шишкин. У ерда ёлғиз Ширков эмас-да...

Пётр. Бир рота ҳам бўлиши мумкин...

Цветаева. Бунақа гапириб бўладими? Тушунмай қолдим, сизга нима бўлди ўзи? Аристократизмми бу?

Тетерев (*бирдан овозини чиқариб гапиради*). Бировга раҳм қилиш қўлимдан келмайди...

Елена. Секинроқ, вой!..

Пётр. Мен мешчанман, биласиз...

Шишкин. Мана шунинг учун оддий кишиларга бўлган муносабатингизни тушуниш яна ҳам қийинроқ...

Тетерев. Менга ҳеч ким раҳм қилмаган...

Елена (*секин*). Емонликка яхшилик билан товон тўлаш кераклигини билмайсизми?

Тетерев. Тўлай десам на йирик, на майда чақам бор...

Елена. Вой, секинроқ дейман...

Пётр (*Елена билан Тетерев ўртасида бўлаётган гапга қулоқ солиб*). Сизларнинг нима учун ўша оддий одамларга хайрихоҳлик ўйинини ўйнаётганларингга тушунолмай қолдим...

Цветаева. Биз ўйнаётганимиз йўқ... Биз бор нарсамизни улар билан ўртоқлашамиз...

Шишкин. Ҳатто бу ҳам эмас... Бизга улар орасида бўлишнинг ўзи ёқади... Улар кўнгли очиқ одамлар... улар орасига кирсанг худди ўрмонга киргандай, соф нафас оласан. Биздақа ҳарфхўрларга шунақанги бир-бир шамоллаб туриш зарар қилмайди.

Пётр (*қатъий туриб, ранжиганини яшириб*). Тўғриси айтганда, сизларга ширин хаёл бўлса бўлгани... Ўша солдатларингиз олдида борганларингизда ҳам қандайдир яширин ва... рўйроқ гапим учун кечирасиз, одамни кулдирадиган бачкана мўдлао билан борасизлар! Солдатлар орасига бориб шамоллаб туриш, кечирасиз, меннинг учун бу...

Цветаева. Ёлғиз солдатлар орасида эмас-да!.. Биласизки, депода ҳам спектакль қўямиз...

Пётр. Барибир. Мен демоқчиманки, сиз ўзингизнинг шу... югур югурингизни ҳаётини иш деб атаб, ўзингизни ўзингиз алдаб юрасизлар. Сизлар шахнинг камол топишига, ўсишига ёрдам қиляпмиз деб ўйлайсизлару... аммо бу ҳам ўз-ўзини алдашдан бошқа нарса эмас. Эртасига бир офицер ё бирон мастер келади-да, ўша шахнинг лунжига бир туширади, сизлар миясига қуйиб қўйган ҳамма нарсани — агар қуйишга улгурган бўлсанглар, — қоқиб қўлига беради...

Цветаева. Бундай гапларни эшитсанг одамга жуда алам қиларкан...

Ш и ш к и н (*кайфи оғир ҳолда*). Шундай... ноҳўя гаплар... Бундай гапларни биринчи эштишим эмас, аммо эшитган сарим кўнглимга уряпти... Бир кунмас, бир кун, Пётр, иккимиз бир гаплашиб қоламизки, юз кўришмас бўлиб кетамиз-да!

Пётр (*совуқ ва бепарво*). Жуда қўрқитиб юбординг-ку. Аммо, учрашувимизни сабрсизлик билан кутаман...

Е л е н а (*ҳалжон билан қичқириб юборади*). Нега ўзингизни ўзингиз жўрттага бунақа қилиб кўрсатасиз, а? Жаноблар! Нега бу одам ўзини нуқул ёвуз қилиб кўрсатмоқчи бўлади?

Пётр. Одамларнинг кўзига ажойиб кўринмоқчидир-да.

Цветаева. Албатта. Одамларга қизиқ кўриной дейди. Ҳамма эркаклар... хотинлар олдида шунақа қилади. Бирини ўзини пессимист қилиб кўрсатади, баъзиси — Мефистофель<sup>1</sup> бўламан дейди... Тагини суриштириб қарасангиз, шунчаки бир иш ёқмас...

Тетерев. Мухтасар ва равшан гап! Жуда боплади!

Цветаева. Ҳа, бўлмаса сизга хушомад қилади деб ўйловдингизми? Хушомад қилиб бўлман! Мен билмайманми, сизнинг қанақалигингизни!

Тетерев. Айни масалада мендан кўпроқ биласиз. Ҳа, дарвоқе, айтингчи, сиз ҳамма нарсани билар экансиз, ёмонликка яхшилик қилиш керакми ё яхшилик қилиш керак эмасми? Яна соддароқ қилиб айтай: яхшилик билан ёмонлик бараварми ё баравар эмасми?

Цветаева. Парадокслар<sup>2</sup> ташийдиган шалди роқ аравага тушиб кетди-ку...

Ш и ш к и н. Шошманг, унга халақит бермай туринг! Қизиқ гап чиқиб қолди. Тетерев гапирса мен жон деб тинглайман, жаноблар. Ҳар ҳолда бу бир бало қилиб бирор ғалати фикр беради-ку. Ахир, ростини айтганда, ҳаммамизнинг гапларимиз бачкана, бир пақирга арзи-майдиган эски гаплар...

---

<sup>1</sup> *Мефистофель* — иблис; Гётеннинг «Фауст» номли драматик асарига доктор Фаустнинг ҳамроҳи.

<sup>2</sup> *Парадокслар* — умумий фикрдан кескин фарқ қиладиган ёки тўғри фикрга зид бўлган ўзига хос бир фикр.



Пётр. Үз фазилатингни бошқаларга ҳам юклагинг-ку, ҳимматингга балли...

Шишкин. Бас, бас! Ростини айтиш керак-да, оғайни! Ҳатто майда-чуйда масалаларда ҳам ростгўй бўлиш керак. Мен иқрорман: шу маҳалгачайин биронта янги-роқ сўз топиб айтган эмасман. Лекин айтишни истардим, жаноблар.

Тетерев. Мана, айтиб турибсан-ку!

Шишкин (*жонланиб*). Йўғ-эй? Ростми? Нима дедим?

Тетерев. Айтдинг, оғайни! Рост... Аммо, нима деб айтганингни ўзинг топиб ол.

Шишкин. Билмасдан оғзимдан чиқиб кетгандир...

Тетерев. Янги ва қизиқ гап айтаман деб атайлаб уринсанг айтолмайсан. Мен уриниб кўрганман, бўлмади...

Елена. Қани, яхшилик билан ёмонликдан гапирсангизчи, золим одам!

Шишкин. Қани, фалсафа дўмбирангни бир чал-чи!

Тетерев (*ваъзхон қиёфасида туриб*). Муҳтарам икки оёқлилар! Ёмонликка яхшилик қилиш керак десаларинг — хато қилган бўласизлар! Ёмонлик — сизларнинг туғма фазилатларинг бўлади, шу жиҳатдан унинг аҳамияти ҳам йўқ даражада. Яхшилик деган гапни эса ўзларинг ўйлаб топгансизлар, бу нарса сизларга жуда қимматга тушган. Шунинг учун у бебаҳо, нодир бир нарсасидирки, инсонда ундан яхши нарса йўқ деса бўлади. Бундан шу хулоса келиб чиқади: яхшиликни ёмонлик билан тенглаштириш сизлар учун фойдасиз. Мен сизларга яхшиликка фақат яхшилик қилиш керак дейман. Ҳеч қачон олганингиздан ортиқ тўламангиз, негаки инсонда судхўрлик хислати рағбат топмасин. Чунки, инсон — хасис. Бир марта керагидан ортиқ олса — бўлди, иккинчи сафар ундан ҳам кўпроқ олишни кўзлайди. Шунингдек, керагидан оз ҳам тўламангиз, чунки агар бир марта бировнинг ҳақиға хиёнат қилсангиз, одам кек сақлайдиган нарса, у сизни «банкрот» деб атайди, ихлоси қайтади, келгуси сафар эса сизга яхшилик қилмайди, балки садақа бериб ўтиб кетади. Оғайнилар! Сизларга қилинган яхшиликка жавоб қайтаришда аниқ-пухта бўлингиз! Чунки дунёда ўз яқинига садақа берувчи одамдан ҳам аянч ва қабиҳ нарса бўлмайди! Аммо ёмонликка

минг марта ёмонлик билан жавоб қайтарингиз. Биров сизга ёмонлик қилса, унга ёмонлик қайтаришда ҳеч нарсангизни аяманг. Агар сиз бир бурда нон сўраганингизда қўлингизга тош тутқизган бўлса, сиз бошига тоғ ағдаринг! *(Тетерев нутқини ҳазил билан бошлайди, кейин тобора жиддий оҳангга ўтади ва қатъий ишончли суратда тамомлайди. Гапини тугатгач, салмоқ билан юриб, бир чеккага чиқиб туради. Ҳамма бир минутча индамай қолади. Ҳамма унинг сўзларида қандайдир оғир ҳиссиёт ва самимийлик борлигини пайқаб, гапиришга ботинолмай қолади.)*

Е л е н а *(секин)*. Одамлар сизга кўп ёмонлик қилган кўринади...

Тетерев *(тишларини қисиб туриб)*. Лекин бу — менда бир вақтлар келарки, одамлар мендан ҳам, .. тўғрироғи, мен туфайли ҳам ёмонликни тагиб қоларлар деган ширин умид туғдирди...

Н и л *(қўлида товоқ билан бир бўлак нон ушлаб киради. Гапирар экан, товоқдаги овқат тўкилиб кетмасин деб эҳтиёт билан қараб-қараб қўяди. Кетидан Татьяна киради)*. Бари фалсафа Арзимаган нарсаларни фалсафага айлантирадиган ёмон одатинг бор-да, Таня. Ёмғир ёғсаям фалсафа, бармогинг оғрисаям фалсафа, ўчоқ тутасаям — фалсафа Шу арзимаган нарсалардан келиб чиққан фалсафаларни эшитсам хат-савод ҳар кимга ҳам фойдали бўлавермас экан деб ўйлаб қоламан...

Т а т ь я н а. Жудаям... дагалсан эй, Нил.

Н и л *(стол ёнига ўтириб, овқат ея бошлайди)*. Дағали нимаси? Зериккан бўлсанг бирор ишга ур ўзингни. Ишлаган одам ҳеч ҳам зерикмайди. Уйда қийналиб кетган бўлсанг, қишлоққа бор, ўша ерда болаларни ўқитиб юр... ё бўлмаса Москвага бориб, ўзинг ўқи.

Е л е н а. Ҳа, бормисиз! Кейин мана бунинг ҳам *(Тетеревни кўрсатади)*. Таъзирини бериб қўйинг!

Н и л *(кўз қирини ташлаб)*. Бунингиз ҳам соқолли сабий. Гераклит бўлмоқчи...

Тетерев. Агар малол келмаса, Свифт ҳам деб қўя қол.

Н и л. Катта кетма!

Пётр. Ҳақиқатан катта кетдинг!..

Тетерев. Дилимга ёққани шу-да...

Цветаева. Дилингиз яна нималарни истайди!

Н и л *(товоғига қараб)*. Хафа бўлма... Анави... айт-

гандек... Поля келибдими? Йўға, қаерга кетди демоқ-  
чийдим...

Т а т ь я н а. Театрга кетди. Нима эди?

Н и л. Ҳеч нима... ўзим... шунчаки сўрадим қўй-  
дим-да...

Т а т ь я н а. Керакмиди?

Н и л. Йўқ, кераклиги йўқ... йўға, шу топда кераклиги  
йўқ демоқчиман... Умуман, ҳамма вақт... керак. Э, ни-  
малар деяпман ўзим... гапдан адашиб кетдим!

Т а т ь я н а д а н бошқа ҳамма жилмаяди.

Т а т ь я н а (*ҳамон гапдан қолмай*). Нега? Нега керак  
эди у сенга?

Н и л жавоб бермасдан, овқатини ейди.

Е л е н а (*Татьянага қараб, тез*). Сени нима деб койи-  
ди, айт?

Ц в е т а е в а. Ҳа, ҳа, айтчи!

Ш и ш к и н. Нил Васильевичнинг панд-насиҳат ўқиш-  
лари менга ҳам ёқади...

П ё т р. Менга унинг овқат ейиши ёқади...

Н и л. Мен ҳар қандай ишни ҳам чакки қилмайман...

Е л е н а. Қани, гапирсангчи, Таня!

Т а т ь я н а. Хоҳишим йўқроқ...

Ц в е т а е в а. Бунинг бирон марта бирон нарсани хоҳ-  
лаганини кўрмаганман!

Т а т ь я н а. Сен қаердан била қолибсан? Балки, ўлиб  
кетишни хоҳларман?

Ц в е т а е в а. Фу, шу ҳам гап бўпти-ю!

Е л е н а. Ҳай-ҳай, ўлимдан гапирманглар, ёмон кўр-  
ганим шу.

Н и л. Ўлмасингдан олдин ўлим ҳақида нима ҳам  
дея олардинг?

Т е т е р е в. Жуда ўткир файласуф чиқиб қолди ку,  
бу!

Е л е н а. Юринглар, жаноблар, меникига чиқайлик.  
Самовар ҳам қайнаб қолгандир...

Ш и ш к и н. Ҳозир бир чой ичилса жуда жойида бў-  
лар эди-да! Овқат ҳам бўлса зарар қилмасди... умид  
қилсак бўладими?

Е л е н а. Албатта бўлади!

Ш и ш к и н (*Нилни кўрсатиб*). Анавининг овқат ейи-  
шини кўриб, мен бечоранинг ҳавасларим келиб ўтирибди.

Н и л. Ҳавасинг келмай қўя қолсин, еб бўлдим! Мен

ҳам сизлар билан чиқаман, ҳали бир соатдан ортиқ вақ-  
тим бор...

Т а т ь я н а. Ундан кўра, ишдан олдин бироз даминг-  
ни олсангчи...

Н и л. Дам мени олсин...

Е л е н а. Пётр Васильевич, чиқасизми?

Пётр. Рухсат этсангиз...

Е л е н а. Марҳамат, рухсат этаман. Қўлингизни бе-  
ринг!

Ц в е т а е в а. Жуфт-жуфт бўлиб туринглар! Нил Ва-  
сильевич, менинг ёнимга келинг...

Ш и ш к и н (*Тагьянага қараб*). Демак, мен сиз билан  
эканман...

Т е т е р е в. Ер юзида эркаклардан хотинлар кўп де-  
йишади. Мана мен кўп шаҳарларда бўлдим, лекин менга  
сира хотин етишмайди...

Е л е н а (*кулиб эшик томонга юради ва ашула айта  
бошлайди*). Allons, enfants de la patrie...i...i...e!<sup>1</sup>

Ш и ш к и н (*Пётрнинг елкасидан итариб*). Тезроқ  
юрсангизчи, ватан фарзанди!..

Шоёқин-суронлар билан ашула айтишиб, кулиб чиқиб кетадилар.  
Уй бир дақиқа бўш қолади. Кейин чол-кампирининг эшигин очилиб.  
А к у л и н а И в а н о в н а чиқади; ҳомиза торта-торта чироқлар-  
ни ўчиради. Ўз уйида бир оҳангда забур ўқиб ўтирган чолнинг ово-  
зи эшитилади. Кампир қоронғида курсиларга қоқила-суқила, яна  
ўз уйига кириб кетади.

## П а р д а

### И К К И Н Ч И П А Р Д А

Уша уй; куз палласи; туш пайти. Стол ёнида чол Бессеменов  
ўтирипти. Т а т ь я н а уйнинг у бошидан-бу бошига секин юриб  
туради. Пётр тахта девор ёнида деразадан ташқарига қараб  
туради.

Бессеменов. Роса бир соатдан бери жоврайман  
сизларга... азиз болаларим... аммо юракларингга бориб  
тегадиган сўз тополмадим чамаси... Биринг юзингни тес-

---

<sup>1</sup> Allons, enfants de la patrie! — «О, ватан фарзандлари, олға!»  
(1792 йилда Жозеф Руже де-Лиль томонидан ёзилган революцион  
қўшиқ, «Марсельеза»нинг боши. Бу қўшиқ кейин француз буржуа  
республикасининг гимни бўлиб қолган.)

қари буриб оласан, биринг худди деворда ўрмалаб юрган кўнғизга ўхшаб, у ёқдан-бу ёққа юрасан.

Татьяна. Мана, ўтирдим... (Ўтиради.)

Пётр (отасига юзини ўгириб). Юрагингдагини айтқуй: биздан сенга нима керак?

Бессеменов. Қанақа одам эканликларингни билай дейман... Сенинг кимлигингни билай дейман...

Пётр. Ошиқма! Кимлигимни кўрсатарман... билиб оларсан... Олдин ўқишимни битириб олай...

Бессеменов. Эҳ-ҳа-а!.. Уқишимни дейди... Уқи! Аммо ўқиш ўрнига майнавозчилик қилиб юрибсан-да! Бутун борлиқни менсимасликни билиб олгансану, аммо ўз хатти-ҳаракатингни йўлга солиб ололмайсан... Университетданку ҳайдалдинг... Ё нотўғри ҳайдашди деб ўйлайсанми? Йўқ, хато қиласан. Студент — ҳаётни нари обориб бери олиб келувчи деган сўз эмас, ниҳоят шогирд деган сўз. Агар ёши энди йигирмага кирган ҳар қандай ўсмир тартиб жорий этадиган бўлса, ҳама ёқ остин-устун бўлиб кетарди... Чинакам иш билан шуғулланувчи одамга ер юзида жой ҳам қолмаган бўлар эди. Олдин ўқи, ўз ишингнинг устаси бўл, кейин қанча гапирсанг арзийди... Унғача сенинг маҳмадоналигингни эшитган ҳар кимнинг «оғзингни юм, ҳой бола» дейишга ҳақи бор. Мен сенга бу гапларни аччиғимдан эмас, юракдан гапиряпман... негаки, сен менинг фарзандимсан, менинг қонимдансан... Мана, Нилга эса мен бу гапларни айтмайман... гарчи... унга кўп меҳнатим синган бўлса-да, ўзим асраб олган бўлсам ҳам, негаки, ҳар ҳолда бегона қондан. У борган сари менга ётлашиб, мендан узоқлашиб кетмоқда. Кўриб турибман, бир муттаҳам чиқади... Актёр, ё бўлмаса шунга ўхшаган бир одам бўлади-да... Балки, социалистнинг ўзи бўлар. Майли, менга деса баттар бўлсин.

Акулина Ивановна (эшикдан мўралаб ва ёлворган, чўчиган товуш билан). Отаси! Овқат маҳали бўлгандир?

Бессеменов (зарда билан). Йўқол кўзимдан! Ишинг бўлмаган нарсага аралашма!.. (Акулина Ивановна ғойиб бўлади. Татьяна отасига таъна билан қарайди, ўрнидан туриб, яна уйнинг у бошидан-бу бошига юра бошлайди.) Кўрдингларми? Онангиз сизлар деб бир он тинч ўтиролмайдими... отаси болаларимнинг кўнглини оғритмасин деб қўрқади!.. Мен ҳеч кимнинг кўнглини оғритишни истамайман. Аксинча, сизлар мени хафа қил-

гансизлар, мен қаттиқ хафаман... Ўз уйимда оёқ учида юраман-да! Худди полга шиша синдириб ташлагандай... Эски қадрдон ёру биродарларим ҳам мендан кечиб кетди: болаларинг ўқимишли бўлса, бизлар солда, овом халқ бўлсак, яна бизни масхара қилиб кулишмасин дейишади. Ростдан сизлар уларни кўп марта масхара қилиб кулгансизлар, сизлар деб мен ер тагига кириб кетгундай бўлиб ўтирганман. Ўқимишли болаларим гўё вабо касалига йўлуққандай, ҳамма биродарларим мендан ҳазар қилади. Сизлар бўлсангиз отангизни назар-писанд ҳам қилмайсизлар... бир-икки оғиз ширин-ширин гапиришмайсизлар ҳам, мияларингизда қанақа ўйларинг бор, ниятларинг нима, билиб бўлмайди! Мен сизларга худди бегона одамдай бўлиб қолганман. Мен сенларни севаман, ахир... Севаман... Севгининг нималигини биласизларми ўзларинг? Мана, сени университетдан ҳайдашди, мени куймайди дейсанми? Куяман. Татьяна бўлса қизлигича сўлиб кетяпти — менга алам қилади... одамлар орасида андиша қиламан. Эрга тегиб кетаётган бошқа кўпгина қизлардан нимаси кам? Мен сени студент эмас, одам бўлгин дейман, Пётр.. Ана, Филипп Назаровнинг ўғли, бинойидай ўқишини тамомлади, битта бисотли қизга уйланди, йилига икки мингдан топади... шаҳар бошқармасига аъзо бўлиб қолса ҳам ажаб эмас...

Пётр. Сабр қилинг, мен ҳам уйланиб қоларман...

Бессеменов. Ҳа, кўриб турибман. Сенга қолса, эртагаёқ уйланасан-а!.. Лекин, кимга уйланасан?— гап шунда. Енгилтак, бир бузуқ хотинга... яна тулга! Э-ҳа!

Пётр (*жаҳл билан ўрнидан туриб*). Уни бундай ҳақорат қилишга ҳақингиз йўқ!

Бессеменов. Қайси гапим чакки бўпти? Тул деганимми ё бузуқ хотин деганимми?

Татьяна. Дада! Жон дада... бас қилинг, қўйинг, ўтинаман сиздан. Пётр... сен чиқиб кет. Ё жим ўтир! Мана, мен индамай ўтирибман-ку. Менга қаранглар... менинг ҳеч нарсага ақлим етмай қолди... Дада... Гапириб турган вақтингизда сизни ҳақли деб сезаман. Рост, сиз ҳақлисиз, биламан... Ишонинг, буни мен... жуда яхши сезаман. Аммо сизнинг ҳақиқатингиз — бизга ёт ҳақиқат... менга ҳам, бунга ҳам ёт... Тушуняпсизми? Бизнинг ўзимизнинг бошқа ҳақиқатимиз бор... Шошманг, жаҳлнингиз чиқмай турсин... Икки ҳақиқат бор, дада...

Бессеменов (*ўрнидан ирғиб туриб кетади*). Бекор

айтибсан, ҳақиқат битта! Менинг ҳақиқатим! Сенларники қанақа? Қани, сенларнинг ҳақиқатларинг? Кўрсат!

Пётр. Дада, бақирма. Мен айтаман... худди шуни айтаман. Сен ҳақлисан. Аммо сенинг ҳақиқатинг бизга торлик қилади... Болалигимизда кийган кўйлак энди торлик қилгандай, сенинг ҳақиқатинг ҳам энди бизга торлик қилиб қолди, биз сиқилиб қолдик, бизни бўғиб ташлади... Сен кечирган ҳаёт, сенинг турмуш расмларинг бизга ярамайди...

Бессеменов. Ҳа, ҳа! Сенлар... сенлар ахир... Сенлар мулла одамларсан-ку, мен аҳмоқман. Сенлар...

Татьяна. Унақа эмас, дада... Ҳеч ким унақа деяётгани йўқ...

Бессеменов. Йўқ шунақа! Сенларнинг олдиларингдан меҳмон аринмайди... эртадан кечгача уззуқун шовқин-сурон, вағир-вуғур... кечалари ухлаб бўлмайди... сен менинг кўзим олдида ижарачи хотин билан ўйнашсан... бирингинг қовоғингдан ҳамиша қор ёғиб туради... мен бўлсам... онанг билан биз бўлсак бир бурчакда сиқилиб ўтирганимиз ўтирган...

Акулина Ивановна (*уйга шошиб кириб, ёлворган товуш билан қаттиқ гапирди*). Чироғларим! Ҳа, мен-ку... Жоним болам... Мен бир оғиз бир нима дедимми? Мен бурчакка ҳам сиғиб кетавераман... Менга бурчак бўлса ҳам, оғил бўлса ҳам бўлаверади! Фақат сенлар уришмасаларинг, тотув бўлсаларинг бўлгани! Бир-бирларингни ғажимасаларинг бўлгани менга!.. Жонгиналарим!

Бессеменов (*бир қўли билан хотинини ўзига тортиб, иккинчи қўли билан нари итариб*). Йўқол, кампир! Буларга сенинг кераклигинг бўлмай қопти! Иккимиз ҳам ортиқча эканмиз! Булар доно бўлиб кетипти!.. Биз буларга бегона эканмиз!

Татьяна (*инграйди*). Оҳ, бу қандай азоб-а! Қандай... азоб!

Пётр (*ранги оппоқ оқариб кетган: жон-жаҳди билан*). Уйлаб кўрсангчи, дада... бемаънилик-ку бу! Бемаънилик! Ҳеч нарсадан ҳеч нарса йўқ...

Бессеменов. Ҳеч нарсадан ҳеч нарса йўқ? Бекор айтибсан! Неча йиллардан бери юракларим қон бўлиб келяпти, биласанми!..

Акулина Ивановна. Петя, бир гапдан қолсангчи! Хўп де!.. Таня... оталарингга раҳминг келсин!

Бессеменов. Бемаънилик? Аҳмоқ! Бемаънилик эмас, даҳшат бу! Ҳеч нарсадан ҳеч нарса йўқ эмиш-а! Ота билан болалар шунча йил бирга яшар эмиш-да... бирдан икки ҳақиқат чиқиб қолармиш... Ҳайвонсанлар!

Татьяна. Пётр, бор, чиқиб кет! Ўзингизни босинг, дада... ўтинаман сиздан...

Бессеменов. Бераҳмлар! Бизни сиқиб чиқардинглар... Нималаринг борки, ғурурларинг ошиб кетади? Нима иш қилиб бердиларинг? Биз-ку умр кўрдик! Меҳнат қилиб келдик... сендақалар учун... уйлар қурдик... сенларни деб гуноҳларга ботдик...

Пётр (*бақиради*). Шуларни қилгин деб... мен сенга ялинган эдимми?

Акулина Ивановна. Пётр! Худо хайрингни бергур...

Татьяна. Йўқол бу ердан, Пётр! Ортиқ тоқатим қолмади, бошимни олиб кетаман... (*Ҳолдан тойиб стулга ўтириб қолади.*)

Бессеменов. Ҳа-ҳа... Шайтон дуодан кочгандай, сизлар ҳам қочинглар... Ор-номусни ҳам билар экансизлар-ку...

Нил (*даҳлиз эшигини кенг очиб, остонада туриб қолади. У ишдан қайтган. Юзлари қоп-қора, ис болган, қурум теккан, қўллари ҳам кир. Устида мой сингиб ялтираб кетган калта куртка, белида камир, оёғида қўнжи тиззасигача келадиган кир этик. Қўлини олдинга чўзиб гапирди*). Қани, тезроқ бир танга беринглар, извошчига тўлаб юборай. (*Унинг тўсатдан келиб қолиши ва беҳосдан эшитилган осойишта товуши уй ичидаги шовқин-суронни бирдан тўхтатади. Ҳамма бир неча дақиқа индамасдан унга жим тикилиб қараб қолади. Нил уларнинг бу ҳолларини пайқаб, нима воқиа бўлганини дирҳол англайди ва ифсус аралаш жилмайиб гапирди.*) Об-бо-о!.. Яна жанг бўпти-да!

Бессеменов (*қўпол товуш билан бақиради*). Ҳой, динсиз! Қаерга келдинг?

Нил. А? Қаерга келдинг, дейсизми?

Бессеменов. Бошингдан шапкангни олмасдан... Шапкангни...

Акулина Ивановна. Рост-да! Усти-бошинг кирлигича тўғри меҳмонхонага бостириб кирасан... Сени қара-ю!

Нил. Ҳа, олдин бир танга беринглар, ахир!



Пётр (*унга бир танга бера туриб секин гапиреди*). Тезроқ қайтиб кел.

Нил (*кулиб*). Ердамлашиб юборайми? Кучинг етмай қолдими? Ҳозир келаман.

Бессеменов. Ана, кўрдингми! У ҳам шунақа, ур-йиқитдан бошқа нарсани билмайди... У ҳам ўтдан-бетдан маҳмадоналикни ўрганиб олган... Ҳеч кимга ҳурмат деган нарсани билмайди.

Акулина Ивановна (*эрининг гапига қўшилмоқчи бўлиб*). Рост-да... тирмизак! Таня, сен бор... ошхонага чиқ... ошхонага! Степанидага айт, овқатни келтирсин.

Татьяна чиқиб кетади.

Бессеменов (*қовоғини кўтармай жилмаяди*). Хўш, Пётрни қаёққа жўнатасан? Эҳ-ҳа, сени қара-я!.. Тентак кампир! Тентаксан! Шунин билки мен йиртқич эмасман... Мен юрагимдан гапираётиман... мана буларнинг тақдиридан ташвиш тортганимдан... юрагим ўртаниб кетганидан шундай гапираман... Ёмон ният билан эмас. Нега энди буларни менинг олдимдан қувиб чиқарасан, а?

Акулина Ивановна. Билиб турибман, ахир... отаси! Ҳаммасини билиб турибману, ачинаман-да буларга. Сен билан биз ёшимиз бир жойга бориб қолган... бизнинг бўлган-турганимиз шу! Бизга қаёқда дейсан? Оҳ, худойим! Биз нимага яраймиз? Яшайдиган, умр кўрадиган булар! Жигарларим ҳали одамлардан не-не ёмонликлар кўришади...

Пётр. Дада, сен, ростини айтсам, бекорга ташвиш тортяпсан... Бўлмаган нарсаларни кўнглингга олиб юрибсан...

Бессеменов. Қўрқаман-да, қўрқаман! Замон шунақа... даҳшат замон! Ҳамма нарса остин-устин бўлиб кетяпти, ахир... турмуш нотинч... Сени деб қўрқаман... Тўсатдан бирон фалокат юз бериб қолса қариган чоғимизда суюнадиган кимимиз бор? Ишонганимиз сенсан, ахир. Ана, Нилнинг қанақалигини кўриб турибсан! Анави-сини... учар Тетерев бўлса... мунақа! Улардан ўзингни четроққа олиб юр дейман. Улар... сен билан бизни ёмон кўришади. Эҳтиёт бўл дейман!

Пётр. Э-э, қўйсангизчи! Менга бало ҳам урмайди... Яна бироз кутаман-да... яна ариза бераман...

Акулина Ивановна. Тезроқ бера қол аризангни, Петя, отангни хотиржам қил...

Бессеменов. Мана шундай гапирганингда қўнглим сендан тўқ бўлади, Пётр... эс-ҳушингни жойига қўйиб гапирсанг... Ишонаман, сен турмуш қуришда мендан қолишмайсан... Аммо, баъзан...

Пётр. Ке, қўйайлик шу гапларни.. Бас! Ўзинг ўйлаб қара, уйимизда жанжал аримайлиган бўлиб қолди!

Акулина Ивановна. Жигарларим, тасаддуқ!

Бессеменов. Бу ёқда Татьянанинг ташвишини айтмайсанми... эҳ! Мактабини ташлаб қўя қолса ҳам бўларди... Мактабдан унга нима фойда? Чарчашдан бошқа гап йўқ.

Пётр. Рост, дам олса бўларди...

Акулина Ивановна. Қанийди энди, болам бояқиш...

Нил (*жомакорини ечиб, устига кўк блузка кийиб киради, аммо ҳали ювинмаган*). Овқат тайёр бўлай деб қолдими, а?

Пётр Нилни кўриши билан, дарров даҳлизга чиқиб кетади.

Бессеменов. Олдин афти-ангорингни ювиб, кейин овқатдан гапирсанг бўларди...

Нил. Хаҳ, афтим ҳеч гап эмас, бир пасда ювиб ташлайман, аммо қорним шундай очдики, худли оч бўри дейсиз Жала, шамол, изғирин, совуқ паровоз эски, шалоқ денг... кечаси билан таъзимимни едим... мадор қолмади! Йўл бошлиқларини бир шу паровозга миндириб, шунақанги кечада бир олиб юрилса, ўшанда билишарди...

Бессеменов. Кўпам маҳмаданалик қилаверма. Индамаса, бошлиқларни ҳадеганда осонгина тилга оладиган бўлиб қолибсан... Эҳтиёт бўл, бир бало орттирма!

Нил. Бошлиқларга бало ҳам юқмайди...

Акулина Ивановна. Отанг уларни эмас, сени айтяпти.

Нил. Э-е, меними...

Бессеменов. Ҳа, сени.

Нил. Ҳа-а!..

Бессеменов. Ҳа-ҳаламагин-у, гапимга қулоқ сол...

Нил. Ҳалиям қулоғим сизда...

Бессеменов. Ҳаддингдан ошиб кетаётибсан...

Бессеменов. Сен менга тилигни бунақа узун қилма.

Нил. Менинг тилим ўша-ўша, мана (тилини чиказиб кўрсатади). Ҳамма билан ҳам шу тилда гаплашман...

Акулина Ивановна (ҳайратда). Вой, уятсиз! Кимга тилигни кўрсатаётибсан, а?

Бессеменов. Сен шошмай тур, кампир! (Акулина Ивановна таъна билан бошини чайқаганича чиқиб кетади.) Сен... ақлинг жойида. Сен билан бир гаплашмоқчиман.

Нил. Овқатдан кейинми?

Бессеменов. Ҳозир.

Нил. Овқатдан кейин бўлса яхши бўларди-да. Жудаям қорним оч, чарчадим, совқотдим... Хўб денг, шу гапни кейинга қолдирайлик. Бундан ташқари, сиз менга нима ҳам дердингиз? Уришмоқчисиз... аммо менинг сиз билан олишгим йўқ... яхшиси, ҳалигидай... пўс калласини айтиб қўя қолинг: сени кўрарга кўзим йўқ денг, тезроқ бу ердан...

Бессеменов Ана бор. билганигни қил! (Ўз уйига кириб, эшикни қаттиқ ёпади.)

Нил (ўзича тўнғиллаб). Ҳа, ажаб бўпти! Худди шуни кутиб турувдим. (Асти ҳуштак чалиб, у ёқдан-бу ёққа юради. Татьяна киради.) Яна қирилишдингларми?

Татьяна. Қирилиш ҳам гапми... сира тасаввур этолмайсан...

Нил. Жуда яхши тасаввур этаман... «На у ёққа, на бу ёққа» деган ва сира тугамайдиган фожиали комедиянинг яна бир пардасини кўрсатгандирсизлар-да...

Татьяна. Сенга ҳазил бўлса... Сен бир чеккага чиқиб томоша қилиб туриш йўлини билиб олгансан...

Нил. Мен бу можароларни ўзимдан нарига улоқтириб ташлаш йўлини биламан, рост, яқинда бира-тўласи булардан қутулмоқчиман... Депога монтертикка ўтмоқчиман... кечалари юк поездларини ҳайдаш жонимга тегди. Пассажир поезди, ёки масалан, курьер поезди бўлганда ҳам майли эди: паровозни ўлгудек ишлатиб, ел қувишиб учасан киши! Юк поезди бўлса имиллаб судраларди... ёнингда кочегардан бошқа бирон зот йўқ... зерикиб ўласан! Мен одамлар орасида бўлишни яхши кўраман...

Татьяна. Бўлмаса, нега биздан қочасан...

Н и л. Тўғри... Кечир мени, аммо ростини айтай: қочмасдан иложим йўқ-да, ахир! Мен ҳаётни севаман, меҳнатни, шовқин-суронни, содда ва хушчақчақ одамларни яхши кўраман. Сизлар кечираётган ҳаёт ҳам ҳаётми? Ҳаёт деган нарсанинг атрофида тентираб юрасизлару, ҳеч нарсадан ҳеч нарса йўқ, нолийверасизлар, инграйверасизлар, кимдан нолийсизлар, нимадан нолийсизлар, нима учун нолийсизлар, билиб бўлмайди.

Т а т ь я н а. Сен билмайсанми?

Н и л. Ҳа-да! Одам бир ёнбошида ётавериб чарчаса, бу ёнбошига ағдарилиб ётади, яшаш ноқулай бўлиб қолганда эса фақат нолигани нолиган... Сен ҳам бир ҳаракат қилиб, нариги ёнбошингга ағдарилиб ол.

Т а т ь я н а. Биласанми, бир файласуф, фақат калтафаҳм одамгагина ҳаёт осон кўринади, деган экан.

Н и л. Файласуфлар калтафаҳмлиكنинг қанақалигини яхши билса керак. Аммо, мен ўзимни допо одамлар қаторига қўшаётганим йўқ-ку... Мен фақат, сизлар билан бирга яшаш негадир ниҳоят даражада кўнгилсиз бир нарса деб ҳисоблайман. Менимча, шунинг учун, сизлар ҳар нарсадан нолишни яхши кўрасизлар. Нима кераги бор нолишинг? Кимга етади нолангиз? Ҳеч кимга етмайди, нолангизни ҳеч кимса эшитмайди... Эшитишга ҳам арзимайди...

Т а т ь я н а. Бу қўрслик қаердан пайдо бўлди сенда, Нил?

Н и л. Қўрслик деб шуни айтадимми?

Т а т ь я н а. Шафқатсизлик... Назаримда, бу нарса сенга Тетеревдан юққан бўлса керак, у негадир ҳаммадан норози бўлиб юради.

Н и л. Йўғе, ҳаммадан эмасдир... (*Кулумсираб.*) Шу Тетерев сенга худди болтага ўхшамайдимми, а?

Т а т ь я н а. Болтага? Қанақа болтага?

Н и л. Ўзимизнинг оддий болтага-де, сопи ёғочдан, ўзи темирдан ясалган болтага...

Т а т ь я н а. Ҳазилингни қўйсангчи! Ортиқча... Биласанми... сен билан гаплашган одам роҳат қилади... сен янгичароқсан... Аммо... фақат илтифот деган нарсани билмайсан...

Н и л. Илтифот — нимага?

Т а т ь я н а. Одамларга... Масалан, менга...

Н и л. Ҳмм... ҳаммага ҳам эмасдир.

Т а т ь я н а. Менга...

Н и л. Сенга? Ҳа, ундоғми... (*Икковлари жим қоладилар. Нил ўз этигига қараб ўтиради. Татьяна ундан худди бир гап кутгандай, тикилиб қараб ўтиради.*) Ростини айтайми... Мен сенга... мен сени... (*Татьяна унга интилгандай бўлади, аммо буни Нил сезмайди.*) жуда ҳурмат қиламан... ва яхши кўраман... Аммо менга сенинг муаллималигинг ёқмайди. Бу ишга ўзингнинг кўнглинг йўқ, у сени чарчатади, гашингни келтиради. Бу иш ўзи жуда катта иш. Болалар келажак одамлари, ахир... Уларнинг қадрига етиш керак, уларни сева билиш керак. Ҳар ишни яхши адо этиш учун унга кўнгли қўйиб сидқидиллик билан берилиш керак. Биласанми, мен темир товлашни жуда яхши кўраман. Кўз олдингда чўғдай қип-қизил, ҳали бирон шаклга кирмаган, ҳар нарса чиқадиган бир бўлак темир... ўшани болға билан уриш нақадар мароқли!.. Бетингга қип-қизил учкунлар сочади, кўзларингни ўйиб оламан дейди, кўр қиламан, ўзимдан нарига улоқтириб ташлайман дейди. Худди назарингда жонли бир нарсага ўхшаб кўринади... Сен бўлсанг болғани роса кўтариб туриб зарб билан урасан ва ундан истаган нарсангни ясайсан...

Т а т ь я н а. Бунинг учун кучли бўлиш керак...

Н и л. Эпчил ҳам бўлиш керак дегин...

Т а т ь я н а. Менга қара, Нил, сенинг ҳеч ҳам раҳминг келмайди...

Н и л. Кимга?

Е л е н а (*киради*). Ҳали овқат еганларинг йўқми? А? Юринглар меникига! Бир пирог ёндим-ки! Прокурсор қани? Пирогмисан пирог бўлди-да!

Н и л (*Еленанинг олдига келиб*). Мен чиқаман! Ўша ажойиб пирогни мен ўзим еб тугатай! Қорним ўлардай оч, бу ерда менга жўрттага овқат беришмаяпти. Мендан булар шунинг учун хафа бўлишяптики...

Е л е н а. Тилингиз учундир-да... Таня, юр!

Т а т ь я н а. Олдин ойимга чиқиб айтиб қўяй... (*Чиқиб кетади.*)

Н и л. Дадамга тилимни кўрсатганимни қаердан билдингиз?

Е л е н а. Нима-а? Ҳеч нарсдан хабарим йўқ! Нима бўлди ўзи?

Н и л. Қўйинг, айтмайман... Ундан кўра, ўша ажойиб пирогингизнинг таърифини қилиб беришг...

Е л е н а. Айтмасангиз ҳам ўзим билиб оларман! Пи-

рог десангиз... Биласизми, пирог ёпишни менга одам ўлдирганлиги учун кесилиб кетган бир махбус ўргатган. Унинг ҳамма вақт уйимизга келиб, ошхонада қарашиб туришига эрим рухсат берар эди. Ўзи жуда ориқ, нимжон эди.

Н и л. Эрингиз-а?

Е л е н а. Муҳтарам афандим! Менинг эримнинг бўйи икки қарич эди.

Н и л. Шунақа пастмиди?

Е л е н а. Жим тулинг энди! Кейин, мана мундай мўйлови бор эди (*қўли билан мўйлов қилиб кўрсатади*), ҳар мўйловининг узунлиги уч қарич келарди...

Н и л. Фазилатлари қарич билан ўлчанадиган одамни биринчи эшитишим!

Е л е н а. Афсус! Эримнинг мўйловидан бошқа ҳеч нарса йўқ эди...

Н и л. Э, шуниси чакки бўлган экан-да! Қани, пирогдан келинг.

Е л е н а. Ўша одам, яъни махбус деганим, ўзи ошпаз экан... ўз хотинини ўлдирган экан. Аммо менга жуда ёқарди, ўша одам... Хотинини ҳам... қандайдир, ишқилиб ўлдирган экан-да...

Н и л. Ҳа, шундай, йўл-йўлакай денг... тушундим!

Е л е н а. Боринг! Гаплашмайман сиз билан. (*Татьяна эшикда пайдо бўлиб, уларга қарайди. Бошқа эшикдан Пётр киради*). Прокурор! Юринг, меникига чиқамиз... пирог егани!

П ё т р. Бажонидил!

Н и л. Бугун бу болани одобсизлиги учун дадалари койиб қўйдилар.

П ё т р. Қўйсангчи...

Н и л. Отасидан ижозат олмасдан қандай қилиб сизникига чиқаркин, ҳайронман!

П ё т р (*чол-кампирлар уйининг эшигига ховатирланиб қарайди*). Чиқсак чиқайлик тезроқ!

Т а т ь я н а. Сизлар чиқа тулинглар, мен ҳозир кетларингдан...

Н и л, П ё т р ва Е л е н а чиқиб кетадилар. Т а т ь я н а ўз уйига қараб юради, шу пайтда чол-кампирлар уйда А к у л и н а И в а н о в н а н и н г товуши келади.

А к у л и н а И в а н о в н а. Таня!

Т а т ь я н а (*тўхтади, сабрсизланиб елкасини қисади*). Нима?

Акулина Ивановна (*эшикдан*). Бери кел! (*Шивирлаб гапиреди.*) Петруша яна ановининг уйига чиқиб кетдими, а?

Татьяна. Ҳа... мен ҳам чиқаман...

Акулина Ивановна. Оббо, худо урди! Петянинг бошини айлантириб қўймасайди, шайтон хотин. Ўзим билиб юрибман-а... Сен айтиб кўргин Петяга. Айт: укам, тўхта, бу ишни қилма, у хотин... сенга мос эмас, дегин! Бисотида ниҳояти уч мингу, яна эрининг нафақаси борда... яна нимаси бор? Мен биламан...

Татьяна. Қўйинг, ойи бу гапларни, Пётрингизни Елена назарига ҳам илмайди...

Акулина Ивановна. Жўрттага шунақа қиладида! Жўрттага, ҳа! У ер ютгур, Петянинг юрагини қиздириб юрипти. Фақат зоҳирдан шунақа, сенинг нимаг борки менга ёқса дегандай бўлиб юради. Тагини суриштирсанг, худди мусичани пойлаб юрган мушукдай юрипти ўғлимнинг кетидан, ҳа...

Татьяна. Оббо... менга нима! Менинг нима ишим бор? Ўзингиз айтинг... мени холис қўйинг! Чарчаб ўлиб бўлдим, ахир!

Акулина Ивановна. Ҳа, сенга ҳозир бориб айта қол деятганим йўқ-ку... Бор, уйингга кириб ёт, дамнинг ол...

Татьяна (*қиқчириб юборгудай*). Менинг дам оладиган ерим йўқ! Мен умрбод чарчаганман... Умрбод! Тушундингизми? Сизлардан безор бўлдим... сизлардан!... (*Даҳлизга югуриб чиқиб кетади. Акулина Ивановна уни тўхтатмоқчи бўлиб ҳаракат қилади, аммо тўхтатолмагач, қўлларини осилтирганча анграйиб кетидан қараб қолади.*)

Бессеменов (*эшикдан бошини чиқариб*). Яна говгами?

Акулина Ивановна (*бир сесканиб тушади*). Йўқ, ҳеч нима бўлгани йўқ... ўзим, шундай...

Бессеменов. Шундайинг қандоқ? Сенга дўқ уриб чиқиб кетдими?

Акулина Ивановна (*шошиб қолади*). Йўқ, ҳеч нима дегани йўқ, нега унақа дейсан? Мен унга овқат егин деган эдим, овқат егим келмаяпти, деди. Нега овқат егинг келмаяпти десам, у...

Бессеменов. Ёлғонни бошлаб ташладинг, кампир!

Акулина Ивановна. Худо ҳақи!

Бессеменов. Уларни деб менга не-не ёлгонларни тўқийсан. Қани, кўзимга бир қарачи... Қаролмайсан-да... Эҳ... (Акулина Ивановна эрининг олдида бошини эгиб индамай туради. Эри ҳам индамай соқолини силаб, ўйчан кайфиятда туриди. Кейин ух тортиб гапирга бошлайди.) Йўқ, уларни бекор ўқитган эканмиз, ўзимиздан четлаштириб қўйдик...

Акулина Ивановна (секин). Бўларича, бўлди, отаси! Бу замонда ўқимаган одамлар ҳам булардан афзал эмас...

Бессеменов Болаларингга ҳеч қачон ўзинг билганингдан ортигини бермагин экан... Уларда ҳеч қандай... ҳалигидай, мустаҳкам бир характернинг йўқлиги менга тобора алам қилади... Ахир, ҳар инсоннинг ўзига яраша бирон фазилаги бўлиши керак-ку, а? Буларинг бўлса... худди қандайдир қиёфасиз одамдай! Ана. Нилни ол!.. Бировнинг юзи-кўзига қараш йўқ... безори... Аммо, унинг ўзига яраша хулқи-атвори бор... Хатарли одам, бироқ унинг кимлигини биласан... Эх-хе-хе-е!... Мана, мен, ёшлигимда черков ашулаларини яхши кўрардим, кўзиқорин теришни яхши кўрардим... Пётринг нимани яхши кўради?

Акулина Ивановна (ботинмай, оғир нафас олиб). Қўшнингига чиқиб кетди...

Бессеменов. Ана шу-да... Шошмай тур, бир таъзирини бериб қўймасам! (Тетерев киради: уйқудан энди турган, одатдагидан кўра хафароқ. Қўлида бир рюмка билан бир шиша ароқ.) Терентий Хрисанфович, яна ичилпти-да?

Тетерев. Кеча хуфтондан бери ичилади...

Бессеменов. Сабаби нима бўлди экан?

Тетерев. Сабаби йўқ. Овқат яқинми?

Акулина Ивановна. Ҳозир дастурхон ёзаман... (Тараддудга тушади)

Бессеменов. Эҳ, Терентий Хрисанфович, эс-ҳушли одамсану, аммо ароқ бошингни еб кетади-да...

Тетерев. Муҳтарам мешчан, бекор айтибсан! Мени ароқ эмас, ўз кучим ҳалок қилади... Кучим кўп, бутун фалокат шунда...

Бессеменов. Қўйсангчи, одамда ортиқча куч бўларканми!..

Тетерев. Яна ёлгон гапирдинг! Эндиликда кучнинг кераклиги бўлмай қолди. Эпчиллик, айёрлик, муғомбир-



лик керак, худди илонга ўхшаб жилпанглаш керак бўлиб қолди. *(Енгини шимриб, муштини кўрсатади.)* Мана бунга қара, бир урсам стол-пистолингни ерпарчин қилиб ташлайман. Мана энди шундай қўллар керак бўлмай қолди. Утин ёришим мумкин, аммо бу қўл билан хат ёзолмайман, башарти ёзсам ҳам ҳеч кимга кераклиги бўлмайди. . . Кучимни қаёққа сарфлашимни билмайман Мен фақат ярманкадаги от ўйинига кириб ишлашим мумкин, шунга қобилиятим етса керак! У ерда темир занжирларни узишим, оғир тош қадоқларни кўтаришим мумкин. Аммо, мен ўқиган одамман-ку. . . Ўқиганда ҳам яхши ўқиганман. . . Шунинг учун ҳам семинариядан ҳайдалганманда. . . Мен ўқимишли одамман, бировларга масхара бўлиб яшашни истамайман, сенинг от ўйинга бориб, мени томоша қилиб ўтиришингни истамайман. Сизларнинг менга безовта, ташвиш билан қарашларингни истамайман.

Бессеменов. Заҳар одамсан-да. . .

Тетерев. Мен тенги махлуқлар заҳар бўлмайди, ҳайвонотни билмас экансан. Табиат — жуда айёр нарса. Чунки, менинг кучимга заҳар қўшилса, унда қаёққа қочиб қутулардинг, айтчи?

Бессеменов. Менинг қочадиган ерим йўқ, нега қочар эканман? Мен ўз уйимдаман.

Акулина Ивановна. Индамай қўя қолсангчи, дадаси.

Тетерев. Тўғри! Сен ўз уйингдасан. Бутун ҳаёт — сенинг уйинг, сен қургансан. Шунинг учун менга кун йўқ-да, мешчан!

Бессеменов. Беҳуда яшаяпсан. . . умринг бекорга ўтиб кетяпти. . . Лекин, агар яшашни истасанг. . .

Тетерев. Йўқ! Истамайман, чунки сен айтгандай яшаш менга чиркин кўринади. Сен ва сен кабилар учун ишлаб кун кўргандан кўра, пиянисталик қилиб ўлиб кетганим яхши. Менга қара, мешчан, менинг ҳушёр юришимни, туппа-тузук кийиниб, сен билан хизматкоринг сингари қўлларча гаплашишимни тасаввур эта оласанми? Йўқ, тасаввур эта олмайсан. . . *(Поля киради ва Тетеревни кўриб, орқага тисланади. Тетерев уни кўриб, хурсанд жилмаяди ва бош силкитиб, унга қўлларини чўзиб гапиреди.)* Бор бўлинг. . . қўрқманг. . . Мен сизга ортиқ ҳеч нарса демайман. . . Негаки, ҳамма гапдан хабарим бор!

Поля (*уялиб*). Нимадан хабарингиз бор экан? .. Ҳеч нарсдан хабарингиз бўлиши мумкин эмас! ..

Акулина Ивановна. Ҳа, келдингми, борчи, Степанидага чиқиб айт, овқатни келтира қолсин...

Бессеменов. Тезроқ қимирласин... (*Тетеревга*.) Сенинг мулоҳазаларингни эшитсам роҳат қиламан-да... Айниқса, ўзингни бошлаб гапирасан. Сенга шундай қараб турсам, назаримда жуда даҳшатли кўриниб кетасан. Аммо ўз фикрларингни айта бошладингми ҳамма ожиз жойларинг кўринади, қолади... (*Ўзидан мамнун, секин кулиб қўяди*.)

Тетерев. Сен ҳам менга ёқасан. Чунки, ақлинг ҳам ўз меёрида, бефаҳмлигинг ҳам ўз меёрида, керагича раҳмдиллигинг ҳам бор, ёвузлигинг ҳам бор; ҳалолсан, аммо қабиҳ ҳамсан, қўрқоқсан, аммо жасоратинг ҳам бор,— ҳаммаси ўз меёрида... хуллас, сен — мешчанларнинг мешчанисан! Қанчаинки пасткашлик бўлса ҳаммасини ўзингда мужассам этгансан, ҳатто паҳлавонларни ҳам енгиб чиқадиган ва яшаб тантана қиладиган кучни ўзингда жам этгансан... Ке, шўрвадан олдин бир ичайлик, муҳтарам каламуш!

Бессеменов. Келтиришади, ичамиз. Аммо, менга қара, нега ҳадеб сўкиनावерасан-а? .. Бекордан-бекорга одамларнинг дилини сиёҳ қилиш яхши эмас... Мўминқобил бўлиш, босиқ, равон гапириш керак, токи гапларинг одамга ёқадиган бўлсин... агар одамларга тил текизадиган бўлсанг, гапингни ҳеч ким эшитмай қўяди, эшитган одам эса — аҳмоқ!

Нил (*кириб*). Поля келдими?

Тетерев (*киноя билан кулиб*). Келдилар...

Акулина Ивановна. Нимага керак бўлиб қолди?

Нил (*кампирга жавоб бермасдан, Тетеревга қараб*). Ийя! Яна-я? Тагин берилиб кетибсан-да...

Тетерев. Одамларнинг қонини ичгандан кўра ароқ ичган яхши эмасми... бунинг устига, эндиги одамларнинг қони суюқ, ифлос, бемаза бўлади... Соғлом, мазали қон кам қолди, ичиб тугатишган...

Поля билан Степанида кирадилар. Степанида қўлда катта товоқ, Поля тарелкада гўшт кўтарган.

Нил (*Полянинг олдига боради*). Яхшимисан. Жаво-би тайёirmi?

Поля (секин). Шунча одамнинг олдида гапирадими, вой...

Нил. Нима бўпти! Кимдан қўрқасан?

Бессеменов. Ким қўрқар экан?

Нил. Мен... ва мана буни айтаман...

Акулина Ивановна. Тушунмадим...

Тетерев (киноя билан кулиб). Мен тушундим... (Ароқ қуйиб ичади.)

Бессеменов. Ўзи нима гап? Сендан сўрайман, Пелагея!

Поля (уялиб, секин). Ҳеч нима...

Нил (стол ёнига ўтириб). Ўзаро гап. Сир!

Бессеменов. Сир бўлса бирон бурчакка кириб гапириш-да, одамларнинг олдида гапирасанми сиригини... У ёғини айтсам, тўппа-тўғри ҳақорат бу! Уйни ташлаб чиқиб кетайлик бўлмаса! Қандайдир имо-ишоралару... киноялару... Фисқи-фасод... Сен бўлсанг бунда аҳмоқ бўлиб оғзингни очиб ўтир экан... Сендан сўраяпман ҳой Нил, мен сенинг киминг бўламан, ахир?

Акулина Ивановна. Рост-да, Нил, бу қилигинг нимаси...

Нил (босиқ). Сиз менинг тутинган отам бўласиз... Аммо, жаҳл қилиш, жанжал кўтаришнинг ўрни йўқ... Ваҳима кўтарадиган бирон нарса бўлгани йўқ...

Поля (ҳозиргина ўтирган стулдан туриб). Нил Васильевич айтдики... менга... кеча кечқурун... мандан сўрадики...

Бессеменов. Нимани сўради?.. Ҳа, гапир!

Нил (босиқ). Сиз буни қўрқитманг. Мен бундан, менга тегишни хоҳлайсанми, деб сўрадим...

Бессеменов қошиқ ушлаган қўлини кўтарганича унга ва Поляга ҳайрат билан қараб қолади. Акулина Ивановна ҳам турган жойида қотиб қолади. Тетерев киприklarини пирпиратиб қараб ўтиради. Тиззасига қуйиб ўтирган қўли титрайди  
Поля бошини эгиб ўтиради.

Нил (гапида давом этади). Бу жавобини эртага берман деган эди... Мана шу, бошқа ҳеч гап бўлгани йўқ...

Тетерев (қўлларини кериб). Бўлган-тургани шу... бошқа ҳеч гап йўқ дегин...

Бессеменов. Шундай... ростдан ҳам... жуда... оддий гап экан! (Алам ичида.) Замонавий бўпти... Янги-ча! Рост-да, нимаси бор!

Акулина Ивановна (*Нилга қараб*). Диндан қайтгансан, бевош бўлиб кетибсан!.. Олдин биз билан маслаҳатлашмайсанми. . .

Нил (*гапирганига пушаймон қилиб*). Нега гапирдим-а!

Бессеменов. Қўй кампир! Бизнинг ишимиз эмас экан! Индамай овқатингни еябер! Мен ҳам гапирмайман. . .

Тетерев (*кайф қила бошлайди*). Мен гапираман. . . Йўға, ҳозирча мен ҳам индамайман. . .

Бессеменов. Ҳа-ҳа. . . ҳаммамизнинг индамаганимиз маъқул. Аммо Нил, мен берган нон-тузимга мундоқ миннатдорлик қиларсан деб ўйлаган эдим. . . Писмиқ экансан. . .

Нил. Берган нон-тузингизнинг ҳақини мен меҳнат билан тўлаб келдим, бундан буён ҳам тўлашдан қочмайман, аммо сизнинг измингизга киришни хоҳламайман. Сиз ўн минг сўми бор деб, анови эси паст Седовага ҳам уйлантирмоқчи бўлгансиз. Нима қиламан у билан? Поляни эса — севаман. . . кўпдан бери севиб юраман ва буни ҳеч кимдан яширган ҳам эмасман. Мен ҳамма вақт очиқ кўнгил билан яшадим, бундан буён ҳам шундай яшайман. Мендан таъна қиладиган жойингиз йўқ, мендан хафа бўлишликнинг ҳам важи йўқ. . .

Бессеменов (*ўзини зўрға босиб*). Ҳа-ҳа! Ҳали шунақа денг? Жуда соз!.. Уйланинг. Биз сизга халал бермаймиз. . . Аммо, қайси даромадларингиз билан турар экансиз? Қани, сир бўлмаса айтингчи. . .

Нил. Ишлаймиз. Мен депога ўтяпман. . . Бу ҳам. . . бунга ҳам бирон иш топилиб қолади. Мендан илгаригидай ҳар ойига ўттиз сўмдан олаверасиз.

Бессеменов. Кўрамиз. Ваъда бериш осон. . .

Нил. Бўлмаса, қўлингизга тилхат берай?..

Тетерев. Мешчан! Ол тилхатни! Олиб қўявер!

Бессеменов. Бу ишга аралашинг деб сизга ҳеч ким ялинаётгани йўқ. . .

Акулина Ивановна. Маслаҳат бермаган энди сиз бормидингиз. . .

Тетерев. Йўқ, қани, олчи! Ололмайсан-да! Виждонинг йўл қўймайди, журъатинг етмайди. . . Нил, ёзиб бер тилхатни! Ҳар ойига фалон сўмдан бераман деб ёз. . .

Бессеменов. Олсам олавераман. . . тилхат олсам арзийди. Ун яшарлигидан бери едириб, ичириб, усти-бош-

ларига қараб келганман... Йигирма етти ёшигача...  
Ҳа, шунақа...

Н и л. Ҳисоб-китобни кейинроқ қилсак бўлмайдими-а?

Бессеменов. Кейин бўлса ҳам бўлади. (*Бирдан жаҳли чиқиб кетиб.*) Аммо шунни билиб қўйки, Нил, ҳозирдан эътиборан сен менга... мен ҳам сенга душманмиз! Бу ношукурлигингни охиратгача кечирмайман. Шунни билиб қўй, ҳа!

Н и л. Ҳа, қанақа ношукурлик, ахир? Нимага ношукурлик? Ахир менинг қизингизга уйланишимни кутмаган эдингиз-ку?

Бессеменов (*унинг гапини эшитмайди, бақириб*). Билиб қўй! Сени боққан, катта қилган одамни беҳурмат қилиш... беижозат... бемаслаҳат... яширинча тил бириктириб... (*Поляга қарайди*) сен ҳам! Ювошлигингни билдик! Бошингни эгиб туришни билар экансан-а? Нега индамайсан? Биласанми, мен сени нима қилишим мумкин...

Н и л (*ўрнидан туриб*). Ҳеч нима қилолмайсиз, қўлингиздан ҳеч нима келмайди. Бас қилинг жанжалингизни. Бу уйда мен ҳам хўжайинман. Мен ўн йилдан буён ишлаб, тошанимни қўлингизга келтириб бериб гурдим. Мана бу ерга (*полни тепиб ва қўли билан атрофни кўрсатиб*) менинг ҳам озмунча меҳнатим сингмаган. Меҳнат қилган одам хўжайин бўла олади...

Н и л гапирганда Поля ўрнидан туриб чиқиб кетади Эшикдан унга Пётр билан Татьяна тўқнаш келиб қолади. Пётр эшикдан мўралаб, яна ғойиб бўлади. Татьяна эшикни ушлаб, остопада туриб қолади.

Бессеменов (*ҳанг-манг бўлиб оғзини очганича Нилга қараб қолади*). Нима а? Хўжайин? Сен-а!

Акулина Ивановна. Юр, отаси, чиқиб кета қолайлик... кетайлик дейман, кетайлик... (*Нилга мушт кўрсатиб дўқ қилади.*) Шошмайтур. Нилка, сенми! Шошмайтур! (*Йиглайди.*) Шошмайтурчи... сенинг ҳам бошингга тушар!

Н и л (*қатъий оҳангда*). Ҳа, меҳнат қилган одам хўжайин бўлади... шунни билиб қўйинглар!

Акулина Ивановна (*эрини тортади*). Юр дейман, чол! Юр! Худо олсин буларни!... Гапирма, бақирма! Ким қулоқ соларди?

Бессеменов (*хотини тортқилайверганидан кейин*

ён босиб). Хўп, яхши... ана, сен қол... хўжайин! Кўрармиз... ким хўжайинлигини! Кўрармиз!

Ўз уйига кириб кетади. Нил ҳаяжонда уй ичини кезиб юра бошлайди. Кўчадан, аллақердан шарманканинг овози эшитила бошлайди.

Нил. Тоза балога қолдим-ку! Ўзим ҳам ундан шу пайтда сўраб ўтирибман-а!.. Аҳмоқ эканман! Ҳеч гапни ичимда сақлаб туrolмайман-да! Ўзидан-ўзи оғзимдан чиқиб кетаверади! Э, аттанг!

Тетерев. Зарари йўқ! Қайтангга жуда яхши томоша бўлди. Роҳат қилиб кўриб, эшитиб ўтирдим. Чакки бўлмади. Сен ҳовлиқма, оғайни. Сен қобилиятли одамсан, қаҳрамон ролларда ўйнашинг мумкин. Ҳозирги пайтда қаҳрамонлар керак... рост айтаман! Замонамиз шундай замонаки, одамлар икки хилга: қаҳрамонларга, яъни аҳмоқларга ва аблаҳларга, яъни доноларга бўлинади...

Нил. Нега энди Поляни шундай жирканч аҳволга солиб қўйдим-а! Бечора кўрқиб кетди... йўқ, у кўрқадиганлар хилидан эмас! Хафа бўлгандир... тфу!

Татьяна ҳамон эшик олдида туради. Полянинг отини эшитиши билан олдинга интилиб қўяди. Шу онда шарманканинг овози тинади.

Тетерев. Одамларни аҳмоқ ва аблаҳга ажратиш жуда ўнғай. Аблаҳлар — лак-лак. Улар ҳайвон ақли билан яшайдилар, фақат куч ва зўрликка ишонадилар... менинг кўкрагимдаги кучга эмас, йўқ, ҳийлакорлик кучига... ишонадилар... ҳийлакорлик эса ҳайвон ақлидир.

Нил (*унинг гапини эшитмайди*). Энди тўйни тезлатишга тўғри келади... Тезлатсак тезлатаверамиз... Айтмоқчи, ҳали менга жавоб бергани йўғ-а. Майли, нима деб жавоб беришини ўзим ҳам биламан. Менинг... шу одамни... шу уйни... бутун шу турмушни... чириган турмушни кўрарга кўзим қолмади. Бу ердагиларнинг ҳаммаси қандайдир бадбуруш одамлар. Ҳаётни ўзлари булғатганларини, икир-чикир, арзимаган нарсалар билан тўлдириб ташлаганларини... уни ўзлари учун зиндонга, каторгага... бахтсизликка айлантириб юборганларини биттаси билмайди-я... қандай қилиб бунга эришишар экан? Тушунолмай қолдим. Аммо, ҳаётни бузувчиларни кўрсам—газабим қайнаб тошади...

Татьяна олдинга бир қадам ташлаб, тўхтади. Кейин секин-аста бурчакда турган сандиққа келиб ўтиради Унинг қалди букилган, гавдаси кичрайиб, илгаригидан ҳам аянчли бўлиб кўринади.

Тетерев. Ҳаётни аҳмоқлар бузмайди. Аҳмоқлар — озчилик. Улар ўзларига ҳам, бошқаларга ҳам керак бўлмаган алланарсани излайдилар. . . Улар ҳаммани бахтли қилишнинг равон ва текис йўлини ва шу каби бемаъни нарсаларни ўйлаб чиқаришни яхши кўрадилар. Улар ҳамма борлиқнинг аввали ва охирини топмоқчи бўладилар. Хуллас, қиладиган ишлари — бемаънилик. . .

Нил (*хаёл суриб*). Ҳа, бемаънилик. . . Бунга мен устаман. . . Аммо, Поля мендан зийракроқ. . . У ҳам ҳаётни севади. . . ҳурмат эътибор билан севади. . . Биласанми, биз у билан жуда яхши ҳаёт қурамиз! Иккимиз ҳам жасоратли одаммиз. . . нимани хоҳласак, албатта эришамиз! Ҳа, у билан икковимиз албатта эришамиз. . . У қандайдир. . . гўдакдай содда, пок. . . (*Кулади.*) Биз иккимиз жуда яхши ҳаёт қурамиз!

Тетерев. Аҳмоқ одам ойна нима учун тиниқ бўларкин деб ўла-ўлгунича ўйлаши мумкин, қабиҳ одам эса ўша ойнадан шартта шиша ясайди, қўяди. . .

Яна шарманканинг овози, бу сафар худди дераза тагида эшитилади.

Нил. Сенга нуқул шиша бўлса, а?

Тетерев. Йўқ, мен аҳмоқларни айтаман. Аҳмоқ, ўт ёқилмагунча «ўт қани?» деб, ўт ўчгандан кейин эса: «ўт қаёққа кетди?» деб сўрайди, қабиҳ одам эса бу пайт ўт олдида исиниб ўтирган бўлади. . .

Нил (*хаёл суради*). Рост. . . иссиққина дегин. . .

Тетерев. Тагини суриштирганинда — иккиси ҳам тентак. Аммо бири жуда ажойиб, қаҳрамонона тентак, иккинчиси эса нодонларча, гадо тентак. Иккалови ҳам, гарчи бошқа-бошқа йўлдан борса ҳам, барибир бир жойга, яъни гўрга келади, тўппа-тўғри гўрга, дўстим, ҳа. . . (*Хохолаб кулади. Татьяна секин бош силкиб ўтиради.*)

Нил (*Тетеревга*). Нима деяпсан?

Тетерев. Қуляпман. . . Тирик қолган аҳмоқлар жон берган шерикларига қараб туриб, қани у, қаёққа кетди? деб сўрайдилар ўзларидан. Қабиҳ одамлар эса ўлганнинг мол-мулкани бемалол ўзлариники қилиб оладилар-да, тўқ, иссиқ, қулай турмушларини кечираверадилар. . . (*Хохолаб кулади.*)

Н и л. Жуда кўп ичиб юборибсанми, оғайни. . . Уйингга кириб ётсангчи!

Т е т е р е в. Уйим қаерда, кўрсатиб қўй?

Н и л. Ке энди, тентак бўлма. Олиб чиқиб қўяйми?

Т е т е р е в. Йўқ, оғайни, мени олиб чиқиб қўёлмайсан. Менинг айбдорлар билан ҳам. . . даъвогарлар билан ҳам қариндошлигим йўқ. . . ўзим хон, ўзим бекман. Мен — жиноягнинг яққол далилиман! Ҳаёт барбод бўлди! Ҳаёт ўзи ёмон тўқилган бир нарса экан. . . Одамларнинг бўйига қараб тўқилса эканми дейман! Мешчанлар уни яна ҳам торайтириб, калта қилиб қўйишган. . . мана мен, одам боласи учун ҳаётда ўрин йўқ, унинг яшаши учун замин йўқ, унинг яшашидан мақсад йўқ эканига яққол далилман. . .

Н и л. Ҳа, бора қол энди, бор!

Т е т е р е в. Тегма менга! Сен мени йиқилади деб ўйлайсанми? Мен йиқилиб бўлганман, тентак одам! Аллақачонлари йиқилганман! Энди оёққа турай деб ўйлаган эдим, ёнимдан сен ўтиб қолдингу, мени пайқамасдан, билмасдан, итариб юбординг! Майли, тутган йўлингдан кетавер, мен нолимайман. . . Сен соғлом одамсан ва хоҳлаган томонингга истаганингча юришга қобилсан. . . Мен муккасидан кетган одамман, маъқул деб кетингдан қараб қолавераман, боравер!

Н и л. Нималарни алжияпсан ўзинг? Гапинг қизиқ кўринади-ю, аммо тушуниш қийин. . .

Т е т е р е в. Ҳа, тушунмаганинг маъқул! Кераги йўқ! Баъзан шунақа нарсалар бўладики, уларни тушунмаганинг яхши, негаки, фойдасиз. Сен боравер, боравер!

Н и л. Ҳа, майли, мен кетдим. *(Бурчакда бикиниб ўтирган Татьянани кўрмасдан, даҳлизга чиқиб кетади.)*

Т е т е р е в *(бош силкиб кузатади)*. Бахтингни берсин, қароқчи! Сен менинг энг сўнгги умидимни тортиб олиб қўйдинг, ўзинг ҳам билмадинг. . . майли, сендан садақа. *(Шиша турган стол ёнига бора туриб, уйнинг бир бурчагида ўтирган Татьянани кўриб қолади.)* Б-бу ким ўзи!

Т а т ь я н а *(секин)*. Мен. . .

Шарманканинг овози бирдан тўхтади.

Т е т е р е в. Сизмисиз? Мм. . . менинг кўзимга шундай кўришиб кетиптими деб ўйлабман. . .

Т а т ь я н а. Йўқ, мен. . .



Тетерев. Билдим... Аммо, нима учун сиз бўласиз?  
Бу ерда нима қилиб ўтирибсиз?

Татьяна (*секин, аммо аниқ-аниқ гапиради*). Шунинг учунки, ҳаётда менга жой йўқ, ҳаётда менга замин ҳам йўқ, мақсадим ҳам йўқ... (*Тетерев индамасдан унинг ёнига секин-аста юриб боради.*) Нимадан чарчаганимни, нега юрагим бунча сиқилиб кетаётганини билмайман... аммо шу қадар сиқилиб кетдимки, даҳшат! Мен энди йигирма саккизга кирдим... ўзимнинг шунақалигимдан, қўлимдан ҳеч иш келмаслигидан, ожиз эканлигимдан орланаман... Руҳим пуч, қалбим пуч... куйиб, қуриб битган, буни ўзим сезиб турибман, бу менга азоблар беради... Бундай бўлганимни ўзим ҳам билмай қолдим... Қалбимнинг қандай пуч бўлиб қолганини сезмадим... Бу гапларни сизга нимага айтиб ўтирибман-а?

Тетерев. Қайдам... Мен ғирт масман... Гапингизга тушунмайман...

Татьяна. Бирон кимса мен билан ўзим истагандай гаплашмайди... дардим... мен... Нил гапирар... ўзи бошлар деб юрардим... Кўп кутдим, индамади... Бу турмуш... жанжаллар, пасткашликлар, икир-чикирлар... зиқналик, бари мени эзиб, бемаҳал янчиб ташлади... Билдирмасдан аста-секин янчиб юборди... Ортиқ яшашга мадорим йўқ, ҳатто газаб-аламим ҳам кучсиз... Ҳозир, шу топнинг ўзида... бирдан... юрагим ўйнаб кетди... даҳшат босди...

Тетерев (*бошини чайқаб, унинг ёнидан кетади, эшикни очиб, тилини зўрға айлантириб гапиради*). Лаънатлар бўлсин шу уйга! Бошқа гапим йўқ...

Татьяна секин-аста ўз уйига кириб кетади. Бир минутча саҳна бўш қолади, сукунат. Поля ундан кейин Нил кирадилар. Иккиси ҳам индамасдан дераза ёнига борадилар, кейин Нил Полянинг қўлидан ушлаб секин гапиради.

Нил. Бояги гаплар учун мени кечир... Ноўрин, хунук иш бўлди... Аммо, бирон гапим бўлса сира ичимда сақлаб юролмайман!

Поля (*шивирлаб*). Барибир... энди барибир! Мени нима қила олар эди улар? Барибир...

Нил. Биламан, сен мени яхши кўрасан... кўриб турибман... сендан сўрашимнинг ҳожати йўқ эди. Сен жуда қизиқсан! Кеча менга: эртага жавобини бераман, олдин ўйлаб кўрай деб ўтирибсан. Жуда қизиқсан! Нимасини ўйлайсан, яхши кўрасанми, ахир?

Поля. Ҳа, ҳа... анчадан бери!..

Татьяна ўз уйдан аста чиқиб, дарпарда орқасига бекиниб тинглайди.

Нил. Турмушимиз жуда яхши бўлади, мени айтди дерсан. Сен жуда яхши ўртоқсан... муҳтожликдан қўрқмайсан... ғам-аламни енга оласан...

Поля (*соддадиллик билан*). Сен борсану, нимадан қўрқаман? Елғиз ўзим ҳам қўрқмасдим... фақат ювошлигим бор-да...

Нил. Қатъиятлисан... ироданг кучли, букилмайсан... хўп, мапа мен... жуда хурсандман... Бундай бўлишини аввал ҳам билардим, хурсандман, жуда-жуда...

Поля. Мен ҳаммасини аввалдан билардим...

Нил. Йўғ-э? Бу — жуда яхши! Эҳ, дунёда яшаш қандай яхши! Рост, яхши, а?

Поля. Яхши... жоним, қадрдоним, дўстим... бебаҳо йўлдошим.

Нил. Яхши айтдинг... жуда яхши гапирдинг ҳозир.

Поля. Қўй, мақтама мени... энди кета қолай... кетайлик... биров келиб қолади.

Нил. Э, уларни қўявер!

Поля Йўқ, кетиш керак!.. Кел яна бир ўп!.. (*Нилнинг қўлидан чиқиб, Татьянанинг ёнидан уни кўрмай чопиб ўтиб кетади. Нил юзида табассум билан унинг кетидан юради, бирдан Татьянани кўради-да, унинг шу ердалигига ажабланиб ва ғазабланиб, рўпарасида тўхтайди. Татьяна ҳам индамайди, юзида ғалати жилмайши, жонсиз кўзлари билан Нилга қараб туради.*)

Нил (*нафрат билан*). Бекиниб қулоқ солиб турдингми? Орқамиздан пойлаб юрган экансан-да? Вой сени қара-я... (*Тез юриб чиқиб кетади. Татьяна тошдай қотиб жим қолади. Нил, эшикдан чиқиб кета туриб, даҳлиз эшигини очиб қолдиради; чол Бессеменовнинг: Степанида! Кўмирни ким тўкди? Кўрмайсанми? Йиғиштириб ол!» деб жаҳл билан койигани эшитилади.*)

П а р д а

## У Ч И Н Ч И П А Р Д А

Ўша уй.

Эрталабки пайт. Степанида мебелларнинг чангини артмоқда.

Акулина Ивановна (*чойнак-пиёлаларни ювиб туриб гапиради*). Бугун олган гўштинг ориқ экан, сен бундоқ қил: кечаги қовурдоқдан озроқ ёғ қолган бўлса керак, ўшани шўрвага солвор... шундай қилсанг шўрванг ёғлиқроқ кўринади... Тушундингми?

Степанида. Тушундим...

Акулина Ивановна. Олган гўштингни қовуриб қўй, ёғни камроқ солгин... чоршанба куни беш қадоқ олдирувдим, кеча қарасам бир қадоқ қопти, холос...

Степанида. Ейилгандир-да...

Акулина Ивановна. Ейилганини биламан... Ана, бошингга қанчасини суркабсан... Арава ўқига қорамой суркайдиган латтадай бўлиб кетипти сочинг...

Степанида. Мен сочимга лампа ёғ суркайман-ку, ҳидидан билмайсизми?

Акулина Ивановна. Қўй, бас қил... (*Пауза*). Эрталаб Татьяна сени қаерга юборган эди?

Степанида. Дорихонага... Нашатир спиртга... Бориб менга йигирма тийинга нашатир спирт олиб келиб бер, деди.

Акулина Ивановна. Боши оғригандир... (*Уф тортади*.) Сал нарсага учинадиган бўлиб қолди...

Степанида. Эрга берсанглар бўларди... кўзи мошдай очилади...

Акулина Ивановна. Бу замонда қиз чиқариш осон дейсанми... Ўқимишли қизни эрга бериш эса... баттар қийин...

Степанида. Сенини кўпроқ берсангиз, ўқимишли қизга ҳам куёв топилади...

Пётр ўз уйдан мўралаб қарайди-да, яна ғойиб бўлади.

Акулина Ивановна. Орзу ҳавас кўрмасдан ўлиб кетаманми, билмадим... Таня эрга тегишни хоҳламас эмиш...

Степанида. Нега хоҳламас экан... шу ёшида...

Акулина Ивановна. Эҳ-ҳе-ҳе-е!.. Тепадаги қўшниникида кеча кимлар бор эди?

Степанида. Уқитувчи... ҳалиги сариф-чи...

Акулина Ивановна. Хотини ташлаб қочиб кетганими?

Степанида. Ҳа, ҳа, ўша! Кейин, солиқчи... юзи сап-сариқ бор эди-ю...

Акулина Ивановна. Биламан. Савдогар Пименовнинг жиянига уйланган... сил у, биласанми...

Степанида. Шунақами... мен ҳам айтдим-а...

Акулина Ивановна. Бизнинг хонишчи ҳам бор-миди?

Степанида. Хонишчи ҳам, Пётр Васильевич ҳам ўша ерда эди... Хонишчи нуқул бақириб ашула айтди... соат иккиларгача бақирди... худди ҳўкиздай бўкиради-я.

Акулина Ивановна. Пётр уйга қачон қайтди?

Степанида. Эшик очгани чиққанимда тонг ёришиб қолган эди...

Акулина Ивановна. Уҳ-ҳ!...

Пётр (киради). Ҳа, Степанида, тезроқ бўл-да, чиқиб кет...

Степанида. Ҳозир... Тезроқ бўлсам қайтам ўзимга яхши...

Пётр. Ўзингга яхши бўлса тезроқ қимирла, озроқ гапир... (Степанида зарда қилиб чиқиб кетади.) Ойи! Бу хотин билан камроқ гапиришинг деб неча марта айтдим сизга... Хизматчи билан бунчалик сир гапларни гаплашиш яхши эмас, ахир... ўйланг, ахир! Ҳар қандай гапларни ундан сўраб оласиз... Яхши эмас!

Акулина Ивановна (хафа бўлиб). Ким билан гаплашишим кераклигини энди сендан сўрар эканман-да! Сен-ку мен, отанг билан гаплашишга хушинг йўқ, жуда бўлмаса хизматчи билан бир оғиз гаплашишга қўй, ахир...

Пётр. Ўзингиз бир ўйлаб қаранг, у сизга тенг эмас! Бирорга ғийбатдан бошқа ҳеч қандай гап эшитмайсиз, ахир, ундан!

Акулина Ивановна. Сендан эшитибманми? Қайтиб келганингга олти ойдан ошипти, онанг билан бир соатгина ўтириб гапиришмадинг... на ўзингдан, на Москвадан бир оғиз гапириб берай демайсан...

Пётр. Менга қаранг...

Акулина Ивановна. Мабодо худо ярлақаб гапириб қолсанг, хафа қилишдан бўлакни билмайсан... Сенга у ёқмаса, бу ёқмаса... ўз онангга худди ёш болага

ўргатгандай гап ўргатасан, таъна қиласан, масхара қиласан. . . (Пётр қўлини силкиб, даҳлизга чиқиб кетади. Акулина Ивановна кетидан гапириб қолади). Гаплашганинг шу бўлдими? (Партугининг учлари билан кўзларини артади, пиқиллаб йиғлайди.)

Перчихин (киради; устида — йиртилиб, пахтаси чиқиб кетган куртка, белида — арқон, оёғида — чипта кавуш, бошида — қундуз қалпоқ). Ҳа, нимага пиқиллаяпсан? Ё Петруха хафа қилдими? Негадир ёнимдан ўқдай учиб ўтиб кетди. . . ҳатто саломимга алик ҳам олмади. Поля шу ердами?

Акулина Ивановна (уҳ тортиб). Ошхонада, каграм тўғраяпти. . .

Перчихин Қушларнинг битта яхши одати бор-да. Боласи қанот чиқардим, бўлди, тўрт томони очиқ, хоҳлаган тарафга пирр этиб учади кетади. . . Отаси ҳам, онаси ҳам гап ўргатиб ўтирмайди. . . Менга чой-пой қолдими?

Акулина Ивановна. Чамамда, сен ҳам турмушингда қуш расм-одатларига риоя қиласан дейман?

Перчихин. Рост айтасан, худди топдинг. Яхши-да! Менинг ҳеч нарсам йўқ, бирон кимсага зарарим тегмайди. . . худди ерда эмас, осмонда яшагандайман.

Акулина Ивановна (камситиб). Шунинг учун одамлар олдида ҳурматинг йўқ-да. . . Ма, ич. . . лекин совиб қопти. . . ҳам суюқроқ экан.

Перчихин (стаканни баланд кўтариб қарайди). Суюқ экан. . . майли, шуниси ҳам раҳмат. Қуюғи биздақаларнинг меъдасини бузади. Ҳурмат қилишга келсак, майли ҳурмат қилмасангиз қилмай қўя қолинг, мен ўзим ҳеч кимни ҳурмат қилмайман. . .

Акулина Ивановна. Сенинг ҳурматингга ким ҳам орзуманда? Ҳеч ким. . .

Перчихин. Жуда соз бўпти-да! . . Мен шундай деб ўйлайман: олами жаҳонда одамлар бир бурда нон деса, бир-бирларининг оғзидан юлиб олишади. Мен-чи? Мен ўз ризқимни осмондан овлаб ейман. . . осмонда учиб юрган қуш-паррандалардан. . . меники ҳалол. . .

Акулина Ивановна. Хўш, тўйдан кел, тўй қачон?

Перчихин. Кимнинг тўйи? Меникими? Менга тегадиган қиз ҳали онасидан тугилгани йўқ. . . тугилмаса ҳам керак. . . занғар. . . кута-кута ўлиб кетаманми балки. . .

Акулина Ивановна. Бўлган-бўлмаган гапларни вайсамагину, тўғрисини гапир, никоҳ қачон?

Перчихин. Кимнинг никоҳи, ахир?

Акулина Ивановна. Ўзини билмасликка солишини қаранглар!

Перчихин. Қизимнинг никоҳини айтасанми? Куёв топилса... қачон деса шунда-да...

Акулина Ивановна. Қачон топиша қопти?

Перчихин. Нима? Ким билан топишади?

Акулина Ивановна. Бўлди, мени майна қилма. Ахир, жилла бўлмаса сенга айтишгандир...

Перчихин. Нимани?

Акулина Ивановна. Тўйни-да...

Перчихин. Кимнинг тўйини?

Акулина Ивановна. Тфу, ер ютмагур! Кексайган чоғингда масхарабозлик қилишдан уялсангчи!

Перчихин. Шошма. Нега хафа бўласан... Гапир, ўзи нима гап, ахир?

Акулина Ивановна. Гапирай десам энсам қолади, сен билан...

Перчихин. Шунча вақтдан бери вайсаганинг нимага эди...

Акулина Ивановна (*ҳавас билан, лекин қуруққина қилиб гапиради*). Пелагеяни Нилга қачон узатасан?

Перчихин (*ҳайрон бўлганидан ўрнидан ирғиб туриб кетади*). Нима-а-а? Нилга... дедингми?

Акулина Ивановна. Наҳотки қизинг сенга бир оғиз айтмаган бўлса? Тавба! Шу замоннинг одамларига... Ўз отасига айтмаса энди.

Перчихин (*севиниб кетади*). Ростданми? Ё ҳазиллашдингми? Нил-а? Вой, шоввоз-эй! Рост айтасанми? Вой ўзимнинг Польшкам-эй! Ишлар полька<sup>1</sup> эмас, кадрили<sup>2</sup> бўлиб кетипти-ку!.. Йўқ, менга қара: чин айтдингми? Жойида-ку! Мен, ичимда Нил албатта Татьянага уйланар деб юрар эдим... Росг... Афтидан, албатта Татьянага уйланар дердим...

Акулина Ивановна (*кибирланиб*). Татьянани унга бериб, анойи бўлган одам йўқ... Унақа тирмизакни... бошимизга урармидик...

<sup>1</sup> *Полька*;

<sup>2</sup> *Кадриль* — рақсларнинг номи.

Перчихин. Нилни айтаяпсанми? Ана холос! Ҳа, менинг яна ўнта қизим бўлса, лом-мим демасдан барини Нилга бериб юборардим! Нилми? Ёлғиз бир ўзи юзта одамни боқади! Нил шунақа одам! Ҳа!

А ку л и н а И в а н о в н а (*истеҳзо билан*). Пешона-сига жуда яхши қайната битаркан-да, хушбичимгина!

Перчихин. Қайната дедингми? Қайнатанинг ким-лигини билмас экансан! Мен қайната бўладиган бўлсам ўлсам ҳам ўзимни бировнинг гардонига ташлаб қўймас-ман! Вой сени қара-ю! Севинганимдан, юрагим қинидан чиқиб кетай дейди. . . Мен энди бамисоли қушман, озод-ман. Энди давр сурадиган замоним келди. . . Мени энди ҳеч бир зот қидириб тополмас. . . Тўғри ўрмонга ураман ўзимни, ана шундан кейин Перчихинни қидириб топинг-ларчи. . . Вой, ўзимнинг Полячам-эй! Мен, қизимнинг тақ-дири нима бўларкин деб ўй ўйлаб, ташвиш чекиб юрар-дим нуқул. . . Бола бечорани кўриб хижолат тортардим, туғдиришга туғдириб қўйиб, бу ёғини нима қиламан дер-дим. . . Энди бўлса. . . энди. . . тўрт томоним қибла, қаёқ-қа борсам боравераман. Етти қават осмонга бахт қурини тутгани учиб кетаман. . .

А ку л и н а И в а н о в н а. Қаёққа ҳам кетардинг? Ўз бахтингни ташлаб кетармидинг. . .

Перчихин. Бахт? Шу кетишнинг ўзи менга бахт... Полька бахтли бўлади. . . у бахтли бўлади. . . Нил — соғ-лом, хушчақчақ, содда йигит. . . Севинганимдан ўйинга тушиб кетгим келади, юрагим эса тўрғай бўлиб сайра-япти. Толеим бор экан. . . (*Ўйинга тушгандай, ер тепи-нади*.) Поля Нилни қўлга олди, кўнглимдагидай бўлди. . . Э-э-эҳ! Люли — малина!

Бессеменов (*киради; устида — пальто, қўлида шапкаси*). Яна ғирт маст кўринасан?

Перчихин. Севинганидан! Янги гапни эшитдингми? Палагеяни? (*Хурсанд бўлиб кулади*.) Нилга тегармиш! Қалай? Қойилмисан?

Бессеменов (*совуқ ва қўрс гапирди*). Бизга даҳ-ли йўқ. . . Биз ўз ҳақимизни олсак бўлгани. . .

Перчихин. Мен бўлсам, Нил Татьянага уйланади деб юрардим. . .

Бессеменов. Нима-а?

Перчихин. Улай агар! Татьянанинг ҳам майли бўлса керак. . . қарашлари ҳам ҳалигидай. . . умуман. . . Ўзинг биласан-ку . . . ҳа. . . шунақа эди-а?.. Бирданига. . .

Бессеменов (сокин ва ғазаб билан). Менга қара, гапимга яхшлаб қулоқ сол, оғайни... Ўзинг бир аҳмоқ одамсан, аммо шуни билиб қўйишинг керакки, қиз тўғрисида бундай қабиҳ гапларни гапириб юришга ҳеч ким сенга йўл қўйган эмас. Бу — бир. (Борган сари овозини баланд қилиб.) Иккинчидан, сенинг қизингни кимга кўз ташлаб юрганини, унга ким ва қандай кўз ташлаб юрганини мен айтиб ўтирмайман, аммо шуни айтмоқчиманки, агар Нилга тегадиган бўлса, ажаб бўпти, баттар бўлсин, негаки икковининг ҳам бир тийинлик қиммати йўқ. Гарчи икковига ҳам менинг кўп вақтим ва меҳнатим кетган бўлса ҳамки, бетларига тупураман. Буниси икки. Энди бу ёғини тингла: гарчи биз узоқ қариндош бўлсак ҳамки, ўзинг бир ўйлаб кўр: сен киму, мен ким? Сен — ялангоёқ-чувринди бир одамсан. Қани, менга айтчи, менинг чиннидек топа-тоза меҳмонхонамга бундай жулдур чувринди бўлиб, чипта кавуш билан киришга сенга ким рухсат берди?

Перчихин. Ий-я, сенга бир нима бўлдимиз ўзи, Василий Васильевич, оғайни? Сеникига бундай келишим биринчи мартами?

Бессеменов. Неча марталигини санаганим йўқ, санашни ҳам истамайман. Қайтариб айтаман: кимсан ўзинг? Саёқсан, гадойсан, чулдурвақа... эшитдингми? Буниси — уч. Энди тур, жўнаб қол бу ердан.

Перчихин. (ҳайратда қолиб). Василий Васильевич! Нимага? Қандай гуноҳим бор эканки...

Бессеменов. Йўқол! Вайсама...

Перчихин. Эсинг жойидами ўзи! Мен сенга ҳеч гуноҳ...

Бессеменов. Ҳа дейман! Чиқиб кет... йўқса...

Перчихин (чиқиб кета туриб, афсусланиб ва гинахонлик билан.) Хэ, чол! Ҳолинга вой дейман, нима дердим. Хайр!

Бессеменов қаддини ростлаб, қовоғини солиб кайфи бузуқ ҳолда индамасдан уй ичида оғир оғир босиб юра бошлайди. А к ч - л и н а И в а н о в н а идиш-товоқларни юваркан, эрига қўрқиб-қўрқиб қарайди; кўллари қалтирайди, лаблари алланималар деб шивирлайди.

Бессеменов. Ҳа, нима деб пичирляяпсан ўзингдан ўзинг? Авраяпсанми?..



Акулина Ивановна. Мен... дуо қиялпман, дуо... дадаси...

Бессеменов. Биласанми... мен шаҳар бошлиғи бўлмайдиганга ўхшайман... Маълум бўлиб турипти... Аблаҳлар!..

Акулина Ивановна. Йўғ-э, нега энди? Вой ўлай... Ҳа, нега энди? Балки, бўлиб қоларсан...

Бессеменов. Балкиси борми, Федька Досекин, слесарлик цехи оқсоқоли, ўша кўтариляпти. Мишиқи! Ит!

Акулина Ивановна. Балки уни сайлашмас... элдан бурун тажанг бўлаверма...

Бессеменов. Сайлашади... сайланиши маълум бўлиб турипти... Маҳкамага борсам, ўша ерда ўтирипти.. Шунақа сайрайдики... турмуш оғирлашиб кетган... бир-биримизга қўл беришиб, бир-биримизни суяшимиз керак дейди... Ҳамма ишни биргалашиб, аҳил бўлиб қилиши керак керак дейди... Ҳозир ҳамма иш фабрика усулида қилинариш, ҳунармандлар тарқоқ яшай олмас эмишлар... Ҳаммасига жуҳудлар айбдор дедим мен, жуҳудларнинг танобини тортиб қўйиш керак дедим. Жуҳудлар русларга йўл бермай қўйди, деб губернаторга ариза бериш керак-да, ҳамма жуҳудларни бу ердан кўчиртириб юборишни талаб қилиш керак, дедим. (*Татьяна эшикни секин очиб, аста гандираклар юриб ўз уйига кириб кетади.*) У бўлса менга қараб ишшайиб, русларнинг жуҳудлардан баттари-ни қаёққа кўчирасиз, деб сўрайди. Ҳар хил нозик шамалар билан ҳамма гапни менга тўнкади қўйди. Мен ўзимни ҳеч нарсага тушунмаганга солиб туравердим, аммо ичимда гапни қаёққа бураётганини сезиб турибман лаънатининг. Эшитдим, чиқиб кетавердим... Шошма, бир таъзирингни бериб қўяйчи, дедим ичимда... Шу топда ёнимга печкачи Михаил Крюков келиб қолди-да, биласанми, шаҳар бошлиғи Досекин бўладиганга ўхшайди, деди. Ўзи қизариб-бўзариб, нуқул юзини четга олиб қочади дегин... Жўна, ғилай мунофиқ!— девормоқчи бўлдим-у...

Елена (*киради*). Салом, Василий Васильевич. Яхшимисиз, Акулина Ивановна...

Бессеменов (*совуқ*). Э-ҳа, сизмисиз? Марҳамат, хизмат?

Елена. Ижара ҳақини олиб келувдим...

Бессеменов (*анча мулоўимлашиб*). Жуда соз... Қанча? Йигирма бир сўм экан... Сиздан яна йўлакдаги

деразага икки ойна солдирганим учун қириқ тийин, ўтин-хона эшигига қоқилган ҳалқа учун... хизматчингиз синдириб қўйган эди... дейлик, яна йигирма тийин тегиш керак...

Елена (кулиб). Жуда... пишиқ одам экансиз. Марҳамат... Майда пулим йўқ экан... мана, уч сўм...

Акулина Ивановна. Бир қоп кўмир олгандингиз... хизматчингиз олиб чиққан эди.

Бессеменов. Кўмилинг қанча туради?

Акулина Ивановна. Ўтгиз беш тийин...

Бессеменов. Жами— тўқсон беш тийин... Сизга икки сўму бир мири қайтаркан... марҳамат. Аммо, пишиқ экансиз деб тўғри айтдингиз, хоним. Одам пишиқлик билан тирик... Офтоб ҳам олам яратилгандан бери бир вақтда чиқиб, бир вақтда ботади... Модомики, осмондаги тартиб шунақа пишиқ эканми, ер юзида ундан ҳам пишиқ бўлмоғи керак. Мана, муҳлати кепти, пулини ҳам ўзингиз кечиктирмай келтириб бердингизку...

Елена: Бировдан қарз бўлишни ёмон кўраман...

Бессеменов. Жуда яхши одат-да. Шунинг учун сизга ҳар ким ҳам ишонади...

Елена. Хўп, яхши қолинглар! Мен кетай энди...

Бессеменов. Хайр, омон бўлинг. (Кетидан қараб қолади.) Жуда соз-да ўзи ҳам, занғар. Шундайку, аммо уни уйимдан кўчирмасдан яйрай олмайман...

Акулина Ивановна. Қанийди энди, отаси...

Бессеменов. Йўқ, бир қарасам, бўлмас экан... Шу ерда тургани яхши... негаки, ёнимизла, кўз-қулоқ бўлиб турамиз... Кўчиб кетдимми бўлди, Петрушканг худонинг берган куни уйига қатнайдиغان бўлади, кўздан қанча нари бўлса, унга шунча яхши... Шунисини ҳам эътиборга олиш керакки, ижара ҳақини канда қилмай тўлаб туради... уйнинг шикастларига ҳам ҳақ тўлашдан қочмайди. Шунақа... Пётринг... албатта, хавфли... ҳатто жуда хатарли...

Акулина Ивановна. Унга уйланиш балки хаёлида ҳам йўқдир... шундай гапиришиб юргандир-да...

Бессеменов. Шундай гапиришиб юрганини аниқ билсагу майли эди я, унда гап сўзга ҳам ўрин қолмасди, хотиржам юраверардик. Бизга барибир эди, негаки, исловотхоналарга дайдиб юргандан кўра, шу ернинг ўзи-

да... яқингина... қайтанга яхши... (Татьянанинг уйдан бўғиқ инграган овоз келади.)

Акулина Ивановна (секин). А?

Бессеменов (у ҳам секин). Нима у?

Акулина Ивановна (бир нарсага қулоқ солгандай, безовталиқ билан атрофга қараб, секин гапиради). Даҳлизда шекилли...

Бессеменов (овозини баланд қилиб). Мушук-пущукдир...

Акулина Ивановна (қўрқа-писа гапиради). Биласанми, отаси... сенга бир гап айтмоқчи эдим...

Бессеменов. Қани, гапирчи...

Акулина Ивановна. Перчихинни бекорга қаттиқ койимадингни, демоқчи эдим. Беозор одам эди, ахир...

Бессеменов. Беозор бўлса, менинг гапимни ўзига озор деб билмас, озор деб билса сатқайсар, бир нарсамиз камайиб қолармиди... у билан ошно бўлиш— катта мартаба эмас бизга... (Инграган товуш қаттигроқ эшитилади.) Ким у... кампир?

Акулина Ивановна (ўзини йўқотиб). Билмадим... нималигни...

Бессеменов (Пётрнинг уйига югуриб бориб). Бу ерданми? Пётр!

Акулина Ивановна (эрининг кетидан ҳовлиқиб югуради). Петя, Петя... Петя...

Татьяна (бўғилиб бақиради). Войдод... ойи... қутқазинг... қутқазингиз... (Бессеменов билан Акулина Ивановна Пётрнинг уйдан югуриб чиқиб, товуш келган томонга индамасдан югурадилар; уй эшиги олдида икковлари кирсакмикин-кирсакмикин дегандай, бир он туриб қоладилар, кейин икковлари бирдан югуриб чиқадилар. Татьянанинг чинқириғи эшитилади.) Во-о-ой, ёндим! Адо бўлдим... сув! Сув беринглар! Қутқазингиз...

Акулина Ивановна (уйдан югуриб чиқади, даҳлиз эшигини очиб, қичқиради). Вой, мен ўлай, одамлар! Ким бор! Петя!.. (Татьянанинг уйдан Бессеменовнинг: «Ҳа, қизим... сенга нима бўлди... нима бўлди... қизим» деган овози элас-элас эшитилади.)

Татьяна. Сув... Уламан... Ҳамма ёғим ёниб кетяпти... о, худойим!..

Акулина Ивановна. Ҳой, ким бор дейман! Келақолсаларингчи!.. Вой, ўлай...

Бессеменов (*ичкаридан туриб*). Югур, доктор чақир!..

Пётр (*югуриб киради*). Нима гап? Нима бўлди?

Акулина Ивановна (*унинг қўлидан ушлаб, ҳарсиллаб гапиради*). Таня... жон беряпти...

Пётр (*қўлини тортиб олиб*). Қўйиб юборинг мени... қўйиб юборсангизчи...

Тетерев (*йўл-йўлакай пиджагини кийиб чопиб киради*). Ут тушдими?

Бессеменов. Доктор... доктор чақирсаларингчи! Сен югур Пётр... Йигирма беш сўм деса ҳам аяма!..

Пётр (*опасининг уйидан югуриб чиқиб, Тетеревга*). Докторга югуринг, докторга... айтинг... бир қиз заҳар ичипти денг... нашатир спирт ичипти денг... тезроқ бўлинг, тезроқ!

Тетерев даҳлизга югурганича чиқиб кетади.

Степанида (*югуриб киради*). Вой ўлай... Вой ўлай...

Татьяна. Пётр... ичим ёниб кетди. Уламан... яшашни истайман!.. Яшашни... сув беринг!

Пётр Қанча ичдинг? Қачон ичдинг? Гапир...

Бессеменов. Қизгинам... Танечкам...

Акулина Ивановна. Ўз бошингни ўзинг единг, қизгинам.

Пётр. Ойи! Сиз чиқиб туринг... Степанида, олиб чиқиб кетинг бу ердан... чиқинг дейман сизга... (*Татьянанинг уйига Елена югуриб ўтиб кетади*.) Ойимни олиб чиқиб кетинг...

Бир хотин кириб, эшик олдида тўхтади. уйга мўралаб қарайди-да, бир нималар деб шивирлайди.

Елена (*Акулина Ивановнанинг қўлигидан ушлаб, олиб чиқади, шивирлайди*). Ҳеч нарса қилмайди... унча хавфи йўқ...

Акулина Ивановна. Вой оппоғим-эй!.. Вой қизим-эй... Мен сени нима деб хафа қилувдим-эй... Нима деб кўнглингни оғритувдим-эй!

Елена. Ҳозир босилади... ана, доктор келиб, тузатади... оҳ, қандай бахтсизлик!

Хотин (*Акулина Ивановнани суюган бўлиб*). Куйинманг, она. Бундан баттар ҳам бўлади! Куйинманг. Ана, савдогар Ситановнинг кучерини от тепиб кетипти...

Акулина Ивановна. Вой жонгинам-эй!.. Энди қандоқ қиламан-эй? Елғиз қизим... (*Уни олиб чиқиб кетадилар.*)

Татьянанинг уйида унинг дод-фарёлига отасининг бўғиқ овози, Пётрнинг қисқа-қисқа гаплари қўшилиб кетади. Идиш-товоқ тарақлаб тушиб кетади, стол қулайди, кровать сими гижирлайди, ёстиқнинг ерга тушгани эшитилади. Степанида паришон, кўзлари косасидан чиқиб, оғзи очилган бир ҳолда бир неча марта уйдан югуриб чиқади, жовондан тарелка, чашкалар олади, алланимани синдириб яна ичкари кириб кетади. Даҳлиздан аллакимларнинг башаралари кўринади, аммо ичкари киришга ҳеч ким ботинолмайди. Бирдан бўёқчи бола югуриб кириб қолади, Татьянанинг эшигидан мўралаб қараб, дарҳол қайтиб чиқади-да, «жон беряпти» деб қаттиқ шивирлайди. Ҳовлида шарманканинг овози эшитилади, аммо дарҳол учади. Даҳлизда тўпланган одамлар ўртасида: «Ўлдирилтими, а? Ўз отаси-я? Узи ҳам, ҳой қизим! Ўзинга эҳтиёт бўл деб юрувди... Бошига уриптими?.. Нима билан урипти экан? Билмайсанми? Нега ёлғон гапирасан, ўзини ўзи сўйган...» деган шивир-шивир эшитилади. Бир аёлнинг: «Эри бормиди?» деган овози эшитилади. Кимдир биров аччиқ-аччиқ афсусланади.

Хотин (*чол-кампирнинг уйдан чиқади; стол ёнидан ўтиб кета туриб, бир булкани рўмолининг тагига беркитади-да, эшик олдига келиб, гапиради*). Жим. Жон беряпти... .

Эркак кишининг овози. Оти нима экан?

Хотин. Лизавета...

Хотин кишининг овози. Сабаби нимада эмиш?

Хотин. Утган ҳайит куни отаси айтган эканки, Лизавета, деган экан...

Одамлар ҳаракатга келади. Доктор билан Тетерев кирадилар. Доктор шляпа ва пальтосини ечмасдан тўғри Татьянанинг уйига кириб кетади. Тетерев эшикдан мўралаб қарайди-да, четга чиқиб туради, қовоғи солиқ, Татьянанинг уйдан ҳамон ғовур-ғувур овозлар ва инграшлар эшитилади. Чол-кампирнинг уйдан Акулина Ивановнанинг оҳ-войи ва «Қўйиб юбор мени! Қўйиб юбор, қизимнинг ёнига!» деб бақирган овози келади. Даҳлиздан ғовур-ғувур эшитилади. Улар орасидан: «Беъмани одам Хонишчи... Йўғе-эй?... Ростданми? Иван Предтеча» деган овозлар аниқ эшитилади.

Тетерев (*эшик олдига келиб*). Ҳа, нега тўпландиларинг? Кетинглар! Кетинглар дейман!

Хотин (*у ҳам эшикдан бошини чиқариб*). Ҳа, боринглар, сизларга нима даҳли бор...

Тетерев. Сен кимсан? Сенга нима бор бу ерда? . .  
Хотин. Мен, отахоним, сабзавот. . . кўк пиёз, бодринг  
сотаман. . .

Тетерев. Бу ерда нима ишинг бор?

Хотин. Мен, отахоним, Семягинаникига кетаётган  
эдим. . . менга у киши қуда бўладилар. . .

Тетерев. Хўш? Бу ерда нима ишинг бор?

Хотин. Йўлдан ўтиб кетаётган эдим. . . Шовқин-су-  
ронни эшитиб қолдим. . . Ут тушиптими деб. . .

Тетерев. Хўш?

Хотин. Кирдим. . . фалокатни бир кўрай деб кир-  
дим. . .

Тетерев. Йўқол ҳозир бу ердан. . . Ҳаммаларинг. . .  
Чиқ даҳлиздан!

Степанида (югуриб чиқиб, Тетеревга). Бир пақир  
сув келтир. . . Тезроқ келтир! (Эшикдан чаккасини танғиб  
олган бир муйсафид чол бошини суқиб мўралаб қарайди-  
да, кўзини қисиб, Тетеревга: «Афандим! Мана бу хотин  
стол устидан битта булкангизни ўғирлади. . .» дейди. Те-  
терев даҳлизга чиқиб, одамларни суради. Даҳлиздан оёқ  
товушлари келади. Бир бола: «Вой-вой!» деб чинқиради.  
Кимдир кулади, кимдир хафа бўлиб: «Секинроқ!» деб дўқ  
қилади.)

Тетерев (кўринмайди). Йўқолинглар! Жўна ҳам-  
манг!

Пётр (эшикдан бошини чиқариб). Жим! (Ора-сира,  
уй ичига қараб.) Бор, дада, ойимнинг олдига чиқ. Бор,  
бор (Даҳлизга қараб қичқиради.) Ҳеч кимни киритманг-  
лар! . .

Бессеменов гандираклаб чиқади. Стол ёнига келиб ўзини  
стулга ташлайди. бир нуқтага қараб ўтиради Кейин ўрнидан ту-  
риб, ўз уйига кириб кетади, у ердан Акулина Ивановна  
нинг овози келади.

Акулина Ивановна. Сени бағримга босиб катта  
қилган мен эмасмидим? Оқим-оппоғим деган мен эмас-  
мидим?

Елена. Бўлди, бўлди. . . жонгинам. . .

Акулина Ивановна. Вой, дадаси, жоним. . .

Бессеменов кетидан эшик бекилади, Акулина Иванов-  
на гапининг охирини эшитмайди. Саҳна бўшаб қолади. Икки  
томондан, яъни Бессеменовнинг уйидан гўнғир-гўнғир овозлар,  
Татьянанинг уйидан секин айтилган гаплар ва инграш эшити-  
лади. Тетерев челақда сув келтириб остонага қўяди-да, эшикни  
бармоғи билан секин чертади. Степанида эшикни очиб, челақ-

ни ичкарига олади, кейин у ҳам қайтиб чиқиб, юзидан терини артади.

Тетерев. Хўш?

Степанида. Оғир эмасмиш...

Тетерев. Доктор айтдими?

Степанида. Ҳа. Аммо ажали етган кўринади...  
(Умидсиз қўл силтайди.) Отаси билан онасини киритмай қўйишди-ку...

Тетерев. Аҳволи тузукми ўзининг?

Степанида. Қим билади дейсан? Инграши йўқ хайтовур... Кўм-кўк кўкариб кетипти... кўзлари катта-катта бўлиб кетипти... Қимир этмай ётипти... (Чол билан кампирдан гина қилгандай, шивирлаб гапирди.) Айтдим-а... Неча марта айтдим буларга... эрга беринглар қизни деб... Эрга берворинглар дедим. Қулоқ солишмади... Мана, оқибати... Шунча ёшга кирган қизни эрга бермаслик яхшими, ахир? Унинг устига, қиз худодан ҳам қайтган эди... на ибодат, на фотиҳани биларди... Мана! Нима бўлди охирида?

Тетерев. Оғзингни юм... Олақарга!

Елена (киради). Ҳа, аҳволи қалай?

Тетерев. Билмадим... Доктор хавфи йўқ деганмиш.

Елена. Чол билан кампирга қаттиқ таъсир қилди... Ушаларга ачинаман.

Тетерев индамасдан елкасини қисиб қўяди.

Степанида (уйдан югуриб чиқиб кетади). Вой шўрим, ўчоғим бутунлай хаёлимдан кўтарилипти-ку!

Елена. Нега бундай қилдийкин, а? Ўзи нима гап бўпти? Бечора Таня... Жудаям оғриси керак, бояқиш... (афти буришиб, сесканиб кетади.) Оғриси керак, а? Жуда қаттиқ оғрийдими? Жудаямми?

Тетерев. Қайдам. Мен ҳеч нашатир спирт ичиб кўрмаганман...

Елена. Шу маҳалда ҳам ҳазилингизни қўймас экансиз-да!

Тетерев. Ҳазил эмас...

Елена (Пётр уйнинг эшиги олдида бориб, мўралайди). Пе... Пётр Васильевич ҳали ҳам ўша ердами, опасининг ёнидами?

Тетерев. Ўша ердадир... у ердан чиққани йўқ...

Елена (хаёли парижон). Унга ҳам жуда қаттиқ таъ-

сир қилган бўлса керак... (Пауза.) Мен... шунақа нар-саларни кўрсам... бахтсизликка қарши ичимда нафрат ўти ёниб кетади...

Тетерев (кулимсираб). Яхши одатингиз бор экан...

Елена. Рост-а? Шундай қўлимга олсаму, оёгим тагига ташлаб, янчиб, бутунлай йўқ қилиб юборсам дейман!

Тетерев. Бахтсизликними?

Елена. Ҳа-да! Мен ундан қўрқмайман, аммо ёмон кўраман. Мен хушвақт, зерикишнинг нималигини билмайдиган ҳаётни яхши кўраман, менга одамлар кўп бўлса, шовқин-сурон бўлса... ўз турмушим ва теварак-атрофимдаги одамларнинг турмушини енгил ва хушвақт қилиш қўлимдан келади...

Тетерев. Бу одатингиз ҳам яхши экан!

Елена. Биласизми, яна нима демоқчиман? Мен сизга очиғини айтаман... мен юраги қаттиқ одамман... Мен бахтсиз кишиларни ҳам ёқтирмайман... биласизми, шунақанги одамлар бўладики, уларни ҳар нима қилсангиз ҳам ўша-ўша бахтсизлигича қолаверади. Уларнинг бошига шляпа ўрнига қуёш қўндириб қўйсангиз ҳам,— бундан ҳам афзал нарса бўладими ўзи?— барибир нолишаверади: «Оҳ, мен нақадар бахтсизман, ёлғизман! Менга ҳеч ким назар-эътибор қилмайди... Ҳаётим қоронғу, сира юзага чиқмайман... оҳ-вой» деяверишади. Шунақанги бойваччаларни кўрсам, ўл, беш баттар бўл, дегим келади.

Тетерев. Хоним! Мен ҳам сизга юрагимни ёриб гапирай... Хотин кишининг файласуфлик қилишини кўрсам кўнглим айнийди, аммо сизнинг мулоҳазангизни эшитсам — қўлларингизни ўпгим келади...

Елена (айёрлик ва ноз билан). Бори шуми? Фақат мулоҳаза қилганимда қўлимдан ўпгингиз келаркан-да?.. (Яна жиддий.) Вой ўлай! Ёнимизда одам азоб чекиб ётса-ю, мен ҳазиллашиб жиннилик қилиб ўтирсам...

Тетерев (чол билан кампирнинг уйини кўрсатиб). Анови ердагилар ҳам азоб чекмоқда. Қаерга қайрилиб қарама — одам азоб чекаётган бўлади. Одамнинг расми шу экан-да...

Елена. Ҳарқалай, инсонга оғир-да...

Тетерев. Бўлмасачи...

Елена. Раҳм қилиш керак...

Тетерев. Йўқ, ҳаммавақт эмас... Умуман, инсонга раҳм қилиш ярамайди. Инсонга кўмаклашиш керак.



Елена. Ҳаммага ҳам кўмаклаша олмайсан-да... ин-  
найкейин, раҳм қилмасдан туриб кўмаклашиб ҳам бўл-  
майди...

Тетерев. Бекам! Менинг фикрим шундай: ҳар қа-  
нақа азоб ҳам одамнинг истагига боғлиқ. Инсонда ҳур-  
матга сазовор бўладиган ҳам орзу-истак, ҳурматга сазо-  
вор бўлмайдиган ҳам орзу-истак бўлади. Сиз унинг шуна-  
қанги истаklarини қондиришга кўмаклашингки, оқибатда  
у одам соғлом ва бақувват бўлсин ва унинг фазилатини  
ошириб, махлуқдан баланд даражага кўтарсин...

Елена (*унинг гапини эшитмайди*). Балки... балки  
шундайдир... Ҳа, у ерда нима бўлаётганикин? Ухладими-  
кин? Жимжит... Бирнималар деб шивирлашади... Чол  
билан кампир ҳам ўз бурчакларига кириб биқиниб олиш-  
ди... ғалати... Ҳозиргина инграш, шовқин, дод, ғавғо  
бўлиб турган эди, бирдан жимлик босди... тиқ эт-  
майди...

Тетерев. Ҳаёт! Одамлар бақирришади, бақирриша-  
ди-да, кейин чарчаб жим бўлишади... Дамларини олиб  
яна бақирришга тушишади. Бу ерда, бу уйда эса жимлик  
айниқса тўсатдан бостириб кириб қолади... азоб нолаеси  
ҳам, шодлик кулгиси ҳам... Бу уйда ҳар қандай фалокат  
таёқ билан балчиқни уриб сачратгандай бир гап...  
Бундай можаронинг энг охирги садоси ҳамма вақт — бу  
тарафларнинг фариштаси бўлмиш пасткашликнинг садо-  
си бўлади. Тантана қилса ҳам, ғазабга тушса ҳам, бу ер-  
да ҳаммавақт охирги сўзни шу фаришта айтади.

Елена (*хаёл суриб*). Турма ҳовлисида яшаганим-  
да... ҳаёт анча кўнгиллироқ эди. Эрим қартабоз эди...  
кўп ичарди, тез-тез овга кетарди. Шаҳримиз уезд шаҳри  
эди... одамлари ҳам... аллақандай сурилган, сийқаси  
чиқиб кетган одамлар эди... Қўлим бўш эди, ҳеч қаерга  
чиқмасдим, ҳеч кимни кутмасдим ҳам, бутун куним маҳ-  
буслар билан ўтарди. Улар мени жуда яхши кўришарди,  
рост... синчиклаб қарасангиз улар жуда қизиқ одамлар  
эди. Жуда мулойим, содда одамлар эди. Рост. Уларга  
қарасам, бирининг одам ўлдирганига, бирининг ўғирлик  
қилиб юрганига, яна бирининг бошқа бир жиноят қил-  
ганига ишонгани келмасди. Баъзан, биронтасидан сен одам  
ўлдирганмисан деб сўрардим. «Ҳа, ўлдирдим, онахоним  
Елена Николаевна, ўлдирдим. Нима қилай, ўлдирдим-да»  
дерди. Шундай пайтларда у одам ўлдирган эмас, балки  
бошқанинг гуноҳини ўз бўйнига олган, у биров қўли

билан отилган тош деб ўйлардим. Мен уларга бир-талай китоблар олиб бергандим, ҳар камерага шашка, карта берардим... тамаки озгина-озгинадан вино киритардим... Ўйнатгани олиб чиқишганда тўп, городки ўйнашарди, худди болалардай, рост. Баъзан уларга қизиқ-қизиқ китоблар ўқиб берардим, улар бўлса худди ёш болалардай қотиб-қотиб кулишарди. Бир қанча қуш олиб қафасга солиб бергандим,— ҳар камерада биттадан қуш бўларди... мени қанча севишган бўлса, қушларни ҳам шунча яхши кўришар эди. Биласизми, мен рангдор кийим кийиб чиқсам, масалан, қизил кофточками, ё сариқ кўйлакми, уларга жуда ёқар эди, рост, улар рангбаранг, ёрқин, очиқ рангли нарсаларни жуда яхши кўришарди. Мен улар учун атайлаб мумкин қадар рангдор кийиниб юрардим... (*Хўрсиниб.*) Улар билан жуда яхши эди менга! Уч йилнинг бирпастда ўтиб кетганини билмай қолибман денг... эримни от босиб ўлдирганда мен эримдан ҳам кўра кўпроқ турмадагиларни деб кўз ёши тўккан эдим... Турмани... маҳбусларни ташлаб кетишни кўзим қиймас эди... улар ҳам кўп хафа бўлишди... (*Уй ичига назар ташлаб чиқиб.*) Бу ерда, бу шаҳарда турмушим яхши бўлмади... худди бу уйнинг бирор ёмон нарсаси бордай. Одамлари ёмон эмас, йўқ, бошқа бир ёмон нарсаси бордай... Вой, мен жудаям зорланиб кетдим-у, а... Сиз билан мен бемалол гаплашиб ўтирибмиз... У ерда, балки, одам жон бераётгандир...

Тетерев (*бамайлихотир*). Ачинмаймиз ҳам...

Елена (*тез*). Сиз ачинмайсизми?

Тетерев. Сиз ҳам ачинмайсиз...

Елена (*секин*). Ҳа-а, рост айтасиз! Бу... яхши эмас, албатта... аммо, ниманинг яхши эмаслигига ўзим тушунмайман! Биласизми, баъзан ёмон иш қилиб қўйганингни биласан, биласан-ку, шуни сезмайсан... Билсангиз, мен ундан кўра Пётр Васильевичга кўпроқ ачинаман... Умуман, унга раҳмим келиб юради... унга қийин-а?

Тетерев. Бу ердагиларнинг ҳаммасига қийин...

Поля (*киради*). Ассалом...

Елена (*ўрнидан иргиб туриб, унинг олдига боради*).

Жим! Секинроқ! Биласизми... Таня заҳар ичипти!

Поля. Нима-а?

Елена. Ҳа, ҳа. Ана... доктор ҳам, укаси ҳам олдида...

Поля. Жон беряптими... ўлармишми?

Елена. Номаълум...

Поля. Нима сабабдан экан? Айтдими? Айтдими?

Елена. Хеч ким билмайди! Айтмади!

Пётр (*сочлари тўзиб кетган бошини эшикдан чиқариб*) Елена Николаевна... бир минутга... (*Елена илдам юриб ичкари кириб кетади.*)

Поля (*Тетеревга*). Нега менга... мунақа қарайсиз?

Тетерев. Неча марта сўрадингиз мендан шуни?

Поля. Ҳадеб шундай қилаверганингиздан кейин... нуқул менга бошқача қарайсиз... нега? (*Унинг ёнига келиб, қатъий суратда.*) Нима, сиз... унинг бундай бўлганига... мени айблайсизми?

Тетерев (*истеҳзо билан қулиб*). Ҳа, ўзингизда... бирор айб борлигини сезиб турибсизми?

Поля. Сизни тобора ёмон кўраётганлигимни сезиб турибман, билсангиз! Ундан кўра, нима воқиа бўлганини айтиб берсангизчи!

Тетерев. Кеча кунни бир туртиб юборишган экан, ожиз нарса, бугун гурсиллаб йиқилипти... бўлган гап шу!

Поля. Ёлғон!

Тетерев. Нимаси ёлғон?

Поля. Нимага шама қилиб айтаётганингизни билиб турибман... Ёлғон! Нил...

Тетерев. Нил? Нилнинг бунга нима алоқаси бор экан?

Поля. У ҳам эмас, мен ҳам... Икковимизнинг ҳам бу ишга даҳлимиз йўқ. Сиз бўлсангиз... Йўқ! Мен билиб турибман, сиз бизни айблай олмайсиз... Майли, нима десангиз денг! Ҳа, мен яхши кўраман уни... У ҳам мени яхши кўради... анчадан бери бир-биримизни яхши кўриб юрамиз!

Тетерев (*жиддий суратда*). Мен сизга ҳеч қандай айб қўяётганим йўқ... балки сиз ўзингизни ўзингиз айблаётибсиз, шунинг учун биринчи кўринган одам олдида ўзингизни оқлайсиз... Нима кераги бор? Мен... сизни жуда ҳурмат қиламан... Тезроқ бу уйдан кетинг, бу уйга қадам босманг, бу уйнинг ичи заҳарланган, бу ерда руҳингизни синдиришади деб ҳамиша, ҳаммавақт айтиб келган ким эди? Мен эдим...

Поля. Хўш, нима бўпти?

Тетерев. Ҳеч нима бўлгани йўқ. Мен фақат, бу ер-

га келмаганингизда ҳозир бунча машаққат чекмасдингиз демоқчи эдим, холос.

Поля. Ҳа-а... Вой, бу қандоғ бўлди, а? Хавфли эканми? Нима ичипти?

Тетерев. Қайдам...

Пётр билан доктор чиқади.

Пётр. Поля! Қириб, Елена Николаевнага қарашиб юборинг...

Тетерев (Пётрга). Ҳа, қалай?

Доктор. Арзмаган нарса! Аммо, бемор жуда асабий экан, бўлмаса-ку... Озгина ичган экан... қизил ўнгачи куйган... меъдага ҳам озгина спирт кирганга ўхшайди... уни ҳам қайт қилиб ташлаган.

Пётр. Чарчагандирсиз, доктор, ўтиринг...

Доктор. Ташаккур... Бир ҳафтача ётади энди... Яқинда мен бир қизиқ нарсани учратдим... Бир бўёқчи маст ҳолатда вино деб бир стакан лакни ичиб юборипти...

Бессеменов киради. Ўз уйининг эшиги олдида тўхтаб, қовоғини солганича индамасдан, нажот кутгандай докторга қараб туради.

Пётр. Хавотирланма, дада, хавфли эмас экан!

Доктор. Ҳа-ҳа! Қўрқманг! Икки-уч кундан кейин туриб кетади.

Бессеменов. Ростми, а?

Доктор. Рост, рост!

Бессеменов. Худога минг қатра шукур-э!.. Раҳмат, барака топинг! Агар рост бўлса... хавфи бўлмаса, катта раҳмат! Ҳой Пётр, сен... бери кел... (Пётр унинг ёнига боради. Бессеменов ўзини ичкарига олади. Шивир-шивир, танганинг жаранглаган овози эшитилади.)

Тетерев (докторга). Ҳай, кейин бўёқчи нима бўпти шундай қилиб?

Доктор. А? Нима дедингиз?

Тетерев. Бўёқчини айтаман.

Доктор. Ҳа, бўёқчими... ҳеч нима бўлгани йўқ... тузалиб кетди... ҳим... Мен сизни аллақерда кўрганга ўхшайманми?

Тетерев. Ажаб эмас...

Доктор. Сиз... э... тиф барагида ётмаганмисиз?

Тетерев. Ётганман!..

Доктор (*севиниб кетади*). Ҳа-ҳа, рост! Мен ҳам, бу киши кўзимга иссиқ кўринади дейман... Шошманг, баҳорламиди? А? Ҳатто, исмингиз, фамилиянгизни ҳам билсам керак...

Тетерев. Мен ҳам сизни танийман...

Доктор. Шунақами?

Тетерев. Танийман. Мен тузала бошлаганимда овқатимни кўпайтиришни сўраган эдим, сизнинг афтингиз буришиб кетди-да: «Берганимга шукур қилавер. Сендақа пияниста, саёқлардан кўпи йўқ...» деган эдингиз...

Доктор (*саросимада қолиб*). Кечирасиз! Сиз... қандай бўлди, афв этасиз!.. сиз... сизнинг исмингиз... мен Николай Троекуров бўламан, врачман... сизчи...

Тетерев (*унинг олдига яқин келиб*). Мен туғма алкоголик ва Кўк Идон кавалери Терентий Богословский бўламан. (*Доктор кетинга тисланади*) Қўрқма, тегмайман... (*Докторнинг ёнидан ўтиб кетади. Доктор саросималаниб, унинг кетидан қараб қолади. Пётр киради*)

Доктор (*дахлиз эшигига аланглаб қараб*). Хўш, хайр бўлмаса! Менинг яна борадиган касалларим бор... Яна оғриси... яна ичиринг... доридан томизиб... Қаттиқ оғримаса керак... Хайр!.. А-а... айтмоқчи... бояги шу ерда ўтирган... қизиқ афандим... қариндошингиз бўладими?

Пётр. Йўқ. Нонхўримиз.

Доктор. Ҳа-а, шундоқми!.. Жуда яхши! Жуда яхши!.. Қизиқ табиатли одам экан! Хайр... ташаккур! (*Чиқиб кетади, Пётр уни дахлизгача қузатиб қўяди. Ўз уйларидан Бессеменов билан Акулина Ивановна чиқадилар ва оёқ учида юриб, Татьяна уйининг эшиги олдига борадилар.*)

Бессеменов. Шошма, борма у ерга... Ҳеч нарса эшитилмайди-ку. Балки, ухлагандир... уйғотиб қўймайлик тагин... (*Кампирни бурчакдаги сандиқ ёнига судраб олиб боради.*) Мана, кампир, бошимизга тушмаган бу савдо ҳам бор экан. Бутун шаҳарда энди дув гап, ғийбат босди десангчи...

Акулина Ивановна. Ундоқ дема, дадаси! Менга деса карнай чалмайдими!.. Ишқилиб соғ қолса бўлгани-да! Карнай чалсин, жом чалсин...

Бессеменов. Рост... рост айтасан-ку... мен шунчайин дедим-да... Аммо, сен ҳеч балога ақлинг етмайди. Ахир, шарманда бўлдик-ку, шарманда!..

Акулина Ивановна. Ҳа... нимаси шарманда экан?

Бессеменов. Қизи заҳар ичипти демайдим, ахир! Биз қандай озор берибмиз унга, а? Нима ёмонлигимиз тегипти? Нима, биз ўз фарзандимизга золимизми? Ҳар хил гаплар бўлади дейман-да... Менга-ку сатқайсар, болаларим учун ҳар қанақа азобга ҳам чидаш беравераман... мен... аммо, нима учун? Нима сабаб ўтганки... Шунини билсам эдим... Болаларимиз... индашмайди. Юракларида нималар бор экан, қандай дарди бор экан? Билиб бўлмайди. Фикр-хаёллари нима? Тушуниб бўлмайди. Одамга мана шуниси алам қилади-да!

Акулина Ивановна. Билдим, билдим... менга ҳам алам қилади-да. Мен онаман-ку, ахир... Эртадан кечгача ўзингни унга урасан, бунга урасан, ўлиб тирилсан, бир кимса ҳай, нима қилаётибсан демас экан... албатта, тушунаман. Ҳа, майли, ишқилиб бошлари омон бўлса, бўлгани... деб юраверасан... Бири бўлса мана бунақа қилиб ўтирипти!

Поля (*Татьянанинг уйдан чиқади*). Кўзи уйқуга кетди... Секинроқ гапиринглар...

Бессеменов (*ўрнидан туриб*). Ҳа, қалай, тузукми? Кириб кўрсак бўладими?

Акулина Ивановна. Секингина кирсак бўлар? Дадаси иккимиз...

Поля. Доктор ҳеч ким кирмасин деб кетди...

Бессеменов (*ишонқирамай*). Сен қаердан билақолдинг? Доктор келганда сен йўқ эдинг-ку?

Поля. Менга Елена Николаевна айтди.

Бессеменов. У ҳам ичкаридами? Ана холос, бегона кирса бўлар экану, ўз ота-онаси кирса бўлмас эмиш. Ажаб...

Акулина Ивановна. Овқат ошхонада ейлақолсин... яна безовта қилиб ўтирмайлик уни... Вой худо урди!.. кўргани қўймаса энди... (*Қўл силтаб, даҳлизга чиқиб кетади. Поля шкафга суяниб, Татьяна уйининг эшигига тикилиб қараб қолади. Қошлари чимирилган, лаблари қаттиқ юмилиб, қаддини тик тутиб туради. Бессеменов стол ёнида худди бир нарсани кутгандай ўтиради.*)

Поля (*секин*). Бугун отам келганмидилар?

Бессеменов. Отангни сўраш ҳеч ҳам кўнглингда йўқ эди. Сенга ота нима? Сенга ким кераклигини билиб

турибман... *(Поля ҳайрон бўлиб унга қарайди.)* Ҳа, отанг келган эди... Ифлос, жулдур, одам башарасини йўқотган отанг... Аммо, қандай бўлса ҳам ота, сен уни ҳурмат қилишинг керак...

Пол я. Мен ҳурмат қиламан... Нега... бундай дейсиз?

Бессеменов. Билиб қўйгин деб гапираман... Отанг, бошпанасиз, беватан бир дайди одам бўлса ҳам, ҳар ҳолда унинг измидан чиқмаслигинг керак... Аммо отанинг кимлигини сенлар билармидиларинг? Баринг тош юраксан... Мана, масалан, сен... бемакон бир қашшоқ қизсан, шундай бўлгандан кейин, итоатчан бўлишинг керак, ҳамма билан хушмуомилада бўлишинг, ювош бўлишинг керак... сен бўлсанг тилим бор деб, ўқимишли кишиларга ўхшаб, маҳмаданалик қиласан. Уфф... Мана, лип этиб эрга ҳам тегмоқчисан... бу ерда бўлса бир одам жонидан айрилишга сал қолди...

Пол я. Гапингизга тушунмаяпман... Нимага айтяпсиз бу гапларни менга?

Бессеменов *(ўз фикрини йўқотиб қўйди шекилли, жаҳли чиқа бошлади)*. Тушун... ўйла... билиб ол деб гапираман-да. Ўзинг кимсану, эрга тегаман дейишингга ҳайронман. Менинг қизим бўлса... Нега кўзим олдида қаққайиб турибсан? Бор, ошхонага чиқ... бирон юмиш қил. Мен қараб ўтирарман... бор! *(Поля унга ажабланиб қарайди, кетмоқчи бўлади.)* Тўхта! Боя мен... отангни жеркиб кўювдим...

Пол я. Сенга нима ёмонлик қилувди?

Бессеменов. Сенинг ишинг эмас! Бор... чиқ! *(Поля ҳайрон бўлганича чиқиб кетади. Бессеменов Татьянанинг эшиги олдига келиб, мўралаб қараш учун секин эшикни очади. Елена чиқиб, уни эшик олдидан нари итариб қўйди.)*

Елена. Қирманг, ҳозиргина ухлади... Безовта қилиш керакмас.

Бессеменов. Ҳмм... Бизни ҳамма безовта қилса — майли! Сизларни безовта қилиш мумкин эмас...

Елена *(ажабланиб)*. Нима дедингиз? Ахир у бетоб ётибди-ку!..

Бессеменов. Биламан... Барини биламан... *(Даҳлизга чиқиб кетади. Елена унинг кетидан елкасини қисиб қолади. Кейин дераза ёнига бориб, икки қўлини елкасига қилиб, кушеткага ўтиради, нимадир ўйлайди.)*

*Юзида табассум пайдо бўлади, ширин хаёл ичида кўзларини юмади. Кайфи бузуқ, қовоғи солиқ ҳолда Пётр киради: худди сочларига бир нарса ёпишиб қолгандай, бошини силкитади. Еленани кўриб тўхтайтиди.)*

Елена (кўзини очмасдан). Ким бу?

Пётр. Нимага куляпсиз? Шу пайтда... шунча гаплардан кейин кулган чеҳра одамга ғалати кўринар экан...

Елена (кўзини очиб қарайди). Аччиғингиз чиқди-ми? Чарчадингизми? Бояқиш... Сизга раҳмим келади...

Пётр (унинг ёнидаги стулга ўтиради). Ўзимга ўзим раҳмим келади.

Елена. Сиз бу ердан бирон ёққа кетишингиз керак...

Пётр. Ҳа, яхши бўларди. Тагини суриштирганда, мен бу ерда нима қилиб юрибман ўзим? Бундай турмуш кечириб, худди харсангтош тагида қолиб эзилиб кетгандай сезаман ўзимни...

Елена. Қанақа турмушни истардингиз? Айтинг... Мен бундан кўп марта сўрайману... сиз ҳеч жавоб бермайсиз...

Пётр. Юракни ёриб гапириш қийин-да...

Елена. Мен билан ҳам-а?

Пётр. Сиз билан ҳам... Менга қандай кўз билан қарашингизни... қандай билай... мен айтадиган гапга қандай қарар экансиз? Баъзан, назаримда, сиз...

Елена. Ҳа, мен нима? Гапиринг...

Пётр. Сиз менга яхши...

Елена. Жуда, жуда яхши кўз билан қарайман сизга. Менинг яхши... болам...

Пётр. Мен бола эмасман. Мен кўп бош қотирдим... Менга қаранг... ростиңизни айтинг... Нил, Шишкин, Цветаевлар эрмак қилиб юрган нарсалар... ўшанақа ҳовлиқма одамлар сизга ёқадими? Доно кигобларни бир-галашиб ўқиш, ишчиларга томошалар қўйиб бериш фойдали дилкашлик ва шу каби борди-келдиларнинг ҳақиқатан ҳам муҳим иш эканлигига ва бутун умрни шунга бағишлаш кераклигига ўзингиз ишонасизми? Айтинг...

Елена. Жоним! Ахир, мен ўқимаган одам бўлсам... Мен уни яхши, бундан ёмон деяолмайман, ўзим тушунмайман. Мен — чуқур фикр юритадиган одам бўлмасам... Аммо, Нил ҳам, Шишкин ҳам, бошқалар ҳам, бариси ёмон одамлар эмас... хушчақчақ одамлар, ҳамини бирон иш



билан машғул, бекор ўтирмайди... Мен хушчақчақ одамларни яхши кўраман... ўзим ҳам шунақаман... Нега буни сўрадингиз?

Пётр. Буларнинг ҳаммаси ғашимга тегеди! Агар уларга бу иш ёқса... бу нарсалар уларни завқлантирса, марҳамат, мен уларга халақит бермайман... Мен ҳеч кимга халақит бермайман, аммо менга ҳам, менинг турмушимга ҳам ҳеч ким халақит бермасин! Нега энди улар ўзларининг бу ишларига қандайдир алоҳида, бошқача маъно бермоқчи бўладилар?.. Нега улар мени кўрқоқ, худбин дейдилар?

Елена (*унинг бошига қўлини тегизиб*). Жуда қийнаб юборишдими, а?.. Жуда чарчадингми?..

Пётр. Йўқ, мен чарчаганим йўқ... менинг фақат ғазабим келади. Мен ўз ҳаётимни истаганимча қуришга ҳақим бор-ку! Борми ҳақим?

Елена (*унинг сочларини титкилаб*). Бу саволга ҳам жавоб беришга ожизман... Мен фақат бир нарсани биламан: билганимча яшайман, истаганимни қиламан... агар мени монастирга боргин деб ундашса, барибир бормайман, зўрлашса — қочиб кетаман, ўзимни сувга ташлайман...

Пётр. Мендан кўра улар билан сиз кўпроқ бўласиз, сиз... мен эмас, сизга улар кўпроқ ёқади. Мен буни сезиб турибман... Аммо мен шуни айтмоқчиманки, улар — ичи бўш бочка бариси, айтадиган гапим шу.

Елена (*ажабланиб*). Нима? Нима деддингиз?

Пётр. Ичи бўш бочка дедим... бочка ҳақида масал бор-ку, билмайсизми...

Елена. Ҳа, ҳа, биламан.. Ундоқ бўлса, мен ҳам... ичим бўш эканман-да?

Пётр. Э, йўқ! Сиз унақа эмассиз. Сиз хушчақчақсиз, сизни худди сой суви деса бўлади, сиздан одам баҳра олади!

Елена. Ана холос! Бундан чиқди, мен совуқ эканман-да?

Пётр. Ҳазилингизни қўйинг. Ўтинаман сиздан. Шундай пайтда... куласиз.. Нега? Менинг куладиган жойим борми? Мен яшашни истайман. Ўз хоҳишимча... кўнглим истаганича яшай дейман...

Елена. Яшанг! Ким сизга халақит беряпти?

Пётр. Ким халақит беради дейсизми? Халақит берадиган бирон кимса... ё бирон нарса бор-да. Мен, ўз-

Ўзимча, бир ўзинг, танҳо ўзинг мустақил равишда яша-  
шинг керак деб ўйласам, худди аллаким ундай яшаш  
бўлмайди, деб тургандай бўлади.

Е л е н а. Балки, виждонингиздир?

П ё т р. Виждонинг нима алоқаси бор? Мен... ахир,  
мен жиноят қилмоқчи эмасман-ку? Мен фақат эркин бў-  
лай дейман... мен шунни айтмоқчиманки...

Е л е н а (*унга энгашиб*). Бунақа гаплар бу хилда  
айтилмайди. Бундай гапларни жуда содда қилиб айтиш  
керак. Энг оддий нарсаларда адашмаслигингиз учун,  
ўспирин, мен сизга қўмаклашай...

П ё т р. Елена Николаевна! Сиз... сиз мени жуда  
қийнаб юбордингиз... ҳазилингиз билан! Бу — золимлик!  
Мен шунни айтмоқчиманки... менинг бўлгаң-турганим шу,  
мана, кўз олдингизда турибман!

Е л е н а. Яна адашдингиз!

П ё т р. Мен ожиз одам бўлсам керак... бу ҳаёт мени  
эзиб, янчиб юборадиганга ўхшайди. Мен унинг қандай  
сийқаланиб кетганини сезаман-у, бироқ уни ўзгартишга  
ожизман, бирон янгилик киритишга кучим етмайди...  
Мен кетай дейман, мен танҳо ўзим яшамоқчиман...

Е л е н а (*унинг бошини иккала қўли билан ушлаб*).  
Мен нима десам, кетимдан шунни айтинг: мен сизни сева-  
ман!

П ё т р. Э, ана, худди кўнглимдагини айтдингиз!  
Аммо... нуқул ҳазиллашасиз-да, мен билан...

Е л е н а. Рост, мен чиндан айтдим, сизга тегиш ан-  
чадан бери кўнглимда эди. Балки, ёмон ўйлагандирман...  
аммо кўнглимдаги — шу...

П ё т р. Ий-е... мен бахтли одамман-ку... Мен сизни  
шундай севаманки... (*Девор орқасидан Татьянанинг инг-  
раши эшитилади. Пётр ирғиб ўрнидан туради, саросима-  
ланиб атрофга қарайди. Елена шошилмасдан, оҳиста  
ўрнидан туради. Пётр секин-секин гапиреди.*) Танями?  
Биз бўлсак бу ерда...

Е л е н а (*унинг ёнидан ўтиб*). Биз ҳеч ёмон иш  
қилмадик...

Т а т ь я н а н и н г т о в у ш и. Сув... сув берингиз...

Е л е н а. Ҳозир (*Пётрга табассум қилиб, чиқиб ке-  
тади. Пётр бошини қўли билан ушлаганича, тек туриб  
қолади. Даҳлиз эшиги очилиб, Акулина Ивановна қаттиқ-  
қаттиқ шивирлайди.*)

А к у л и н а И в а н о в н а. Петя! Петя, қанисан?..

Пётр. Ҳа?.. Мана мен...  
Акулина Ивановна. Ке, овқатингни е...  
Пётр. Емайман... чиқмайман...  
Елена (*киради*). Пётр меникига чиқади...

Акулина Ивановна унга ўқрайиб қарайди-да, яна ғойиб бўлади.

Пётр (*Еленага ташланиб*). Бу қандоғ бўлди... яхши бўлмади! Тая у ерда ётган бўлса-ю... биз... биз бу ерда...

Елена. Юринг... Бу ерда биз нима ёмон иш қилибмиз? Ҳатто театрларда ҳам драма кетидан кўнгил очадиган бирон томоша қўйиб беришади... ҳаётда эса театрдагидан ҳам зарур-ку...

Пётр унга яқинлашади. Елена унинг қўлтиғидан ушлаб олиб чиқиб кетади.

Татьяна (*бўғиқ овоз билан инграйди*). Лена!.. Лена!..

Поля югуриб киради.

*Парда*

## ТУРТИНЧИ ПАРДА

Уша уйнинг ўзи

Оқшом. Стол тепасидаги лампа-чироқ уй ичини ёритиб туради. Поля чой тайёрлайди. Бетоб Татьяна қоронғу бурчакдаги кучеткада ётипти. Унинг ёнидаги стулда Цветаева ўтирипти.

Татьяна (*секин, таъна билан*). Мени ҳаётга худди сендай қувониб ва тетик қарашни истамайди деб ўйлайсанми? Йўқ, истайман... аммо қарай олмайман! Онам туққанда юрагимга ишонч солиб туғмаган бўлса керак... Кўрдингми, мен мулоҳаза қиладиган бўлиб қолдим.

Цветаева. Жонгинам! Сен ҳаддан ортиқ кўп мулоҳаза қиладиган бўпсан. Гапимга қулоқ сол, ахир: қуруқ мулоҳаза қилиш учун жуда ақлли бўлиш шарт эмас... Фикр юритиш яхши нарса, аммо... ҳаёт қувончли ва енгил бўлсин учун бир оз хаёлпараст ҳам бўлиш керак-да... унча тез-тез бўлмаса ҳам, ҳар замон, ҳар замонда олдинга, келажакка назар ташлаб туриш керак...

Цветаеванинг гапини диққат билан тинглаб ўтирган Поля-  
нинг юзида ёқимли ва хаёлчан табассум пайдо бўлади.

Татьяна. Келажакда нима бор?

Цветаева. Нимани кўрмоқчи бўлсанг, ҳаммаси бор!

Татьяна. Ҳа-ҳа... ўйлаб чиқариш керак де!

Цветаева. Ишониш керак...

Татьяна. Нимага ишониш керак?

Цветаева. Ўз орзу-хаёлларингга. Биласанми... мен ўз ўқувчиларимнинг кўзига қараганимда, улар ҳақида ўйлаб кетаман. Масалан, Новиков. Мактабни тугатгандан кейин гимназияга киради... кейин университетга боради... менимча, доктор бўлиб етишса керак! Бирам жиддий, эътиборли, меҳрибон болаки... манглайи катта, очиқ. Жуда меҳри зўр бола... меҳнатни севадиган бўлади, ҳалол, яхши бола... одамлар ҳам уни ҳурмат қиладиган, яхши кўрадиган бўлади... Мен буни биламан. Бир кун келиб, ўз ёшлигини хотирласа, Цветаева деган муаллима танаффус вақтида бизлар билан ўйнаб, бурнимни уриб ёрган эди деб эслайди... Балки эсига ҳам келмас... Лекин, менга барибир!.. Йўқ, менимча, эсга олса керак... мени жуда яхши кўради. Менинг яна бир ўқувчим бор, Клоков деган. Ҳамиша паришон, сочлари тўзиган ва башараси кир. Доим баҳслашади, уришқоқ, ниҳоятда шўх бола. Ўзи етим, тоғаси билан туради... тоғаси қоровул экан. Шу болани гадой деса бўлади... аммо шундай мағрур, шундай журъатлики! Менимча, журналист бўлади. Эҳ-ҳа-а-а, менинг не-не ажойиб болаларим бор! Улар нима бўларкин, ким бўлиб етишаркин, ҳаётда қандай ўрин эгаллашаркин деган хаёллар миямга келаверади, келаверади... Ўқувчиларимнинг келажакда қандай яшашларини мен ҳозир кўз олдимга келтиришни яхши кўраман... Мана, кўрдингми, Таня, менинг орзуларим унча катта эмас... аммо шундай мароқли орзуларки, билсанг!

Татьяна. Сенчи? Ўзингчи? Ўзинг йўқсан-ку, бунда? Эҳтимол, ўқувчиларинг... жуда яхши ҳаётга эришар... аммо сен...

Цветаева. Унгача ўзинг ўлиб кетасан демоқчимисан? Бо-о-о! Йўқ, мен узоқ умр кўриш ниятидаман...

Поля (*секин, худди уҳ тортгандай мулойим овоз билан гапиради*). Жуда яхшисиз-да, Маша! Шундай меҳрибонсизки...

Цветаева (*Поляга кулиб қараб*). Ана, тўрғайимиз

сайради... Биласанми, Таня, мен кўнгли бўш, йиғлоқ одамлардан эмасман... аммо, келажакни ўйласам... Келажакда яшайдиган одамларни ўйласам юрагим ширингина орзиқиб кетади... Худди кўнглимда кузнинг мусаффо офтобли куни барқ ургандай бўламан... биласанми, кузда худди шунақа кунлар бўлади: тип-тиниқ осмонда офтоб осойишта сузади, ҳаво соф, кўм-кўк, олис-олис жойлар ҳам кўзга аниқ равшан кўринади... кун салқину, аммо совуқ эмас, илиғу, аммо иссиқ эмас...

Т а т ь я н а. Ҳаммаси... афсона... эҳтимол сизлар — сен, Нил, Шишкин ва шуларга ўхшаганлар ҳақиқатан ҳам орзу-хаёл билан яшашга қодирдирсизлар, аммо мен бундай яшай олмайман...

Ц в е т а е в а. Йўқ, шошмагин... Ахир, ёлғиз орзу-хаёл эмас-да...

Т а т ь я н а. Мана бу — мен, мана бу — девор... менга мана шундан бошқаси ҳеч қачон ҳақиқий бўлиб кўринган эмас... Мен «ҳа» ёки «йўқ» дер эканман... ўзим бир нарсага қаттиқ ишонишда эмас... балки қандайдир... тўғри келганини айтаман-қўяман... холос. Рост! Баъзан «йўқ» деб қўяман-да, кетидан: нега йўқ дедим, «ҳа» дедим бўлмас эканми деб ўйлаб қоламан...

Ц в е т а е в а. Ўзингга ёқса керак-да шу... Яхшилаб ўйлаб кўрчи, қалбингдаги шундай иккиланишдан ўзинг учун қандай бўлмасин завқ, роҳат топаётганинг йўқмикин? Балки, ишонишдан қўрқарсан... ишонч одамга мажбурият юклайди, ахир...

Т а т ь я н а. Билмадим... билмадим. Сен мени ишонишга мажбур қилиб кўр-чи. Ахир, бошқаларни ўзларингизга ишонишга мажбур қиласизлар-ку... (Секин кулади.) Сизларга ишонувчи одамларга раҳмим келади... ахир, сизлар уларни алдайсизлар-ку! Ахир ҳаёт ҳамиша шу ҳозиргидай... лойқа, тор бўлиб келган... ва ҳамиша шундайлигича қолади!

Ц в е т а е в а (жилмайиб). Шундаймикин? Балки, шундайлигича қолмас?

П о л я (ўзига-ўзи гапиргандай). Йўқ, бундайлигича қолмайди.

Т а т ь я н а. Сен нима дединг?

П о л я. Турмуш шундайлигича қолмайди дейман.

Ц в е т а е в а. Офарин, тўрғай, беозор қуш!

Т а т ь я н а. Мана, бу ҳам сизларга ишонувчилардан... бечоралардан бири... Лекин бундан: нега ҳаёт

шундайлигича қолмайди деб сўраб кўр-чи! Турмуш нега ўзгараркан,— сўрачи!

Поля (*унинг ёнига секин яқинлашиб*). Биласизми, гап шундаки, ҳали одамларнинг ҳаммаси яшаётганича йўқ! Ҳаётдан жуда камдан-кам одамлар баҳраманд бўлаётир... Кўпларининг яшашга мутлақо фурсатлари ҳам йўқ... улар бир бурда нон деб кечасию-кундузи ишлайдилар, холос... Аммо, бир вақт келиб, улар ҳам...

Шишкин (*тез юриб киради*). Хайрли кеч! (*Поляга*.) Салом сенга, король Дунканнинг сариқ сочли қизи!

Поля. Нима дедингиз? Қайси королнинг?

Шишкин. А-ҳа-а! Тутилдингизми? Гейне китобини икки ҳафта тутиб турибсизку, ҳали ҳам ўқимабсиз-да. Салом, Татьяна Васильевна!

Татьяна (*қўлини узатади*). Ҳозир бунинг китобга қўли тегмайди... Эрга тегяпти...

Шишкин. Шунақами? Қимга экан, а?

Цветаева. Нилга...

Шишкин. Ҳах-ҳа-а! Ундоғ бўлса, табрикласак арзиркан... Лекин, умуман олганда эрга тегиш, уйланиш ва шунга ўхшаш нарсалар аслида ақлли кишининг иши эмас... Ҳозирги замон шароитида никоҳ деган нарса...

Татьяна. Йўқ, қўйинг! Бўлди! Бу масала тўғрисида жуда кўп гапиргансиз...

Шишкин. Ундай бўлса, оғзимни юмдим! Айтгандай, ўзимнинг ҳам вақтим йўқ. (*Цветаевага*.) Бирга кетамизми? Жуда саз! Пётр йўқми?

Поля. У тепада...

Шишкин. Ҳмм... Йўқ, чиқмайман унинг ёнига! Сиздан, Татьяна Васильевна, илтимос қилардимки... ёки сиз, Поля... Пётрга айтиб қўйсангиз... Мен яна... ўша... яъни, Прохоровларникида дарс бермайдиган бўлдим...

Цветаева. Яна? Сира омадингиз келмади-келмади-да!

Татьяна. Уришиб қолдингларми?

Шишкин. Тўғрисиани айтганда... унча уришганимиз ҳам йўқ! Мен ўзимни тийиб юришни биладиган одамман!

Цветаева. Бўлмаса, нима сабабдан? Прохоровни ўзингиз мақтаб юрмасмидингиз?

Шишкин. Афсуслар! Ҳа, мен уни мақтардим... Лекин аслини суриштирганда... у... бошқа кўп одамлар-

дан кўра анча тузук... бамаъни одам... бироқ жиндак мақтанчоғлиғи бор... маҳмадана ва умуман (*бирдан қизишиб кетади*) тузук ҳайвонлардан!

Т а т ь я н а. Энди Пётр сизга дарс топиб беролмас дейман...

Ш и ш к и н. Рост, мендан хафа ҳам бўлиши мумкин...

Ц в е т а е в а. Проҳоров билан ўрталарингда нима бўлди ўзи?

Ш и ш к и н. Антисемит экан у!

Т а т ь я н а. Антисемит бўлса ўзига, сизнинг нима ишингиз бор?

Ш и ш к и н. Ий-я... беадаблик эмасми? Интеллигент одамга ўтиришадиган нарсам бу? Умуман у — буржуй! Масалан, ҳеч бўлмаса мана бу воқияни олинг: хизматкори якшанбалик мактабга қатнар экан. Жуда соз қатнаса! Якшанбалик мактабларнинг фойдаси ҳақида ўзи узундан-узоқ тинмай гапирарди... гарчи мен буни ундан сўрамасам ҳам! Ҳаттоки мен, мактаб уюштирувчи ташаббускорларнинг бири бўламан деб мақтанар эди ҳам. Яқинда, якшанба куни, уйига қайтса эшикни хизматчи хотин эмас, боласининг энагаси очиб берипти. Ана жанжалу, мана жанжал! Саша қани? Ҳа, мактабда. Аҳа! депти-да, хизматкорини мактабга юбормай қўйипти. Сизнингча, буни нима деса бўлади?

Т а т ь я н а индамасдан елкасини қисиб қўяди.

Ц в е т а е в а. Ўзи жуда гапдон одам...

Ш и ш к и н. Умуман, Пётр менга ҳамма вақт шунақанги шарлатанларникидан дарс топиб бериб юради!

Т а т ь я н а (*совуққина*). Ғазначини ўзингиз жуда мақтаган эдингиз-ку...

Ш и ш к и н. Ҳа... албатта... тузук чол эди. Лекин, у нумизмат!<sup>1</sup> Тумшуғингнинг тагига нуқул аллақеъқадаги тангаларни келтириб, цезарларми-ей, диадохларми-ей, фиръавинларми-ей, яна нима балоларни вайсайди денг... Безор қилди, жуда жонимдан тўйиб кетдим! Бир куни жуда жаҳлим чиқиб кетиб: «Менга қаранг, Викептий Васильевич! Менимча, буларингизнинг ҳаммаси бекорчи нарса! Тагини суриштирсангиз, кўчада ётган харсанг тош сизнинг танга-чақаларингиздан минг марта эски!» — дедим

<sup>1</sup> *Нумизмат* — эски танга-чақалар ишқивози.

шартта бетига. Хафа бўлди. «Бундан чиқди, ўн беш йиллик умримни бекорчи нарсаларга сарфлабман-да?» деди. Ҳа дедим мен, яна ўчакишиб. Ҳисоб-китоб қилганимизда ярим сўм кам берипти... коллекциямга қўшиб қўярман деб олиб қолган бўлса керак-да. Буниси-ку майли-я... лекин мана бу Прохорови ёмон чиқди... (*Ғамгин бир оҳангда.*) Менинг феълим ўлгур ёмон-да! (*Шошиб.*) Менга қаранг, Мария Никитишна, кетдик, вақт бўлди!

Цветаева. Мен тайерман. Яхши қол, Таня! Эрта — якшанба... эртага эрталаб келаман, ёнингда ўтираман...

Татьяна. Раҳмат. Мен... назаримда, ҳаммаларингизнинг оёқларингизга ўралишиб қолган чирмович ўтга ўхшайман... на ҳусним бор... на бирор фазилатим... одамларнинг этагига ёпишиб, уларнинг юришига халал беришга ярайман, холос...

Шишкин. Миянг бўлган-бўлмаган фикрлар билан тўлиб кетипти-ку, фу!

Цветаева. Бу гапларингни эшитиб хафа бўлади одам, Таня...

Татьяна. Йўқ, шошмагин... менга қара... Мен турмушнинг даҳшатли мантиқини тушуняпман... билдим: ҳеч нарсага эътиқод қилолмаган одам... яшай олмайди... ундай одам ҳалок бўлиб кетиши керак... шундай!

Цветаева (*табассум билан*). Шундаймикин? Балки, ундай эмасдир?

Татьяна. Бояги ўзимнинг гапимни менга қайтармоқчи... Ҳожати борми?.. Мени масхара қилишнинг... ҳожати борми?

Цветаева. Йўқ, Таня, йўқ жоним! Бу гапларни сен бетоб бўлганинг, чарчаганингдан гапиряпсан, ўзинг гапирётганинг йўқ... Хўп энди, яхши қол! Бизни золимлар ва бераҳмлар қаторига қўшма тагин!

Татьяна. Боринглр... Хайр!

Шишкин (*Поляга*). Хў-ўш, Гейнени энди қачон ўқиб туширасиз? Э, айтмоқчи, сиз эрга тегяпсиз-а... ҳм! Бунга қарши бир-икки оғиз гап айтиш мумкин эди-ю, аммо... хайр, яхши қолинглар! (*Цветаеванинг кетидан чиқиб кетади. Пауза.*)

Поля. Кечки ибодат ҳам ҳадемай тугар... Самовар келтиришсинми, айтайми?

Татьяна. Чол-кампир чой ичишмас дейман... ҳа, майли, билганингни қил. (*Пауза*). Илгарилар жимжит-



лик юрак-бағримни эзиб юборар эди, энди эса қанча жимжит бўлса менга шунча ёқадиган бўлибман.

Поля. Дори ичиш вақти бўлмаганмикин?

Татьяна. Йўқ ҳали... Кейинги кунлар уйимиз шу қадар ғовур-ғувур, тўс-тўполон бўлдики! Айниқса мана бу Шишкин жуда тўполончи...

Поля (*унга яқинлашиб*). Яхши одам жуда...

Татьяна. Кўнгли очигу, аммо... енгилтакроқ...

Поля. Жуда яхши, журъатли одам. Бирон ерда адолатсизлик юз берганини кўриб қолса бас, дарров ғазаб қайнаб кетади. Ана, битта хизматкор хотиннинг ёнига тушипти. Хизматкорларнинг ва бойларнинг эшигида ишловчи бошқа одамларнинг тириклигига ким назар солади? Назар солса ҳам биронтаси уларнинг ёнига тушадими дейсиз?

Татьяна (*Поляга қарамасдан*). Менга қара, Поля... айтчи... Нилга тегишга қўрқмайсанми?

Поля (*ажабланиб, аммо осойишта*). Нега қўрқар эканман? Йўқ, қўрқмайман...

Татьяна. Ростми? Мен... мен бўлсам қўрқардим. Мен сени яхши кўрганимдан гапираётиман буни. Сен унга ўхшаган эмассан. Сен содда қизсан, у бўлса кўп мутолаа қилган, маълумотли. Сен билан зеркиб қолиши мумкин... Бу ёғини ўйлаб кўрдингми, Поля?

Поля. Йўқ. Аммо, мен биламан, мени яхши кўради.

Татьяна (*унга ачиниб*). Буни билиб бўлармиди?..

Тетерев самовар кўтариб киради.

Поля. Ҳа, барака топинг! Мен сут келтирай. (*Чиқиб кетади.*)

Тетерев (*кўп ичаверганидан, юз-кўзлари шишиб кетган*). Ошхона ёнидан ўтиб келаётсам, Степанида: «Отахоним, шу самоварни олиб кириб бер! Вақти келганда мен сенга тузлаган бодринг бераман...» деб ялиниб қолди. Мен шинаванда ҳам лаққа тушдим...

Татьяна. Ибодатдан келишингизми?

Тетерев. Йўқ, бугун бормадим. Қаллам лўқиллаб оғрияпти. Узингиз қалайсиз? Тузалиб қолдингизми?

Татьяна. Тузук, раҳмат. Одамлар кунига йигирма марта тузукмисиз деб сўрайди... Уйимизда шовқин-сурон камроқ бўлганда ўзимни янада тузукроқ ҳис қилган бўлардим. Бу югур-югурлар бир оз ғашимга тегяпти... ҳамма у ёқдан-бу ёққа югуради, бақиради. Отам Нилдан

хафа, ойим оҳ-воҳ қилгани қилган. Мен ётган еримдан уларга қараб ётаман... буларнинг ҳаёт деб атаган нарсасида... ҳеч қандай маъно тополмайман.

Тетерев. Йўқ, ҳаёт қизиқ нарса! Мен бегана кишиман, бу дунёнинг ишларига аралашмайман... фақат ҳаёт қизиқ туюлгани учун яшайман. Менимча, бу дунёда яшаш унча ёмон эмас.

Татьяна. Сиз ҳамма нарсага ҳам кўникиб кетаверадиган одамсиз, биламан. Аммо, нимаси қизиқ экан, бу дунёнинг?

Тетерев. Ҳа, мана одамларнинг яшаш учун ўзларини созлашлари... Мен театрда чолғувчиларнинг асбоб созлашларини тинглашни яхши кўраман. Қулоғингга кўпгина айрим тўғри оҳанглар, баъзан жуда чиройли куйлар киради... шундай пайтда чолғувчилар нима даялар экан деб типирчилаб ўтирасан... Уларнинг қайси бири яккахон? Пьеса қанақа пьеса экан, дейсан. Бу ерда ҳам худди шунақа... ҳамма созини келтириш билан овора...

Татьяна. Театрда — тўғри... Театрда дирижёр чиқади-да, чўпини бир силкитса — бўлди, музикачилар эски, сийқаси чиқиб кетган бирор куйни ҳеч қандай мароқсиз, ўзлари ҳам лаззат топмай чалаверадилар. Бу ердачи? Буларнинг қўлидан қандай куй чалиш келаркин, билолмадим.

Тетерев. Қандайдир фортиссимо чалишадиганга ўхшайди...

Татьяна. Кўрармиз. *(Пауза. Тетерев трубкасини чека бошлайди.)* Нега папирос чекмасдан, трубка тортасиз-а?

Тетерев. Қулайроқ. Мен дайди одамман, ўзингиз биласиз, умримнинг кўпи сафарда ўтади. Яқинда яна кетмоқчиман. Қиш келсин, сафарга жўнайман.

Татьяна. Қаёққа кетмоқчисиз?

Тетерев. Билмайман... барибир эмасми, ахир...

Татьяна. Маст бўлиб бирор жойда музлаб қоласиз...

Тетерев. Мен йўлда ҳеч ҳам ичмайман... Кейин, музлаб қолсам ҳам нима бўпти? Бир ерда ўтиравериб, чириб битгандан кўра, йўлда музлаб ўлган яхши...

Татьяна. Мени кесатишингизми?

Тетерев *(чўчиб ўрнидан сапчиб туриб кетади)*. Худо сақласин! Ахир мен... мен ҳайвон эмасман-ку!

Татьяна *(жилмайиб)*. Нега мунча паришонхотир

кўринасиз? Бунақа гаплар барибир менга кор қилмайди. Менинг хафа бўладиган сезгиларим ўлган. (*Алам ичида.*) Мени хафа қилиб бўлмасликни ҳамма билади... Палагея ҳам, Елена ҳам, Маша ҳам... Бой одамлар ўзлари энг тансиқ таом еб ўтирганларида бунни кўрган гадонинг ахволи унинг хаёлига нималар келиши билан ишлари бўлмайди... Мана булар ҳам менга худди шундай муносабатда бўладиган бўлиб қолишган...

Тетерев (*юзи буришиб, тиш орасидан*). Нега ўзингизни бунча ерга урасиз-а? Ўзингизни ҳурмат қилишингиз керак...

Татьяна. Хўп, яхши... бу гапни қўяйлик. (*Пауза.*) Менга ўзингиздан... бирон нарса гапириб беринг... Сиз ҳеч ўзингиздан гапирмайсиз... Нега гапирмайсиз, а?

Тетерев. Гап кўп-ку, аммо қизиғи йўқ.

Татьяна. Йўқ, айтинг! Нега сиз бундай ғалати турмуш кечирасиз? Назаримда, ақлли, истеъдодли одам кўринасиз... Ҳаётингизда бирон нарса бўлганми?

Тетерев (*тишини қисиб*). Бирон нарса бўлганми дейсизми? Э-е, гап кўп, агар ўз сўзларим билан ҳикоя қилиб берсам... зеркиб кетасиз...

Нур ва бахт деб кетдим бош олиб,  
Яланг оёқ, қайтдим ҳориб ва толиб;  
Уст-бош, умид — бари соб бўлди,  
Сарсонликда тўзғиб соврилди.

Аммо, бу изоҳ мен учун ҳаддан ташқари гўзал... гарчи қисқа бўлса ҳам... Бунга яна шуни илова қилиш керакки, Россияда ҳушёр ва ҳалол, ишчан одам бўлиб кун кўришдан пияниста бўлиб, шаҳарма-шаҳар дайдиб юриш анча қулай ва тинчроқдир. (*Пётр билан Нил кирадилар.*) Фақат қиличдай ўткир ва раҳмсиз, шарткесар кишиларгина ўзларига йўл очиб бора оладилар... Э, Нил! Қаерда эдинг?

Нил. Дедода эдим. Роса жанг қилиб, катта ғалаба қозониб қайтиб келаётибман. Бу калта фаҳм депо бошлиғи...

Пётр. Яқинда сени ишдан ҳайдаб юборишмасайди деб қўрқаман-да...

Нил. Бошқа бирон иш топилиб қолар...

Татьяна. Биласанми, Пётр, Шишкин Прохоров билан уришипти, бунни сенга ўзи айтишга ботинолмай...

Пётр (*жаҳли чиқади, асабийлашиб*). Э, падарларига лаънат! Бу қилгани нимаси энди! Нега энди бу одам

Прохоровнинг олдида мени аҳмоқ қилади? Бунинг устига, бошқа одамларга ёрдам кўрсатиш имкониятидан маҳрум қилишини айтмайсизми...

Нил. Шошма, жаҳлинг чиқмай турсин! Олдин айб кимдалигини суриштириб билгин-да.

Пётр. Мен буни биламан!

Татьяна. Прохоров антисемит экан, бу Шишкинга ёқмапти...

Нил (*кулади*). Вой, биз уни ювош хўроз деб юрсак...

Пётр. Ҳа! Сенга ҳазилда! Сен ҳам бировнинг эътиқодларига ҳурмат билан қараш ҳиссидан мутлақо холи бўлсанг керак... ёввойи одамлар!

Нил. Шошма! Сен ўзинг юдофобларни! ҳурмат қилиш тарафдоримсан?

Пётр. Бировнинг ҳиқилдоғидан бўғишга меннинг ҳеч қандай ҳақим йўқ.

Нил. Мен — бўғаман, вақти келса...

Тетерев (*баҳслашувчиларга бир-бир қараб*). Бўғ бир-бирларингни!

Пётр. Бундай... ҳуқуқни сизларга ким берди?

Нил. Ҳуқуқни ҳеч ким ҳеч кимга бермайди, ҳуқуқни ҳар ким ўзи олади... Инсон ўзининг қўпол мажбурият остида янчилиб кетилишини истамаса, ўз ҳуқуқини ўзи курашиб қўлга киритиши керак...

Пётр. Шошма...

Татьяна (*ғамгин бир овоз билан*). Оҳ, яна бошлади-ку, баҳсларини... Чеки бўладими бунинг? Ҳеч жонларингга тегмайдими, а?

Пётр (*ўзини тийиб*). Кечир, ортиқ гапирмайман! Аммо, анови Шишкининг мени хижолатга солиб қўядиган бўлди...

Татьяна. Биламан... у тентак одам ўзи!

Нил. Жуда ажойиб йигит! Бировга оёғини бостириш у ёқда турсин, бировнинг оёғини олдин ўзи босиб олади-ганлардан! Шунчалик одам қадрига ета олар экан, яхши...

Татьяна. Шунчалик болалиги бор экан демоқчимидинг!

Нил. Йўқ. Мен гапдан адашганим йўқ. Ҳа, ана, болалик десанг болалик бўлсин. Аммо бу ҳам ёмон эмас!

---

1 Юдофоб — яҳудийларга душман кўзи билан қаровчилар.

Пётр. Масхара бу...

Нил. Кўнглингга ёқмаган одам бергани учунгина зўрға топилган бир бурда нондан кечиниш — бу...

Пётр. Демак, ўша нондан кечган одамнинг қорни унча оч эмас экан-да... Биламан ҳозир эътироз билдиришингни. Ўзинг ҳам шунақасан... ўзинг ҳам... мактаб боласидан фарқинг йўқ... Отамизга зиғирча ҳурматинг йўқлигини ҳар қадамда пеш қилишга тиришасан... Нима қилганинг энди бу?

Нил. Яширганимнинг нима фойдаси бор?

Тетерев. Чироғим! Одоб деган нарса одамлардан ёлғон гапиришни талаб қилади...

Пётр. Нима маъно бор бунда, қани? Нима маъно бор?

Нил. Бир-биримизнинг гапимизга сира тушунолмаймиз, оғайни... гапириб ўтиришнинг ҳожати йўқ. Отангнинг гапирган ҳамма гаплари, қилган ҳамма ишлари — менга ёқмайди, вассалом...

Пётр. Эҳтимол... менга ҳам ёқмас... Аммо, мен чидаб юрибман-ку? Сен бўлсанг ҳамини унинг жиғига текканинг текқан... балосига мен билан опам қолиб юрмиз...

Татьяна. Ҳа бўлди, бас қилинглар энди! Юрак эзилиб кетди, ахир!

Нил унга бир қарайди-да, стол ёнига бориб туради.

Пётр. Гап билан сени безовта қиляпмизми?

Татьяна. Жонимдан тўйдим. Яна ўша гаплар, яна ўша гаплар... Бошқа гап йўқми!

Поля қўлида бир хурмача сут кўтариб киради. Нилнинг халчан жилмайиб ўтиганини кўриб, томошабинларга қарайди-да, дейди.

Поля. Ановининг роҳат қилиб жилмайишини қаранглар.

Тетерев. Нимага куляпсан?

Нил. Менми? Депо бошлиғини боплаганим эсимга тушиб кетди... Ҳаёт жуда ажойиб нарса-да!

Тетерев (овозини йўғон қилиб). О-омин!

Пётр (елкасини қисиб). Ҳайронман! Бу оптимистлар дейман, онасидан кўр туғиладими, нима бало?

Нил. Оптимистманми, бошқаманми бунинг аҳамияти йўқ, аммо ҳаёт деган нарса менга жуда-жуда ёқади. (Ўрнидан туриб юра бошлайди.) Ер юзида яшаш — жоннинг роҳати!

Тетерев. Рост, яшаш — қизиқ бир нарса.

Пётр. Самимий одам бўлсанглар — икковларинг ҳам қизиқчи экансизлар!

Нил. Сен-чи... сен... сени нима десам экан? Биламан ва, умуман, ҳеч ким учун сир эмаски, сен бировни яхши кўриб қолгансан, у ҳам сени яхши кўради. Хўш, жуда бўлмаганда, мана шу туфайли ўйнагинг, кулгинг келмайдими, а? Наҳотки муҳаббат ҳам сенга шодлик бахш этмаса? *(Поля самовар ёнида ҳаммага мағрурланиб қараб туради. Татьяна Нилнинг юзига қарамоқчи бўлиб ҳар қанақасига ўтириб кўради. Тетерев кулиб туриб, трубкасидан тамаки кулини қоқади.)*

Пётр. Баъзи нарсаларни унутасан. Биринчидан, студентларга уйланиш ман этилган; иккинчидан, менга ҳали олдин ота-онам билан жанг қилишга тўғри келади, учинчидан...

Нил. Оббо-о, худо урди! Бундан чиқди, тўғри дашти-биёбонга қочишдан бошқа иложинг йўқ экан-да, бўлмаса?

Поля жилмаяди.

Татьяна. Қизиқчилик қилма, Нил...

Нил. Йўқ, Петруха, йўқ. Ҳатто бирон кимсани яхши кўриб қолмаган бўлсанг ҳам, барибир, яшашнинг ўзи мароқли бир нарса! Куз кечаларида... жала қуйиб шамол турган пайтларда... ё бўлмаса қиш фаслларида... қор бўрони қутуриб турган пайтларда теварак-атрофингда ҳеч нарса кўринмай, ҳамма ёқ қоп-қоронғи зимистон бўлиб турган, ҳамма ёқни қор босган маҳалларда шалағи чиқиб кетган паровозни ҳайдаб бориш одамни ниҳоятда чарчатади, ниҳоятда қийнайди ва истасанг, хавфли ҳам... аммо мана шунинг ҳам ўзига яраша лаззати бўлади! Ҳа, бўлади! Мен фақат бир нарсага ҳеч қанақа маъни тополмайман, у ҳам бўлса — менга ва бошқа ҳалол кишиларга чўчқалар, аҳмоқлар, ўғри-муттаҳамларнинг хўжайинлик қилиши... Аммо, ҳаёт бутунича уларнинг қўлида эмас! Соғлом баданга чиққан яра қандай йўқ бўлиб кетса, улар ҳам йўқ бўлади, ўтиб кетади. Дунёда ҳеч ҳам ўзгармайдиган қатнов жадвали бўлмайди, албатта ўзгаради!..

Пётр. Бу гапларни сендан кўп марта эшитдим. Қани кўрамиз, бу гапларингга турмуш нима деб жавоб бераркин!

Н и л. Турмушни мен ўзим истаганимдек жавоб беришга мажбур этаман. Сен мени қўрқитма. Турмушнинг оғир эканлигини, баъзан унинг чидаб бўлмаслик даражада аёвсиз бўлаётганини, бебош, қўпол кучнинг одамни эзиб мажақлаб юбораётганини сендан кўра мен яхшироқ биламан, мен бунни биламан ва менга бу ёқмайди, газабимни келтиради. Мен бундай тартибни истамайман! Мен биламан: ҳаёт — жиддий, аммо ҳали тартибга солинмаган бир нарса. . . турмушни тартибга солиш иши мендан бутун куч ва қобилиятларимни сарф этишни талаб қиладди. Шуни ҳам биламанки, мен баҳодир эмасман, мен — оддий, ҳалол, соғлом кишиман, шундай бўлишимга қарамасдан айтаманки, майли! Биз бўш келмаймиз! Юрагимнинг бутун кучини ҳаётнинг энг қайноқ ерларига кириб бориш, истагимни қондириш учун сарфлайман. . . ҳаётни эзғилайман, қориштираман; бировга халақит бераман, бировга ёрдам қиламан. . . ҳаётнинг лаззати, қувончи мана шунда!

Тетерев (*мийғида кулиб*). Илмнинг энг чуқур маъноси мана шунда! Бутун фалсафанинг маъноси мана шунда! Бошқа ҳар қандай фалсафалар — шайтон васваси!

Е л е н а (*эшикда пайдо бўлади*). Бу ерда нима баҳсида қўлларини пахса қилиб бақиряшпти, а?

Н и л (*унинг ёнига югуриб бориб*). Хоним! Сиз тушунасиз гапимизга! Мен ҳозир ҳаётга мадҳ ўқидим! Ўзингиз айтинг, ҳаёт — роҳатми, йўқми?

П о л я (*секин*). Яшаш — жуда яхши!

Е л е н а. Бунга ким қарши чиқди?

Н и л (*Поляга*). Эҳ. . . ўзимнинг ювошим!

Е л е н а. Мен боримда ишқибозлик қилинмасин.

П ё т р. Ўзи нима гаплигига сира тушуниб бўлмайди! Худди маст одамга, ўхшайди. . .

Т а т ь я н а бошини кушетканинг суянчигига қўйиб, қўлларини секин кўтаради-да, юзини беркитади.

Е л е н а. Ҳой, менга қаранглар! Сизлар ҳам чойга ўтирдингларми? Мен сизларни уйимга таклиф этгани келувдим. . . Бўлмаса, мен ҳам сизлар билан қола қоламан. . . бугун сизларникида вақтичоғлик экан. (*Тетеревга.*) Фақат сиз, донишманд қарға, сиз нега ёлғиз ўзингиз ҳурпайиб ўтирибсиз?

Тетерев. Менинг ҳам кайфим чоғ. Мен кайфим чоғ

бўлса индамай ўтираман, зериксам — вайсашга тушаман. . .

Н и л. Барча катта, ақлли, хўмрайган итлар шунақа бўлади. . .

Е л е н а. Мен сизнинг бир марта ҳам кайфингиз чоғ бўлганини, ё бўлмаса кайфингиз ёмонлигини кўрган эмасман, нуқул фалсафа сотганингизни кўраман. Биласизларми, жаноблар, биласанми, Таня, бу киши менга фалсафа ўқитадиган бўлди. Кеча менга етарли асос қонунидан узундан узун лекция ўқиди. . . Э, аттанг! Бу ажойиб қонуннинг қанақа сўзлар билан ифодаланишини унутиб қўйибман. . . Қанақа эди?

Т е т е р е в (кулиб). Асоссиз ҳеч нарса йўқдир, чунки у. . .

Е л е н а. Эшитяпсизларми? Мана, мен шунақа доно гапларни билиб олдим. Сиз эса бунақасини билмайсизлар: бу қонун. . . бамисоли чинор дарахти сингари ўлароқ, эшитдингларми, ўлароқ, — бу энг фалсафий сўзлардан бири бўлади, — чинор дарахти сингари ўлароқ, унинг тўртта илдизи бордир. . . тўғрими?

Т е т е р е в. Эътироз этишга ожизман. . .

Е л е н а. Албатта! . . Ботиниб ҳам кўрингчи! Биринчи илдиз, эҳтимол, биринчи эмас, бошқасидир, борлиқнинг етарли қонунидир. . . борлиқ дегани — бирон шаклдаги материя дегани. . . масалан, мен — асосли равишда хотин киши шаклига кирган материя бўламан. . . аммо ҳеч асоссиз равишда борлиқдан маҳрум этилганман. Борлиқ абадийдир, шаклдаги материя эса ер юзига келадую, кейин пишт! . . кетади. Тўғрими?

Т е т е р е в. Ҳа, майли. . . бўлаверади. . .

Е л е н а. Кейин каузаль муносабат деган нарса борлигини ҳам биламан, априори, апостериори, аммо буларнинг нима эканлиги эсимдан чиқипти! Агар бу доно гаплардан сочим тўкилиб тоз бўлиб кетмасам, жуда ақлли хотин бўлиб кетаман. Аммо, бутун фалсафанинг энг қизиқ жойи, энг катта муаммоси бу ёқда: сиз, Терентий Хрисанфович, нима учун менга нуқул фалсафадан гапирасиз?

Т е т е р е в. Шунинг учунки, биринчидан, сизнинг юзингизга қарасам роҳат қиламан. . .

Е л е н а. Ташаккур! Иккинчидан, юзимга қарайвериб зерикиб кетсангиз керак. . .

Т е т е р е в. Иккинчидан, шунинг учунки, одам фақат



фалсафа тўқиган вақтдагина ёлгон гапирмайди, чунки фалсафа сотиб туриб, бутун гапни шунчаки, ичидан ўйлаб чиқаради. . .

Е л е н а. Бир нарсага тушунмадим! Ҳа, айтмоқчи. Тая, тузукмисан? (*Жавоб кутмасдан.*) Пётр. . . Васильевич! Бирон нарсадан хафа кўринасиз?

Пётр. Ўзимдан.

Н и л. Ва бошқалардан дегин?

Е л е н а. Биласизларми, меннинг жуда ашула айтгим келиб кетяпти. Афсуски, бугун шанба кун ва ибодат ҳам ҳали тугамагандир. . . (*Чол билан кампир кирадилар.*) Ана, намозчилар ҳам келишди. Яхшимисизлар!

Бессеменов (*совуққина*). Саломат бўлинг. . .

Акулина Ивановна. Яхшимисиз, онахоним! Аммо, бугун кўришган эдик шекилли. . .

Е л е н а. Ҳа-я! Эсимдан ҳам чиқипти. . . Ҳа, майли. . . хўш, черков иссиқми?

Бессеменов. Биз у ерга иссиқ-совуқлигини ўлчгани қатнамаймиз. . .

Е л е н а (*хижолат бўлиб*). Ҳа, албатта! Мен буни сўрамоқчи эмас эдим. . . Мен. . . кўпмиди деб. . . сўрамоқчи эдим. . .

Акулина Ивановна. Одамларнинг қанчалигини санаганимиз йўқ, онахоним. . .

Поля (*Бессеменовга*). Чой ичасизларми?

Бессеменов. Олдин овқат еймиз. . . Қани, кампир ўзинг чиқиб ҳозирлаб кела қол. . . (*Акулина Ивановна бурнини торта-торта чиқиб кетади. Ҳамма жим. Татьяна туриб, Еленага суюниб, стол ёнига келади. Нил Татьянанинг жойига бориб ўтиради. Пётр уй ичида юра бошлайди. Тетерев пианино олдида ўтириб, жилмайганича ҳаммани кузатиб ўтиради. Поля самовар олдида. Бессеменов бурчакдаги сандиққа бориб ўтиради.*) Одамлар ҳам тоза ўғри бўлиб кетипти-да, астоғфурулло. Боя кампир билан черковга кетганимизда дарвоза олдида битта тахта ташлаб кетган эдим. . . лойдан ўтиш учун. Қайтиб келиб қарасам—йўқ. . . битта муттаҳам кўтариб кетган-ку! Турмушда бузуқчилик кўпайиб кетди. . . (*Пауза.*) Илгари муттаҳамлар оз эди. . . кўпроқ қароқчилик қилишарди. . . негаки, бари азамат йигитлар эди. . . майда-чуйда нарса деб қўлини булғашга уяларди. . . (*Кўчадан, дераза тагидан ашула ва гармонь товуши келади.*) Ана. . . ашула ҳам бошланди. . . Шанба ҳам демайди, айтаверади! (*Ашула*

тобора яқинлашади, икки киши жўр бўлаётир.) Мастеро-войлар бўлса керак. Қовоқхонага кириб, топганларини ичиб йўқ қилиб, энди бақиргани бақирган. (Ашула худди дераза тагига келади. Нил, юзини дераза ойнасига қўйиб, кўчага қарайди). Бу кўйда бир йил турар, кўп бўлса икки йил турар, кейин облоҳуакбар деявер! Муттаҳам. . . бўлиб кетади бари. . .

Нил. Перчихинга ўхшайди. . .

Акулина Ивановна (эшикдан туриб). Отаси, чиқа қол, овқат тайёр. . .

Бессеменов (ўрнидан туради). Перчихиннинг ҳам. . . ҳаётга фойдаси йўқ одам. . . (Чиқиб кетади.)

Елена (унинг кетидан қараб қолади). Чойни меникига чиқиб ича қолайлик. . . меники тинчроқ. . .

Нил. Чол-кампир билан боплаб гапиришдингиз-а. . .

Елена. Мен. . . уни кўрсам саловот босаверади. . . Мени ёмон кўради. . . шуниси ғашимга тегади. . . ҳатто алам қилади! Нима сабабдан мени ёмон кўради!

Пётр. Рост, ўзи-ку меҳрибон чол-а. . . аммо манманлиги бор-да. . .

Нил. Бир оз хасислиги ҳам бор дегин. . . бир оз ёвуз ҳам.

Поля. Ш-ш! Нега бировнинг орқасидан ғийбат қиласизлар? Яхши эмас.

Нил. Йўқ, хасис бўлиши яхши эмас!

Татьяна (совуққина). Шу масалани. . . гапирмасак дейман. . . Отам ҳар дамда кириб қолиши мумкин. . . Кейинига уч кун ичида ҳеч ким билан сўкишмай юрипти. . . ҳамма билан иноқ бўлай дейди. . .

Пётр. Бу унга жуда қимматга тушяпти. . .

Татьяна. Бунинг қадрига етиш керак, ахир. . . Қариб қолган одам бўлса. . . Биздан олдин туғилгани учун. . . ва биздан кўра бошқачароқ фикр юритгани учун у айбдорми? . . . (Тобора жажли чиқиб.) Одамлар ҳам бирам тошюрак бўлади-ей! Ҳаммамиз ҳам бирдек қўполмиз, шафқатсизмиз! Бизни, бир-бирларингни қадрланглар. . . меҳрибон бўлинглар, мўмин-қобил бўлинглар деб ўргатишади-ю. . .

Нил (унга тахлит қилиб). Ўзлари бўйнимизга миниб, эшак қилиб ҳайдашади. . .

Елена қотиб кулади Поля билан Тетерев жилмаяди. Пётр бир нима демоқчи бўлиб, Нил томонга қараб юради. Татьяна таъна билан бошини чайқайди.

Бессеменов (*киради, Еленага хўмрайиб қарайди*). Палагея! Отанг кепти, ошхонада ўтирипти... Бор, чиқиб айт... бўлак вақт келсин... ҳушёрлигида... Ҳа, уйга бориб дегин!

Поля, унинг кетидан Нил чиқиб кетадилар.

Бессеменов. Ҳа... сен ҳам чиқ... Қайнатангни бир кўриб қўй... (*Бирдан гапдан тўхтаб, стол ёнига ўтиради.*) Нега индамай қолдинглар? Мен эшикдан киришим билан ҳаммаларинг оғзиларингни юмиб оласанлар...

Татьяна. Биз... сиз йўғингизда ҳам кўп гапирмаймиз...

Бессеменов (*Еленага ер тагидан қараб*). Нимадан кулиб ўтиргандиларинг?

Пётр. Ҳеч... ўзимиз... Нил...

Бессеменов. Нил дегин! Ҳамма гап ўшандан чиқади... Биламан!

Татьяна. Чой қуяйми?

Бессеменов. Қуй...

Елена. Менга бер, Таня, мен қуя қолай...

Бессеменов. Йўқ, сиз овора бўлманг. Қизимнинг ўзи қуйиб беради...

Пётр. Менимча, чойни ким қуйиши барибир бўлса керак? Таня — бетоб одам...

Бессеменов. Мен бу тўғрида сендан гап сўраётганим йўқ... Агар сенга ўз отангдан бегона одам яқинроқ бўлса — бошқа гап...

Пётр. Дада! Уят эмасми?

Татьяна. Яна бошланди! Пётр, бир гапдан қолгин.

Елена (*базўр илжайиб*). Ҳа, қўйинглар энди...

Эшик кенг очилиб, Перчихин киради. Афтидан бир оз ичган кўринади.

Перчихин. Василь Васильевич! Мен бу ерга келдим... сен у ердан кетишинг билан... мен кетингдан... бу ерга келдим...

Бессеменов (*унга қарамасдан*). Келган бўлсанг— ўтир... Мана чой ич...

Перчихин. Менга чойинг керак эмас! Узинг ичавер чойингни! Мен сен билан гаплашгани келдим...

Бессеменов. Қанақа гап? Бекорчи гаплар.

Перчихин. Бекорчи гап! Йўғ-эй! (*Кулади.*) Қизиқ одам экансан! (*Нил киради ва Бессеменовга шиддатли*

қараб, шкаф ёнига келиб туради.) Тўрт кундан бери ана келаман, мана келаман деб юриб энди келдим...

Бессеменов. Хўб, келган бўлсанг — яхши бўпти...

Перчихин. Йўқ, яхши эмас! Василь Васильевич! Эси-хушинг жойида одамсан... Бадавлат одамсан... Мен сенинг виждонингга ишониб келдим!

Пётр (*Нилнинг олдига келиб, секин*). Нега киритдинг?

Нил. Қўявер. Ишинг бўлмасин...

Пётр. Ҳамиша... шунақа бемаза ишларни қилиб юрасан...

Перчихин (*овозини Пётрнинг овозидан баландроқ қилиб*). Кекса одамсан... мен сени анчадан бери биламан!

Бессеменов (*жаҳли чиқиб*). Нима демоқчисан?

Перчихин. Айт-чи менга, анави куни нима учун сен мени уйингдан қувиб чиқардинг? Уйлаб-уйлаб бошим қотди, сира тагига етолмайман! Айт, оғайни! Мен сенинг олдингга ҳеч қандай хусуматсиз келдим... мен сени ҳурмат қилиб келдим...

Бессеменов. Миям айниб келиб қолдим дегин, тўғри бўлади!

Татьяна. Пётр! Мени суя... йўқ, Поляни чақир...

Пётр чиқиб кетади.

Перчихин. Ана, Поля! Менинг қизгинам... пок кабутарим... Ушани деб қувиб чиқардингми мени уйингдан? Шундайми? Татьянанинг куёвини айнитди дебми?

Татьяна. Вой! ановининг гапини қаранглар... одам ҳам шундай алжийдимми!..

Бессеменов (*ўтирган жойидан сакраб туриб*). Ҳой Перчихин, оғзингга қараб гапир! Иккинчи марта...

Елена (*Нилга шивирлайди*). Олиб чиқиб кетсангизчи! Ҳозир ёқалашиб кетишади.

Нил. Хоҳламайман...

Перчихин. Иккинчи марта ҳайдаб чиқармассан, Василь Васильевич! Негаки, сабаб йўқ... Поля... Поляни яхши кўраман... яхши қиз, у! Шундоғ бўлса ҳам, мен унинг ишини маъқул демайман, ҳа, шундай! Нега бировнинг насибасини тортиб олади! Яхши эмас...

Татьяна. Лена! Мен... ўз уйимга кириб кетай... (*Елена унинг қўлтигидан ушлаб суяб боради. Нилнинг*

ёнидан ўтиб борар экан, унга секин гапиради.)  
Уят эмасми? Олиб чиқиб кетинг уни...

Бессеменов (ўзини базўр тийиб). Перчихин! Жим бўл! Жим ўтир! Бўлмаса, уйингга бор...

Поля кетидан Пётр киради.

Пётр (Поляга). Бўлди энди... қўйинг...

Поля. Василий Васильевич! Нега у куни отамни ҳайдаб чиқардингиз?

Бессеменов индамасдан, қовоғини солиб, ҳаммага бирма-бир қараб чиқади.

Перчихин (бармоғини мих қилиб). Жим! Қизим! Сен гапирма... Сен билишинг керак... Татьяна нега заҳар ичди? Билмайсанми? Василь Васильевич, ана, кўрдингми? Мен ҳамиша ҳақ гапни гапираман, оғайни... мен ҳаммаларингнинг ораларингни ҳалол очиб қўяман! Мен бирпасда...

Поля. Шошманг, дада...

Пётр. Узингиз шошмайтуринг, Поля...

Нил. Сен жим турсанг бўларди...

Бессеменов. Менга қара, Палагея... кўрслик қилма.

Перчихин. Поля? Поля кўрслик қилади? Й-йўқ, менинг қизим...

Бессеменов. Сен жим тур! Мен тушунолмай қолдим... бу кимнинг уйи ўзи, ким хўжайин бу ерда, ким ҳукм қилади?

Перчихин. Мен! Ҳаммангизни ўзим... ўзим ажрим қиламан... Бирин-кетин ҳаммани... Бировнинг нарасига қўл текизма... бу — бир! Олган бўлсанг — эгасига қайтариб бер, бу — икки!

Пётр (Перчихинга). Менга қара, қўй энди, вайсама! Юр, меникига кириб ўтирамиз...

Перчихин. Мен сени ёқтирмайман, Пётр! Такаббур одамсан... енгилтак одамсан! Ҳеч нарсдан хабаринг йўқ сенинг... Канализация дегани нима дегани, биласанми? Ана, билмайсан! Менга айтиб беришди, ука... (Пётр унинг енгидан тортади.) Тегма менга, шошма...

Нил (Пётрга). Тегма унга... қўй!

Бессеменов (Нилга). Сен бу ерга ит уриштиргани келдингми? А?

Нил. Йўқ, мен гапнинг тагини билмоқчиман. Перчи-

хиннинг айби нима? Нима сабабдан уни ҳайдаб чиқардингиз? .. Бу ишга Полянинг нима алоқаси бор?

Бессеменов. Мени сўроқ қилисанми?

Нил. Сизни сўроқ қилганда нима бўпти? Сиз ҳам одам, мен ҳам одамман. . .

Бессеменов (*қутуриб кетади*). Йўқ, сен одам эмассан. . . сен заҳарсан! Йиртқич ҳайвонсан!

Перчихин. Ш-ш! Секинроқ! Секин-секин, виждонан гапириш керак. . .

Бессеменов (*Поляга*). Сен-чи, қора одамсан! Га-дой!

Нил (*тишини тишига қўйиб*). Бақирманг! ..

Бессеменов. Нима дединг? Йўқол кўзимдан! Илон боласи! .. Мен сени тер тўкиб, белимни букиб боқиб катта қилганман. . .

Татьяна (*ўз уйдан туриб*). Дада! Дадажон!

Пётр (*Нилга*). Ана, муддаонг шумиди? Эҳ, сени қара-ю. . . уялмайсанми?

Поля (*секин*). Менга. . . нега менга бақирасиз, бақирманг! Мен сизнинг чўрингиз эмасман. . . ҳаммага озор беришга ҳақингиз йўқ. . . Айтинг, нега дадамни ҳайдаб чиқардингиз?

Нил (*босиқлик билан*). Мен ҳам талаб қиламан. . . Бу ерда турувчилар жинни эмас. . . ҳар ким ўз қилмиши учун жавоб бериши керак.

Бессеменов (*ўзини тутиб туришга тиришиб, секин*). Кет, Нил, кет бу ердан дейман. . . кет! Ўзингга қара. . . сен. . . мен боқиб катта қилган. . .

Нил. Берган нонингизни ҳадеб пеш қилаверманг! Нима едирган бўлсангиз ҳаммасини тўлайман!

Бессеменов. Сен. . . сен менинг ичимни ғажиб ташладинг. . . Ўғри.

Поля (*Нилнинг қўлидан ушлайди*). Юр, кетайлик бу ердан!

Бессеменов. Кет. . . ўрмалаб чиқиб кет-е, илон! Бутун гап сенда. . . ҳамма айб сенда. . . Қизимни сен заҳарладинг. . . энди бунга ёпишдинг. . . лаънати. . . сен туфайли қизим. . .

Перчихин. Василь Васильевич! Секинроқ! Виждонан гапириш керак!

Татьяна (*ўз уйдан қичқиради*). Дада! Ёлгон айт-яписиз! Пётр, нега сен индамайсан? (*Ўз уйининг эшиги олдида пайдо бўлади, ожиз қўлларини олдинга чўзиб,*

уйнинг ўртасига келади.) Пётр, керакмас! Ё худо, Терентий Хрисанфович! Айтнинг буларга! Нил! Поля! Худо ҳақи, чиқиб кетинглар! Кетинглар! Нима кераги бор бу гапларнинг... (Ҳамма тараддудда, аммо нима қиларини билмайди. Тетерев тишини тишига босиб, стулдан аста туради. Бессеменов қизининг олдидан кетинга тисланади, Пётр Татьянанинг қўлидан ушлаб, саросимада атрофга қарайди.)

Поля. Юр.

Нил. Яхши (Бессеменовга.) Хўп, биз кетдик... ма-на! Бунчалик шовқин-сурон билан ажралиб кетишимизга ачинаман.

Бессеменов. Бор, бор. Олиб чиқиб кет...

Нил. Мен қайтиб келмайман...

Поля (титроқ товуш билан, қаттиқ). Мени айблаш... бу ишда... Тая деб мени... бу қанақаси бўлди? Менинг нима гуноҳим бор? Э, уятсиз одам...

Бессеменов (қутуриб). Кетасанми, йўқми?!

Нил. Секинроқ!

Перчихин. Ҳой йигитлар, уришманглар. Мўмин-қобил бўлинглар...

Поля. Хайр! Юр, дада!

Нил (Перчихинга). Юринг!

Перчихин. Й-йўқ, мен сизлар билан бормайман... менга қўл келмайди... Мен ўз йўлимдан кетаман... Терентий! Мен ёлғиз ўзим... менинг ишим ҳалол.

Тетерев. Юр меникига.

Поля. Юр дейман! Бўлмаса яна ҳайдаб чиқаришадн...

Перчихин. Йўқ... бормайман... Терентий, менга булар билан кетиш қўл эмас! Мен биладан...

Пётр (Нилга). Ҳа кета қолсангларчи, ахир!...

Нил. Кетдим... Хайр... сен ҳам жуда қизиқ экансан...

Поля. Юр, юр...

Чиқиб кетадилар.

Бессеменов (кетларидан қичқириб қолади). Қайтиб келарсизлар! Ҳали ялиниб келарсизлар...

Пётр. Бас, дада! Бўлар шунча...

Татьяна. Дада! Жон дада... қўйинг, бақирманг...

Бессеменов. Тўхтанглар... шошманглар...

Перчихин. Ана, кетиб ҳам бўлишди... Жуда соз! Майли, қўявер!...

Бессеменов. Хайр-маъзурга бир гап айтардим, энди... Юзи қоралар! Шунча едириб-ичириб... (*Перчихинга.*) Сен-чи, кекса алвасти, аҳмоқ! Сен келиб буздинг... Нима керак сенга? Нима?

Пётр. Бўлди, дада, бас...

Перчихин. Василь Васильевич! Бақирма... мен сени ҳурмат қиламан, тентак одам! Тўғри айтасан, аҳмоқман! Аммо, кимнинг қанақалигини биламан.

Бессеменов (*диванга ўтириб*). Мен... нима дейишимни билмай қолдим... ақлим етмай қолди... Узи нима бўлди? Бирдан... Томдан тараша тушгандай... Бирри кетди... қайтмайман деб кетди... Осон эканда, а? Тавба! Ҳали шунақами... Йўқ... Йўқ... Ҳеч ҳам ишонгим келмайди...

Тетерев (*Перчихинга*). Хўш, сен бу ерда нима қилиб ўтирибсан? Сенга нима бор?

Перчихин. Тартиб ўрнатмоқчиман... мен ўйлаб қийналиб ўтирмайман, оғайни, гапнинг пўскалласини айтаман қўяман... Вассалом! У менинг қизимми? Жуда соз... Демак, у... шундай қилиши керак эдики... (*Бирдан жим бўлади.*) Мен ёмон оталарданман... У ҳеч нарса қилиши керак эмас... билганича яшайверсин! Аммо мен Таняга ачинаман... Мен ҳаммаларингга ҳам ачинаман, оғайнилар! Эҳ-ҳе-ҳе-е... ростини айтганда, аслида ҳаммаларинг аҳмоқ!

Бессеменов. Жим бўл...

Пётр. Таня! Елена Николаевна кетдими?

Елена (*Татьянанинг уйидан*). Бу ердаман... Дори ҳозирляпман...

Бессеменов. Гапимдан ҳам адашиб кетдим... ҳеч нарсага ақлим етмай қолди... Наҳотки Нил... шу кетганича кетаверса?

Акулина Ивановна (*киради, ховатирланиб*). Нима бўлди тагин? Нил билан Палагея ошхонада ўтириштипти... мен ҳужрада эдим...

Бессеменов. Кетишдими?

Акулина Ивановна. Йўқ... Перчихинни чақиришяпти... Палагея отамга кириб айтинг... дейди-ю, лаблари пир-пир учади. Нил бўлса итдай ириллаб ўтирипти... Узи нима бўлди?

Бессеменов (*ўрнидан туриб*). Мана мен ҳозир... мен ўзим чиқаман...

Пётр. Дада, чиқманг! Қўйинг...



Татьяна. Дадажон! Утинаман сиздан... қўйинг...

Бессеменов. Нимани қўяй?

Акулина Ивановна. Ҳа нима гап ўзи?

Бессеменов. Билганинг йўқми... Нил кетяпти... бутунлай...

Пётр. Кетса нима қипти? Кетса-кетаверсин... Нима қиласиз уни? У уйланяпти... ўзига рўзғор қилмоқчи...

Бессеменов. Ҳа, шунақами!.. Мен-чи... мен унга бегонаманми?

Акулина Ивановна. Намунча куйинасан, дадаси? Худо олсин! Кетса кетаверсин... Ўз фарзандларимиз бор... (*Перчихинга*) Сен нима қилиб ўтирибсан, чиқ!

Перчихин. Менинг йўлим — бошқа...

Бессеменов. Йўқ... бунда бошқа бирон гап бор... Кетадиган бўлсанг — кет... кет-у, аммо кетишда ҳам кетиш бор-да! Унинг чиқиб кетганини кўрдиларингми? Менга қараганини кўрдиларингми?

Елена Татьянанинг уйдан чиқади.

Тетерев (*Перчихиннинг қўлидан ушлаб, эшикка судрайди*). Юр, бир рюмка, бир рюмка зубровкадан отайлик...

Перчихин. Эҳ, худонинг сурнайи... Жиддий одамсан ўзинг...

Чиқиб кетишади.

Бессеменов. Биздан ажралиб чиқиб кетишини билардим-а... аммо шунақа қилиб чиқиб кетадими одам? Ановиси, ёнидагиси бўлса менга бақиради-я... чўри қиз... Чиқиб, бир гапиришиб келайчи...

Акулина Ивановна. Қўй, дадаси! Улар бизга бегона одамлар. Нимасига куйинасан? Кетса кетаверсин, сатқайсар!

Елена (*Пётрга, секин*). Юринг меникига...

Татьяна. Мен ҳам чиқаман... Мени ҳам олиб чиқинглар...

Елена. Юр... юринглар...

Бессеменов (*унинг чақирганини эшитиб қолиб*). Қаёққа?

Елена. Меникига!

Бессеменов. Қимни чақираётибсиз? Пётрними?

Елена. Ҳа... Тапаян ҳам...

Бессеменов. Танянинг алоқаси йўқ бу ишга. Пётр... сизникига чиқмайди... керак эмас!

Пётр. Нима деяпсиз, дада? Мен... ёш бола эмасман-ку! Чиқаманми, чиқмайманми, бу...

Бессеменов. Чиқмайсан!

Акулина Ивановна. Петя! Хўп деб қўя қолсангчи! Хўп дегин дейман...

Елена (*ғазабли келиб*). Кечирасиз, Василий Васильевич!

Бессеменов. Йўқ, сиз кечирасиз! Гарчи сизлар ўқимишли... бўлсаларинг ҳам... гарчи уят деган нарсани унутиб, ҳеч кимни менсимай қўйган бўлсаларинг ҳам...

Татьяна (*асабийлик билан бақриб*). Дада дейман! Бас қилинг.

Бессеменов. Жим! Уз тақдирингга эга бўлолмаганингдан кейин индамай ўтиравер сен... шошма! Қаёққа?

Елена эшикка юради.

Пётр (*унинг ёнига югуриб боради-да, қўлидан ушлайди*). Шошманг... бир минут тўхтаг... биратўласи... гаплашиб олганимиз яхши...

Бессеменов. Менга қулоқ солинглар... Марҳамат қилиб менинг гапимни эшитинглар! Айтинглари менга, ўзи нима бўлаётир? (*Кайфи чоғ, оғзи қулоғига етган Перчихин киради, унинг кетидан Тетерев киради. Икковлари эшик олдида тўхтаб, бир-бирларига қарайдилар. Перчихин Бессеменовни кўрсатиб, кўзини қисиб қўяди, қўлини силкитади.*) Ҳамма ҳар қаёққа тарқалиб кетяпти... қаерга, нимага кетишини айтмайди ҳам... бекордан-бекор... алам қилади... одобсизлик... Сен қаерга кета олардинг, Пётр? Сен... сен кимсан ўзинг? Қандай кун кўрмоқчисан? Нимани ният қиласан? (*Акулина Ивановна пиқиллаб йиғлайди; Пётр, Елена ва Татьяна учовлари тўп бўлиб Бессеменовнинг олдида турардилар. Бессеменов: «Сен қаерга кета олардинг?» деганда Татьяна стол олдида, онасининг ёнига келиб туради. Перчихин Тетеревга алланималар деб имо қилади, бошини чайқайди, худди қушларни қўригандай, қўлларини силкитади.*) Менинг сендан сўрашга ҳақим бор... сен ёшсан, ҳали сенга ақл киргани йўқ! Болаларим деб эллик саккиз йилдан бери пешона теримни тўкиб келаман...

Пётр. Эшитганман, ота. Юз марта...

Бессеменов. Тўхта! Жим!

Акулина Ивановна. Оҳ, Петя, Петя-ей...

Татьяна. Ойи, сиз... ҳеч нарсага тушунмайсиз!

Акулина Ивановна бош силқийди.

Бессеменов. Жим бўл! Сен нима дея олар эдинг? Чорасини топиб бера олармидинг? Тополмайсан...

Пётр. Ота, жуда мени қийнаб юбординг! Сенга нима керак ўзи? Нима демоқчисан?

Акулина Ивановна (*бирдан овозини қўйиб юбориб*). Йўқ, шошма! Менинг ҳам юрагим бор... мен ҳам гапирай энди! Уғилгинам! Сен нима қилмоқчисан ўзинг?.. Нимани ўйлаб юрибсан? Кимдан сўраб қилаётибсан бу ишингни, а?

Татьяна. Оҳ, бу даҳшат-ку! Худди танамни ўтмас арра билан арралагандай бўлишяпти... (*Онасига.*) Юрагимни... бутун танамни тилиб, поралаб ташладингиз...

Акулина Ивановна. Онангни энди арра дедингни, а? Ўз онангни, а?

Бессеменов. Шошма, кампир! Мана бу... қани, гапирсин...

Елена (*Пётрга*). Хўп, бас энди! Мен ортиқ чидаб туролмайман, мен кетдим...

Пётр. Шошма... худо ҳақи! Ҳозир очиқ-ойдин қиламиз...

Елена. Йўқ, бу ер — жаҳаннам-ку! Бу...

Тетерев. Елена Николаевна, кетаверинг! Ташлаб кетаверинг, бошингизга урасизми буларни?

Бессеменов. Ҳой, афандим! Сиз...

Татьяна. Тугайдими ахир бу ё тугамайдими? Пётр, чиқиб кета қолсангчи!

Пётр (*бақириб юборгудай*). Дада... мана, қара! Ойи!.. Мана бу киши — менинг қайлигим бўлади!

Пауза. Ҳамманинг кўзи Пётрда. Кейин Акулина Ивановна даҳшат ичида қўлларини уриштириб, эрига қарайди. Бессеменов, худди биров кўкрагидан итаргандай орқасига қайрилади-да, бошини эгади. Татьяна оғир уҳ тортиб, икки қўли эсилган ҳолда пианино олдига секин-секин юриб боради.

Тетерев (*секин*). Зап пайтини топиб гапирди...

Перчихин (*олдинроққа чиқиб*). Мана вассалом! Ана, ҳамма уясини ташлаб учиб чиқди кетди! Оббо шов-

воз болалар-эй! Ҳа, қани, худди қафасдан қутулган қушлардай учиб кетаверинглар...

Е л е н а (қўлини Пётрнинг қўлидан тортиб олиб). Қўйиб юборинг мени! Ортиқ тоқатим йўқ...

П ё т р (бидиллаб қолади). Энди ҳамма гап равшан бўлди... Биратўласи...

Бессеменов (ўғлига таъзим қилиб). Раҳмат, ўғлим... хушxabар айтганинг учун минг раҳмат...

Акулина Ивановна (йиғи аралаш). Ўзингни ҳалок этдинг, Петенька... Сенга бу... сенга шу муносибмиди...

Перчихин. Буми? Пётргами? Сенга бир нима бўлдими ўзи, кампир? Ўғлингнинг нимаси бор экан?

Бессеменов (Еленага қараб, секин). Сизга ҳам раҳмат, бекам! Демак, энди ўғлимиз тамом бўпти, ажралибмиз! Ҳали ўқиши керак эди... эндиликда... Жуда боплабсиз!.. Ўзим ҳам билиб юардим-а... (Аламзада.) Ўлжангиз қутлуғ бўлсин! Петька! Мен сенга розилик бермайман! (Еленага.) Сен... пойлаб юриб-юриб... ахир қўлга туширдинг-а? Ўғирладинг-ку?.. Очкўз мушук, пишт бу ердан!

Е л е н а. Мени ҳақорат қилишга ҳақингиз йўқ!

П ё т р. Дада! Сен... жинни бўлибсан!

Е л е н а. Йўқ, тўхтанг! Ҳа, рост айтасиз! Сизнинг қўлингиздан буни мен ўзим қутултирдим. Мен ўзим... ўзим айтдим бунга... менга уйлан деб олдин ўзим айтдим! Эшитдингизми? Ҳой бойқуш? Эшитдингизми дейман?.. Сизнинг чангалингиздан ўзим тортиб олдим буни! Раҳмим келганидан! Буни жуда қийнаб юбордингларку... сиз одам эмас, қандайдир пўпанаксиз! Сизнинг оталик меҳрингиз унинг бошига етади. Сиз мени ўз манфатини кўзлаб шундай қилди деб ўйларсиз? Биладан шундай деб ўйлашингизни! Нима десангиз-деяверинг. Мен сизлардан нафратланаман!

Т а т ь я н а. Лена! Лена! Сенга нима бўлди?

П ё т р. Елена... кетдик!

Е л е н а. Айтиб қўяй; мен ҳали унга тегмасман ҳам... Суюндингизми? Ҳа, шундай бўлиши ҳам мумкин! Ҳалитдан қўрқмасангиз ҳам бўлади! Мен бу билан шундай, ниқоҳсиз ҳам туравераман... аммо сиз буни қайтариб бўлсиз! Бермайман буни сизга! Бунга ортиқ зулм қила олмайсиз. Сизникига келмайди, умрбод келмайди! Умрбод!

Т е т е р е в. Виват! Офарин хотин кишига!

Акулина Ивановна. Вой ўлай! Дадаси... бу нима?.. Дадаси...

Пётр (*Еленани эшик томонга итариб*). Бор... Боринг... Чиқинг...:

Елена, Пётрни ҳам тортиб олиб чиқиб кетади.

Бессеменов (*ожизона аланглаб*). Ҳали шундайми?... (*Бирдан бақириб*.) Полиция! Полицияни чақир! (*Ер тепинади*.) Йўқол бу уйдан! Эртагаёқ уйни бўшатиб қўй... сени қараб тур!..

Татьяна. Дада! Нималар деяпсиз?

Перчихин (*ҳайратда қолади, ҳеч нарсага тушунмайди*). Василь Васильевич! Чироғим! Сенга нима бўлди? Бунча бақирасан? Аксинча, суюнишинг керак эди...

Татьяна (*отасининг ёнига келиб*). Менга қаранг...

Бессеменов. Ҳа, энди сен ҳам бормисан? Энди... сен қолдинг-ку, кетмаган, а? Нега сен ҳам кета қолмайсан? Кет... Қўлдан тутадиган одаминг йўқми! Борадиган еринг йўқми? Бой бериб қўйдим дегин?

Татьяна қалтираб кетиб, пианино ёнига боради. Ўзини йўқотиб, аялч ҳолатда қолган Акулина Ивановна қизининг ёнига югуради.

Перчихин. Василь Васильевич, бас! Ўзинг ўйлаб қара! Пётр бундан кейин ўқимайди энди... ўқиб ҳам нима қилади? (*Бессеменов Перчихиннинг юзига анграйиб қараб туриб, «ҳа» дегандай бош эгади*.) Маишати ҳам бутун бўлади... Сен пулни ғамлаб қўйгансан... Ёнида кўҳликкина дўндуқчаси бўлса... Сен зўр бериб бақирасан, жар соласан! Мундоғ ўйлаб кўргин-да, ахир, тен-так одам!

Тетерев қотиб кулади.

Акулина Ивановна (*ув тортиб йиғлайди*). Ҳаммаси ташлаб кетди! Ташлаб кетди!

Бессеменов (*хотинига қайрилиб қараб*). Овозингни ўчир, кампир! Қайтиб келишади... келмай кўрсинчи!.. Қаёққа ҳам борарди? (*Тетеревга*.) Сен нима қилиб ишшайиб ўгирибсан? Сенга айтаман, ҳой ифлос! Алвасти! Жўна, уйни бўшатиб қўй! Эртага қоранг кўринмасин! Ҳамманг бир гўрсан...

Перчихин. Василь Васильевич!..

Бессеменов. Йўқол кўзимдан! Бадбахт... саёқ...

Акулина Ивановна. Таня! Танечка! Жоним қи-

зим! Бечора қизим, бетоб, бахтсиз қизим! Энди нима бўлади, а?

Бессеменов. Қизим, ҳамма гапдан сенинг хабаринг бор эди. Ҳамма гапдан хабаринг бўлатуриб, бир оғиз айтмабсан. Ҳамманг бир бўлиб, отангни еб ташламоқчи бўлгансанку-я. (*Бирдан қўрқиб кетгандай.*) Сен Пётрни... ўшани ташлаб кетмайди дейсанми? Уша хотинни-я! Уша бузуқни... хотин қиладимиз? Менинг ўғлим... Лаънатилар! Бадбахт... бузуқ одамсанлар баринг!..

Татьяна. Тегманг менга! Яна гапирсангиз... нафратим тошиб кетади...

Акулина Ивановна. Қизим! Пешонасига бахт битмаган! Қизим! Қийнаб ўлдиришди... Ҳаммамизни қийнаб ўлдиришди... Нима гуноҳ қилувдик, а?

Бессеменов. Ким қийнади деб сўрасангчи? Нил... Ҳаммасини ўша босқинчи қилди, аблаҳ! Уғлимизни ҳам йўлдан урган ўша... Қизимиз ҳам ўша деб азоб чекади! (*Шкаф ёнида турган Тетеревни кўриб қолади.*) Ҳой, чувринди, сен нима қилиб турибсан бу ерда? Жўна, уйни бўшатиб қўй!

Перчихин. Василь Васильевич! Бунга нега тега сан? Ҳай, жинни-пинни бўлганми дейман, бу чол!

Тетерев (*босиқ*). Бақирма, чол! Устингга бостириб келган бу кучга барибир бас келолмайсан... Хотиржам бўл... Уғлинг қайтиб келади...

Бессеменов (*тез*). Сен... қаердан биласан?

Тетерев. Сендан узоққа кетолмайди. Вақтинча юқорига чиқиб кетди, уни судраб олиб чиқиб кетишди... Аммо қайтиб тушади... Сен ўлиб кетарсан, ўғлинг ма на бу оғилхонани бироз ўзгартган бўлади-да, стол-стулларни бошқача қўйиб, сен қандай тинч, тадбирли ва беташвиш яшаган бўлсанг, ўғлинг ҳам худди шундай яшайди...

Перчихин (*Бессеменовга*). Ана, кўрдингми? Тен так одам! Қизишма! Бу одам сенга яхшилик тилайди... сени хотиржам қилай, кўнглингни юпатай деб, ҳар хил ёқимли сўзларни топиб гапиради... сен бўлсанг бақирганинг бақирган! Теренгий — доно одам, оғайни...

Тетерев. Стол-стулларни бошқача қўяди-да, ҳаёт ва одамлар олдидаги бурчимни адо этдим деб. бемалол яшайверади. Уғил отасига ўхшамаса — бўлмайди...

Перчихин. Ораларингда ҳеч фарқ йўқ!

Тетерев. Худди ўзингга ўхшаган... қўрқоқ ва аҳ-моқ...

Перчихин (Тетеревга). Шошма! Нима дединг?

Бессеменов. Гапирсанг гапиргин-у, аммо сўкин-ма... нега сўкасан!

Тетерев. Вақти келганда сен каби хасис ҳам бўлиб етишади, сен каби такаббур ва золим ҳам бўлади. (Перчихин ҳайратда Тетеревнинг бетига қарайди, чолга тасалли бераётирми ё уни ҳақорат қилаётирми, билиб бўлмайди. Бессеменов ҳам ҳайратда, аммо Тетеревнинг гапига қизиқиб қулоқ солади.) Сен ҳозир қандай бахтсиз бўлсанг... вақти келганда унинг бошига ҳам худди шундай бахтсизлик тушади... ҳаёт олдинга қараб кет-япти, чол, кимда-ким унга улгуриб етолмаса, яккаланиб қолади...

Перчихин. Ана! Эшитдингми? Олам гулистон экан... сен бўлсанг жаҳлинг чиқади!

Бессеменов. Шошма, нари тур!

Тетерев. Бахтсиз ва аянч ҳолга тушган ўғлингга ҳам ўша вақт ҳеч ким шафқат қилмайди ва мен сенинг бетингга қараб айтаётганимдек, унинг ҳам бетига шундай қараб: нима деб умр кечирдинг? Одамларга нима яхшилик қилдинг?— деб айтадилар. Сен жавоб беролмаганинг каби, ўғлинг ҳам жавоб беролмайди ўшанда...

Бессеменов. Ҳа-ҳа... сен-ку гапга устасан-а... жуда гапдон одамсан... Аммо, ичингда ниманг бор? Йўқ, мен сенга ишонмайман. Ҳар ҳолда, уйни бўшатиб қўй! Бас! Шунча чидаб келдим сенларга! Сен ҳам... менга зарар гапларни уқдирдинг...

Тетерев. Эҳ, қанийди энди мен гап уқдира олсам! Йўқ, гап уқдирган мен эмас... (Чиқиб кетади.)

Бессеменов (бошини бир силкиб). Хўш... бунга ҳам чидармиз... майли! Қутайликчи... бир умр чидаб келдик... яна чидармиз! (Ўз уйига кириб кетади.)

Акулина Ивановна (эрининг кетидан чопади). Дадаси! Жоним! Нега энди болаларимиз бизни ташлаб кетишади? Нега улар бизга бунча азоб беришади? (Ўз уйига кириб кетади.)

Перчихин уйнинг нақ ўртасида ҳайрон бўлиб туриб қолади. Пианино олдидаги стулга ўтирган Татьяна даҳшат ичида атрофга аланглайди. Чол-кампирларнинг уйдан ғовур-ғувур эшитилади.

Перчихин. Таня! Тань... (Татьяна унга қарайди, ондамайди.) Таня! Нима сабабдан буларнинг баъзила-

ри қочиб кетади-ю, баъзилари кўз ёши қилади? А?  
(Татьяна қараб уҳ тортади). Эси пастлар-эй! (Чол-кам-  
пир уйи эшигига қарайди, кейин бошини чайқаб даҳлиз  
томонга юради.) Терентийнинг олдига чиқайчи... Вой  
эси пастлар-эй!

Т а т ь я н а секин-аста букилиб, пианинонинг клавишларига та-  
янади. Уй ичида жуда кўп торларнинг баланд, носоз товуши ян-  
раб, секин-аста тинади.

### П а р д а

1902 йил.